

II. RÁKÓCZI FERENC.¹

A FIATAL Rákóczi bármennyire akart is Lipót császárnak jó alattvalója lenni és maradni, vérében ott forrtak a két utóbbi nemzedék Habsburg-ellenes tradíciói, melyeket ha ő maga egyelőre erőszakkal és jóhiszeműen visszafojtott is, az akkori magyar közvélemény: szegény nép és főnemesség, egyképen hatásuk alatt állott. A hegyaljai zendülők az ő vezérége alá akarják adni magukat; Rákóczi Bécsbe szökök előlük s mikor ez a lépése sem tudja a bécsi kormányférfiak beteges bizalmatlanságát kiirtani, hajlandó magyar birtokait birodalmiakkal elcsereálni, csak hogy szabaduljon ősei multjától, mely őt barát és ellenség szemében oly irányba indítaná, mely akaratával most még, s hite szerint, mindörökké ellenkezik. De a vér szava, az öröklött lelkiség mindennél erősebb: a kivégzett Zrínyi Péter unokája, a száműzésbe ment Zrínyi Ilona gyermeke, a Habsburgok leggyanakovább ellenfelének, I. Rákóczi Györgynek leszármazottja, kinek vérében a régi rakoncátlan Zrínyiek mellett a királyi magaslatra emelkedett, ősi büszkeségű Báthoriak hagyományai is keringenek, hiába áll ellen a hívó szónak, akár csak a sixtini kápolna Ézsaiás prófétája: ő is tette fog ébredni egykor, bármily kelletlen mozdulatlanság nyugózi is le most még tagjait.

II. Rákóczi Ferencnek keserű gyermekkora volt. Születése után néhány hétre meghalt atyja; anyja életét a szenvedélyes és szigorú anyós, Báthori Zsófia elleni küzdelem keseríti meg, majd mikor Zrínyi Ilona Thököly hódító férfiaságának lett rabjává, a 7—8 éves gyermek Thököly közelében él, kinek szeretetlenségét éles gyermeki érzéssel veszi észre és egész életében nem felejt. Munkács háromesztendő s ostroma alatt a felkelők dédelgetett kis fejedelme, hogy utána annál gyászosabb legyen a bukás. A császárnak lesz gyámfia, aki e tisztét Kollonics püspökkel gyakoroltatja s a gyermek lelkébe mélyen bevésődik a barátságtalan bánásmód, melyben a rapszodikus természetű püspök részesíti. A munkácsi fegyverpompás szabad élet után éveken át a csehországi Neuhaus kollégiumában, majd a prágai egyetemen tanulja jezsuita tanároktól az akkori műveltség elemeit, nyelveket, szokatlanul sok exakt tudományt, különösen matematikát. Öröklött vallásos érzése a Mária-kongregációban elmélyül, de maga, anyjától, testvérétől elválasztva öntudatlanul is elveszti, elfelejti a pálya irányát, melyre ősei, saját eddigi élete predesztinálták. Az egyetem után sógora, Aspremont gróf császári tábornok mellett a bécsi udvari élet szórakozásai: bál, tánc, kártya, vadászat, olasz utazás töltik ki életét. Hirtelen szerelemmel házasodik: a szép hessen-rheinfelsi hercegnő, Charlotte lángra gyújtja érzékeit, de hosszabb időre sem magához csatolni, sem lelkileg megérteni nem képes őt. Rákóczi a házasság után is egyedül marad.

Nagykorúsítása után átveszi magyarországi birtokait s Felsőmagyar-

¹ Mutatvány a *Magyar Történel* most készülő 6. kötetéből.

országnak a Tiszán át Erdélyig legelső embere, legnagyobb tekintélye lesz. Makovicsai hercegségéből ruthén és magyar települési területen, Munkácson, Sárospatakon és Tokajon át szinte megszakítatlanul saját földjén mehet ecsedi várába, az egykori Báthori- és Bethlen-uradalomba. Az országgrész urai udvarként veszik körül, köztük a legfényesebb, legműveltebb, legzseniálisabb Bercsényi Miklós, aki habsburgpárti hagyományaihoz képest éveken át mindent megtesz a politikai és társadalmi nyugalom fenntartására; mint országos főbiztos próbálgatja a katonai erőszakot szabály és emberség korlátai közé vezetni, de szenvedelmei mindegyre felágaskodnak a német tábornokok sértő pretenziói, a német hivatalnokhad rendszerré vált önzése és elnyomása láttára. Mióta a Kollonics-féle adóleszállító javaslat Bécsben végkép megbukott, a magyarságra nincs többé szabadulás s a belátó politikusok előre láthatják az adók és katonaság terhe alatt az elháríthatatlan összeomlást. Így szorul Bercsényi a kilátástalan jövő rémképétől hajtva arra az útra, melyen az előtte járó generáció már annyit veszített: a francia szövetség és a felkelés útjára.

Emlékszünk, XIV. Lajos már kétszer keresett és talált az európai hegemóniáért folytatott harcában a magyarság közt szövetségeseket, akik neki kevésbe, semmibe, néhány jó szóba kerültek, s akik szolgálatukat megtéve csendesen, követelődzés nélkül letűntek hóhérbárd alá vagy a távol Kelet pogány vidékeire, honnan többé nincs visszatérés. A Wesselényi-összeesküvés tagjai s Thököly egyképen elbuktak, anélkül, hogy a francia király segített vagy akár próbált volna segíteni rajtuk. A francia politika most ismét krízis előtt állott, meg kellett védelmeznie Anjou Fülöpöt a spanyol trónon, melyet neki az utolsó spanyol Habsburg, II. Károly hagyott halálos ágyán a német Habsburg-rokonság kizárásával. XIV. Lajos a diplomácia lelketlenségével nyúlt a régi recepthez, hogy a Habsburgok háta mögött felkelést okozzon: Ferriol konstantinápolyi követ Rákóczinak ír, aki a dolgot barátaival, köztük Bercsényivel megbeszéli. Egyéb utat Bercsényi sem tud többé a bécsi nyomás alól szabadulásra. Rákóczi leveleit bécsi ágens vállalja, hogy Párisba viszi, mire a titkos tanács végre igazolva látja Thököly mostohafia iránt táplált régi gyanúját s őt 1701 áprilisában elfogva Bécsűjhelyre viteti, hol kivégzett nagyatyja árnyával társaloghat börtönében. Bercsényi még idejében lengyel földre menekül, hova nemsokára Rákóczi is követi, miután börtönéből bécsi rokonai és barátai segítségével sikerült menekülnie. A titkos tanács Lobkowitz hercegné és az udvar jezsuita gyóntatói mellett az özvegy császárnét is vádolja a rebellis kiszabadításával.

Valóban Rákóczi fellépése eddig alig több nagyúri kísérletnél, aminő a Wesselényi-összeesküvés volt, azzal a különbséggel, hogy mögötte még annyi szervezet sem áll, mint egykor a nádor és Zrínyi Péter mögött. A francia kalandba bizonyára Bercsényi szenvedélye vitte be s most ezzel együtt tőri fejét a lengyelországi francia követ és franciapárti lengyel urak társaságában, mitevők legyenek, s kinek ajánlják fel a magyar trónt, aki aztán azt meg is tudná szerezni magának. A kísérlet holtpontra jutott, ahonnan csak új akció, a magyar parasztság megmozdulása segíthette ki.

Korábban részletesen kitergettük a nyomor sötét képét, melyben az egyedül adózó jobbagyság a felszabadító háborúk évtizedeiben s a karlovici béke után is sínylődött. Maga Kollonics már a 80-as évek végén kikerülhetetlennek tartotta a katasztrófát, mely azonban a magyar jobbagyság évszázados lekötöttsége, önálló gondolkodásban és akcióban járatlansága

miatt még másfélévtizedig várattott magára. A Tokaji Ferenc-féle hegyaljai zendülés is a parasztság és közkatonák tanácstalanságán, vezető ész és akarat hiányán pusztult el, de tanulságait felfogta és megszívlelte a szegény nép, mely Rákóczi megmozdulásáról és lengyelországi tartózkodásáról értesülvén, üzenetet küldött hozzá. A fejedelem munkácsi uradalmának magyar és orosz jobbágysági mozogtak s készültek felkelésre és várták maguk közé vezérként természetes urokat. A magyar történet nagy eseménye volt, mikor a nagyúr és a szegény jobbágyság egymásra találtak, s mikor Rákóczi 1703 május 12-én Brezán várából, Lemberg mellől, kiadta első manifesztumát az «egyházi és világi, nemes és nemtelen igaz magyaroknak». Első eset az újkori jobbágyság kifejlődése óta, hogy a privilegizált nemzet előkelő tagja az adózó, robotoló szegény népben szövetségest lát a nemzeti és állami élet védelmére. A manifesztum tele van érzellemmel és nemcsak még mindig rendi értelmű kifejezésekkel, minők a régi szabadság és a régi jussok, hanem a jobbágyságra vonatkozókkal is: fegyverre szólít a képtelenül hatalmaskodó, porcióztató, adóztató, sönkat, kenyerünket elvevő német ellen, «édes hazánk és nemzetünk» mellett. A fejedelem piros selyemzászlóit, miket Brezánból «Cum Deo pro patria et libertate» felírással küldött, tarpai, várii, beregszászi jobbágysági tűzik ki, kik most először tartoznak az édes hazához és nemzethez: a tarpai jobbágy Esze Tamás, Pap Mihály, a kisnemes Majos János, Kis Albert indulnak alattuk a császáriak és a nemesi vármegyék megtámadására.

A jobbágyság e megmozdulása nemcsak a kátyúba jutott főúri összeküvést emelte fel nemzeti mozgalommá, hanem Rákóczi egyéniségét is egyszerűen megszabadítá minden ráakódott gátlástól, ránevelt akadálytól. Ézsaiás próféta összefont lábai kiegyenesednek, kelletlensége kiderül, a fuvallat megragadja ruháját, feláll — s Rákóczi kilép a vereckeik hágón át a Nagyalföldre könyöklő kárpáti sziklára, hol munkácsi jobbágyságai kívül most még egy lélek sem várja, nem kívánja s nem is fogadja. Ügyét a jobbágysággal összekötni kétségtelenül az ő legszemélyesebb elhatározása volt, nem pedig Bercsényié, aki a nemesi is lenézte és szarkasztikus realizmusában soha helyet nem engedett érzelmi momentumoknak társadalmi viszonylataiban. Rákóczi az egyetlen a felkelés kezdetén, s egész fennállása alatt, aki a parasztsorsot a sajátos részvétellel nézi, mely e törvényesen és jog szerint jobbágytartó társadalomtól akkor még annyira idegen. E különös jelenség megértésére szolgálhat, hogy külföldi tanulmányai és élete során ő nem nőtt bele a Hármaskönyv jogi szemléletébe, mely a nemesi nemzet és a plebs jogi élességű szétválasztásával oly sok becsületes nemesnek nehezíté meg a jobbágysággal szemben az emberi részvét kifejezését. Rákóczi e tekintetben fehér lap volt, melyre szelid érzelmi alaptermészet mellett tapasztalatai is a jobbágyvédelem fogalmát írták. Nem felejtette el, mint tódultak elébe a Kárpátokból lejövet orosz jobbágysági, mint borultak előtte térdre és vetettek keresztet magukra; azt sem felejtette el, amint az első szerencsétlen összeütközés után egy darabra visszavonulva, ugyanezen jobbágyság köröskörül a hegyeken sirva kiáltozták nevét, hogy ne hagyja el őket. És azt is megjegyezte magának, hogy parasztseregei elől a nemesek váraikba húzódtak és a nemesi vármegye fölkelést hirdetett. Igaz, a parasztrousseaui idealizálásától távol volt s világosan látta a jobbágy műveltségbeli elmaradottságát, saját kárával tapasztalta első jobbágycsapatai fegyelmezetlen, tanulatlan voltát, első jobbágy- és kisnemes-hadnagysági rakoncátlanságát és részegségét s így azt is belátta, hogy a felkelés ügyét tisztán a jobbágyságra támaszkodva fenn nem tarthatja. De később is, mikor a mozgalomhoz már

a vármegyék is hozzácsatlakoztak s a rendi elemek mögött a népiek háttérbe szorultak, ő az, aki egyedül gondol folyvást a szegény nép sorsára s aki számtalan rendelettel iparkodik annak sorsán javítani. Nemcsak hogy sok hadba-vonult jobbágyot megnemesít, hanem a bevonultak otthonlevő családtagjainak szolgálatán is könnyít, több rendeletben kiadva, hogy «az olyanoknak otthonmaradt cselédjeiket, az kik az haza szabadságának helyreállítása végett fegyvert fogtanak s táborunkban vannak, az táborra kívántató élésadáson kívül — azt is igazságosan vetvén reájuk — semmiképen ne merészeljék» kényszeríteni. A földesurak követelőzéseivel szembe mindegyre az «igazságosságot» szegezi s ő is, biztosai is gyakran döntenek a vármegyék ellen, a jobbágyok mellett, bár természetesen a jobbágyviszony szerves megváltoztatása épügy kívül állott az ő gondolatkörén, mint egész századáén. De jobbágyvédelmi színezete felkelésének messzire világított, a távoli völgyekben és rengetegekben lakó «elromlott és elnyomorodott falusi szegénység» bizalommal, hittel nézett reája s tőle várta százados egyformaság, százados szolgáltatás után terheinek váratlan könnyítését. Rákóczi Ferenc az egyetlen, akinek egy pillanatra sikerül a Verbőczy-vonta korlátokon kívülálló szegény népet a nemzeti ügy iránt érdeklődésre, lelkes fegyverfogásra hangolni — ezzel felkelése korai előképévé válik a 48-as forradalomnak, holott egyébként társadalmi alapjai, másfél század különbségéről lévén szó, gyökeresen mások. Ő az egyetlen nemzetvezér, akihez szegény marosszéki székely jobbágyok így akarnak csatlakozni: «Hallottuk az mi kegyelmes urunknak ő nagyságának kegyes jó ígéretit, hogy valamely jobbágy őnagysága mellett felül, kardját felköti, szabadságot ad nekie, ha Isten őnagyságának boldog elemenetelt ad, az országot megbírhatja; mi is azért szegény igaviselő jobbágyok, az mi kegyelmes urunk mellett készek vagyunk életünk fottáig szolgálni országot és fejedelmet», — a felkelés katonai csődje az utolsó években részben azzal magyarázható, hogy a földesurak Rákóczi rendeletei ellenére sem hagyták jobbágyaikat katonának menni s másrészt a szegény nép, nem látva helyzetének gyökeresebb javulását, s ellenkezőleg, az évről-évre megújult s országszerte kiterjedt hadműveletektől elpusztítva, nem volt hajlandó többé fegyvert fogni.

Rákóczi nehezen, hosszas töprengés és latolgatás után állott a nép élére és hagyta el külföldi segély és ígéret, külföldi sereg nélkül Lengyelországot. Bercsényi kis zsoldoscsapattal jött utána s a kortársak ekkor és később is azt hitték, hogy a fejedelem továbbra is Bercsényi vezetése alatt működik, Bercsényi a gondolkodó és alkotó, ő pedig az egyszerű végrehajtó. Bercsényi szellemi túlsúlyáról Savoyai Eugén is meg volt győződve, holott a valóságban megfordított volt a viszony. Rákóczi a felkelés vezerségét elvállalva, nem él többé másnak, mint a felkelésnek, amelynek nemcsak diplomáciai szálaít tartja mindvégig kezében, hanem belpolitikai és hadi kiépítését és vezetését is. Hogy részvételének minőségét mégis ennyire félreismerhették, ennek magyarázatát egyéniségében találhatjuk, melyet a dolgaival foglalkozó történetírók legnagyobbika, Szalay László, szemérmesnek nevezett. Rákóczi egész életében az a magába vonult egyéniség volt, amivé örömtelen gyermek- és ifjúkora tette őt; egyszerű szavakkal és fordulatokkal élő szelid lélek, aki belsejét nem azért nem mutatta meg akárkinek, mintha büszke lett volna, avagy bizalmatlan és zordul ellenségeskedő, hanem abból a természetes szerénységből, mely a belsőnek feltárását mint fölösleges, túlságosan hangos gesztust kerüli és embertársait nem akarja sajátmaga személyével elfoglalni. Ebből igen gyakran az következett, hogy erős egyéniségekkel érintkezve látszólag passzív szerepre szorult, átengedve a teret

amazok szenvedélyes expectorációinak. Ez a helyzet állt elő nem egyszer Bercsényivel szemben, aki saját álláspontját megvesztegető szóáradattal, a szellem, élc, irónia minden árnyalata segítségével tudta exponálni, úgy hogy Rákóczi alig juthatott szóhoz, de nézeteit még sem hagyta szenvedélyes és túlradó barátjától befolyásoltatni. A döntést nem engedte, nem is engedhette ki kezéből, hisz egyedül ő tudta áttekinteni a magyar felkelés összes anyagi és szellemi birtokállományát, de szerénysége és a belső tusakodás, mely minden önmagából kilépését megelőzte, nem egyszer megfosztotta őt — és a nemzeti ügyet — attól, hogy munkatársai, tábornokai fejéből egy-egy hibás ideát kiverjen és velük a saját, egészséges gondolatát elfogadtassa.

Csak néhány esetről tudunk, mikor természetét legyőzve keblét kitárja és forrongó felháborodását megmutatja. Ilyenkor a szokatlan kitörés hallgatóira villámcsapásként hat és néhány szavával nyert ügye van. Jellemző módon ily kitöréseit többnyire személyi sérelem váltja ki: amikor úgy érzi, hogy önzetlenségét akarják kétségbevonni. Ha már ez a «szemérmertes» egyéniség is ritkaság volt e rendi országban, hol a privilegizált társadalom minden egyes tagja joggal hitte magáról, hogy véleményeit szabadon, kérdés, sőt szükség nélkül s oly bőbeszédűen, ahogyan jólesik neki, mondhatja el, nem kevésbé egyedül álló volt Rákóczinak világi javak, gazdagság, földbirtok iránt való teljes közömbössége. Igaz, az országnak leggazdagabb birtokosa ezt könnyen megengedhette magának, de Rákóczi önzetlensége nem a túlságos gazdagok unalmából folyt, hanem a lélek legbelső szövetéből kinőtt tulajdona volt, édesestvére szemérmességének. Nagyobb evolúciót, mint a nagy szerző Rákóczi Zsigmondtól és a notapörököt gyártó és birtokokat konfiskáló I. Rákóczi Györgytől dédunokájokig, alig lehet elképzelni s ez az evolúció egyúttal jellemző arra, miként komplikálódnak és egyúttal finomulnak, ambívesednek a XVIII. századra a magyar lelkek a korábbi egyrétűségéből, melyet még szinte kizárólag a nagybirtok és annak életmódja determinált. Rákóczi Ferenc már nagyobb sértést el sem tud képzelni, mint ha teljes és abszolút önzetlensége anyagi és politikai dolgokban érintetik. Az ónodi gyűlésen a lappangó, ki nem mondott, alig elgondolt vádra a belsőleg szótlanná tett, saját börtönében megkínzott lélek tör ki és szórja oda minden titkát: «Ezt érdemeltem tőled, haza? bujdosásaim után életemet, véretem, mindenemet éretted felszenteltem; feleségemet, gyermekemet, szerencsémeket megvettem; sőt az édes eleim is hozzád való szerelmekért s virágzó elébbi szabadságodnak helyire hozásáért mindeneket kockára vetvén, véreket, hiteket feláldozták! — nem tűröm, nem szenvedem, magammal viszem koporsómban, mert te tudod, Istenem, hogy igaz szívű vagyok és privátumot nem kívánok; ne szenvedd, édes hazám, rajtam ezen gyalázatot!» Az urak megzavarodva hallgatták ez egyéni hangokat, melyek érthetetlen módon szakították meg az ő dietális tárgyalásukat, hol szenvedelmes, túlfűtött vádakból és gravamenekből semmi különös nem szokott következni, de mikor Rákóczi belekeseredve szavainak hatástalanságába és megbánva lelkének megmutatását, pár formális szóban lemondott vezérlőfejedelemségéről: a rendek ekkor érezték meg, hogy az Egyéniség sikoltott fel köztük, ami valami egész más, nagyobb, mint az ő egész privilegizált világuk s ami előtt nekik meg kell hajolniok: a két művelt és gyors észjárású főúr, Bercsényi és Károlyi Sándor kardot rántott s Okolicsányival és Rakovszkyval az egész ellenzék megsemmisült.

Ez a tömegtől elszakadt egyéniség az ónodi krízis lázas pillanatában mindenki előtt megmutatkozott, de különben tartózkodóan behúzódott önma-

gába és szenttelen kritikus pillantással nézte a körötte nyüzsgő magyar életet. Mintha csak kívülről nézte volna. Ebben Rákóczi egyenes követője, sőt hatványozott mása anyai ősenek, a költő Zrínyinek, aki hasonlóképen külföldi műveltség magaslatáról elégedetlenkedett a magyar étellel, kereste elmaradt fajtája felemelését anélkül, hogy ostorozó lángszavainak, vijjogó sikoltásainak bármi hatása lett volna. Zrínyi Miklós talán az első «fajából kinőtt magyar», ki folytonos lelki gyötrelomben, leküzdhetetlen kényszer súlya alatt próbálja népét önmagához felemelni arra a kultúrfokra, melyet nagy műveltségében csak ő tud előre, korát megelőzve kirajzolni; a második Rákóczi Ferenc, mindketten korai előfutárjai Széchenyi Istvánnak. De Zrínyi Miklós még egészen benne él a rendiségben és újításait tisztán a hadi életre és azzal összefüggő erkölcsi térre korlátozza, míg Rákóczi már külföldi nevelésénél és a rendiség felül álló fejedelmi hagyományainál fogva is legalább gondolkodásában teljesen szabad és ép úgy rendi elfogultságtól mentesen kritizálja kora viszonyait, akárcsak Széchenyi, a rendi gondolatnak pozdorjává törője. Nála is megjelenik a legnagyobb magyarnak iróniája, mely szeretetlenség számba mehetne, ha nem állna mögötte az egész embert lenyűgöző erős akarat, hogy a hibákon segítsen és népét hibáiból kitisztítva boldoggá, hatalmassá, szabaddá tegye. A rendi társadalom nagyhangú, sokat mutató, keveset tartó volta őt is elijeszti és nem egyszer gúnyra ingerli: így beszél lengyeles konferenciákról, a vezetők «détlen lármáskodásiról», a késmárki havasok nagy hírű fiadásáról és hogy «az elmúlt nyáron egy sertéspásztor elfutamtathatta Debrecen városát»; tisztá lelke leginkább visszariadt a rendi nagyolás azon mértékétől, mely a külszín érdekében az igazságot is elcsavarja: a nagyot mondó, megbízhatatlan hírt-hozóra lemondással jegyzi meg: «de azt látom, ő is magyar». Ő ismeri fel először a magyar közéletnek szintén már a rendi társadalomban kialakult szokását, hogy suttagó, meg nem fogható rágalmakkal gyanúsítja meg a bármi okból kiemelkedőket, ami ellen már Esterházy Miklós nádor is felháborodva védekezett, de Rákóczi az, aki világos szemmel meglátja, hogy itt lehetetlen védekezni. Ezért nem ajánlja Bercsényinek, hogy a Homonnai-javakat «első feleségétől született fia nevében átvegye, bár ahhoz teljes joga volna: «mint jót kívánó atyjafia, barátja, nem javalhatnám, mert a soha titokban maradni nem fog; ha tizszer többet ad is Kegyelmed, mint más, de mégis magamon kívül nem hiszem, hogy valakivel elhitesse, hogy ingyen ne bírja; s hiában annak a kvietancia, dokumentum s számadás, az kiben benne van az diffidencia! én sem volnék ment az balítéletektől, hogy az mostani szűk időben is másoknak ajándékozom az ország jövedelmeit». A közéleti tisztaság e kifinomult mintája minő fehér holló az akkori gyűjtő, szerző társadalomban s még inkább a bécsi nagyurak és hivatalnokok szemérmetlen tolvajlási rendszerében: szinte érthetetlen jelenség, ha nem Rákóczinak csodálatosan tiszta és törekeny, büntudatot elviselni nem tudó lelki szervezetéből magyarázzuk.

A rendi korlátoktól megszabadult egyéniség most már csak saját erkölcsi parancsainak és magyar faji szeretetének engedelmeskedve új utakat keres a honvédelem nagy munkájában, amelyeken, s ez az ő tragikum, alig tudja valaki követni. Láttuk egyéni állásfoglalását a jobbágykérdésben, hol pedig a rendi élet kizárólagossága amúgy is beláttatta vele, hogy a jobbágyvédelem terén gyökeres változás lehetetlen, s így csak adminisztratív könnyítésekre korlátozta magát, de ezek sem találkoztak a rendi közvélemény helyesléssel. Hasonlóképen új és alig értett utakon járt a fölkelés eszenciális kérdése, a hadsereg szervezése és vezetése dolgában. Tudjuk, hogy az abszolutizmus

első kudarca óta a bécsi kormány ismét állított fel magyar ezredeket, melyek a császári hadsereg kiegészítő részei voltak, s a fölkelés alatt hol Magyarországon, Rákóczi ellen, hol az olasz harctereken alkalmazta azokat. A példa tehát megvolt: lehet a magyart európai mintára ezredbe fogni és úgy kiképezni, hogy Savoyai Eugén seregeivel nyílt harcban felvegye a küzdelmet. Rákóczi a modern hadszervezésben is utódja Zrínyi Miklósnak, de neki már megadatott, hogy élő anyaggal, emberekkel kísérletezhessen, ne csak papíron és megvalósíthatlan kívánságokkal. A parasztkatonaság használhatatlanságát belátva, a nemesi társadalomból alakítja ki a kereteket, hadvezetőségét a rendi tekintély fokai határozzák meg: 26 tábornokából nyolc gróf, hét báró, tíz nemes; minden koncessziót megtesz, hogy serege gyarapodjék, de egyszer fegyver alá hozván a magyarság oly tömegeit, minők a középkor óta nem voltak együtt, világos kritikával alkalmazza rájuk a nyugati hadviselés szabályait. A kuruc harcmódnak, a Thököly korából megmaradt fergeteges portyázásnak nincs ridegebb kritikusa, mint a vezérlőfejedelem. 1708-ban, miután az eddigi döntő csatákban serege vereség nélkül is szinte szétfolyt, közli Károlyival, a Thököly-féle üsd-vágd és zsákmányoló principium hívével, akinek dunántúli serege kétszer is felbomlott, hogy a folytonos konfuziók, szívek elolvadása ellen más principiumokat kell keresnünk (mintha csak hadtudományra átfordított Széchenyi-mondatokat olvasnánk): az vala «az kapitányoknak dicsőséges principiumja, hogy apró s lopó portákkal lopják ki ez világból az németet, kiknek egyéb nyeresége alig vala, hanem hogy most is vágánk két németet, most is hozánk hármat», legnagyobb dicsőségük az volt, hogy a külön, elől vagy hátuljáró, s a hadi rend szerint támadás elől dandárjához úgyis csatlakozó németre ütöttek, s ha az «truppjára» visszafordult, «uzusba ment, hogy szaladni kell akkor, miként az truppot eléri az német, melynek megbontása nem nekik való». A kuruc sereget lehetetlen volt nagyobb egységekben harcra küldeni, s ha nagynehezen «corpusocskákat» össze is hoztak, ezek is meglepődtek azzal, ha «egynéhány portátskát fiadzván, olyan hírt kaphattak, amellyel megtérések alkalmatosságával megmenthették magukat és kifáraszthatták lovukat.» Ezek mellett pedig «csak nevelkedik a szíve ellenségünknek s fogy a miénk, mert noha eleintén ellepven az országot, sokat nyertünk, annak az oka csak az volt, hogy az földnépe szaporítván hírünket, jobban-jobban rémítette ellenségünket, azki már felvévén hadakozásunknak módját s hadaink gyengeségét, senkitül nem fél». Előre megjövendöli Károlyi új hadmenete eredményét: «bé fogják nyargalni az országot, melyet az ellenség úgyis tud, hogy égetni nem fogják és ha szintén cselekedni is, avval nem gondol; hírt fognak kegyelmednek visszahozni, hogy sehol sem akadhattak az németre, sírással-rivással panaszolják lovaik romlását». «Mindezekre nézve javallanám Kegyelmednek az hadaknak kontrahálását», azokból csak előljárót bocsásson ki felderítésre, de ne külön feladattal; a hadak tehát nyugati mintára nagy egységekben működjenek, melyekben persze nincs többé alkalom a személyes vitézség kuruc bravurjaira, de győzni lehet, az ellenséget megsemmisíteni, amire még oly merész kuruc raidek sem képesek. A császári hadak ekkor már mindenütt zárt négyszögekben harcoltak, s bár a stratégiában még mindig a végnélküli manőverezés, a kimerítés elve uralkodott, de ezen már egyes hevesebb temperamentumok, Gusztáv Adolf, Turenne, legújában Savoyai Eugén túltették magukat; hevük döntő csatákra is elragadta őket, melyekben nagy zárt lovas egységek rohamai gázoltak le maguk előtt mindent. Ezek a minták lebegtek Rákóczi szeme előtt, amikor a kis, mozgé-

kony egységekre bomlott régi magyar harcmódot reformálja és reguláris ezredeket nagy négyszögekben akar harcba vetni. Utolsó ütközetének, a romhányinak kritikájában elégedetten konstatálja, hogy az új reguláris hadak megmutatták, hogy kell harcolni a némettel, s mikor ez squadrumokban jött, ezek is «szorosán, jó rendivel léptetvén» ellene, visszaverték, de azután felülkerekedett a régi hadi szokás, és «a magyar, böcsületes szokása szerint, az prédának esett», s a német gyöngye támadására «szétment az prédával». Rákóczi egész tragikumában benne van, hogy ekkor is, a felkelés végén, a katonai feloszlás idején mint ezután követendő elvet kénytelen hangoztatni a nyugati harcmódot: «az német ellen reguláris had nélkül nem boldogulhatunk, melyre nézve teljes igyekezetem az, hogy aztat újonnan szaporítsuk és felhagyjunk inkább annak haszontalan fizetésén, azki se harcolni nem tud, se tanulni nem akar». A «Rajta Miska-hadaktól» akarta elszoktatni a magyart, de még messze volt a magyar katonai zseni, akinek vaskezében, átható kék szeme előtt az egyéni hősiességből, a fürge portákból 48-ban fegyelmezett, zárt, modern magyar hadsereg lett.

Rákóczi nem volt született hadvezér, de a felkelés élén kötelességből a stratégia tudományát is megtanulta, s ennek alapján képes volt tábornokainak rossz terveit elítélni, s helyettük néha jó stratégiai gondolatokat kitermelni, melyeket azonban haditanácsa többnyire elvetett. A hadvezér pillantása főként az ütközet kritikus pillanataiban hiányzott nála, s ilyenkor, ha a papiroson megállapított terv nem volt keresztülvihető, tanácstalanul állott és utasítás nélkül hagyta seregét. Mégis a kuruc seregek mindent neki köszönhettek. Ő állította őket össze — Bercsényi csak inkább az első évben segített neki a szervezésben, mikor Rákóczi személye még ismeretlen volt az országban — ő gondoskodott élelmükről, felszerelésükről, utánpótlásukról; hadseregének minden tisztjét személyesen ismerte vagy legalább pontos tudomása volt képességeiről. És ez a sereg, melyről ő és hadi irodájának három-négy embere le nem vették szemüket, mely az ő életének legnagyobb pozitív teljesítménye, volt idő, mikor 60.000-re is felemelkedett, önálló nemzeti hadsereg volt, minőről Zrínyi Miklós álmodni sem mert, s amilyen Hunyadi Mátyás és 48 között magyar földön soha nem volt. A fejedelem évek kemény mindennapi munkájával állította fel e sereget, s nagy formaérzékkel gondoskodott rendes felszereléséről. Mintacsapatai az udvari hadak voltak: a vörös és kék palotászere, a zöld vadászok, a vörös huszárok, a székely kék kopjások s a francia gránátosok; mindezekre bármikor számíthatott, ezek nem tüntek el egy-egy vesztett csata után, mint a tavalyi hó. Tisztjeit később a nemes ifjak társaságában képezte ki a saját hasonlatosságára, erkölcsös, szerény, csendes életmódra, hadi munkára és műveltségre, azaz igazi «úri és nemesi vérhez illendő» életre akarta őket szoktatni. Tiszta erkölcsi felfogása és külföldi nagyúri szokásai egyképen megkívánták a külsőbeli tisztaságot és rendet; udvara számára «rendes és csinos köntösöket» készített; udvari és egyéb ezredeit uniformisba öltözteti, mely nyugati hadseregekben is ekkor állandósul, de ez az uniformis pompás barokk dísz, melynek részleteit szokatlan szépérzékkel választja ki. Hadserege felszerelésére ateliereket, valóságos gyárakat alapít: szabó-, gombkötő-, varró-, festőműhelyeit Munkácson koncentrálni, hol külföldi mesterekkel taníttatja a kurzusokra berendelt tót karmazsincsináló és egyéb iparos jobbagyait. A munkácsi üzemek feje főkamaraása, Körössy György, aki tudja, hogy újonnan felfogadott embereit fel kell öltöztetni, mert a fejedelem «nem szenvedheti a rongyos szolgát, kivált a palotán». A tiszt ruhák hímzéseihez a festő előbb

papiroson rajzolja ki a virágot, azután kivágja és felragasztva a kelmére mutatja be neki, mielőtt kihimeznék. Az ő barokk mintákon finomult ízlése alakította ki az ősi magyar népművészeti motívumok összetételéből a kuruc pompát, melynek csak továbbfejlesztése, itt-ott egyszerűsítése a későbbi úri magyar öltözet. A tőle létesített felszerelőipar teljesítményei méltóak egy nagy szervezőhöz; 1704—10 közt seregének nem kevesebb, mint 51.000 pár csizmát vett és 46.000 köpenyeget, s különben a vármegyékkel készítette a megyei csapatok egyenruháit. A vármegyei katonaság ekkor öltözik a megye színeibe, s a kuruc megyék példáját a nyugati labancok is követik. A fegyvergyártást is nagyban honosítja meg. 1705-ben Pápa német őrségétől szuronyokat vesznek el a kurucok, s ezek mintájára kezdeti meg Besztercebányán és Bajmócon a szuronygyártást; Lengyelországból pisztolyokat hozat be, egyszerre, 1708-ban 700 darabot; még sátorcsináló zsidókat is tart a sereg számára állandó üzemben.

Mindez csak részlet, mely azonban Rákócziak évek munkáját, évek gondját okozta; az egész együttvéve csodás pompájú bizonyítéka az akkori első magyar önfeláldozó munkájának és szervezőképességének. Mert Rákóczi történetünkben a legnagyobb szervezőknek is egyike, aki a magyar törekvések egyetlen eszközét, a nemzeti hadsereget a semmiből teremtette meg, bebizonyítván ezzel a magyar szervezőerőt, mely a Habsburg-korszak idején annyira háttérbeszorult, hogy még Zrínyi Miklós is kételkedett létezésében. Hogy a sereg, Rákóczi hada, feladatát még sem tudta megoldani, ezért nem alkotója felelős.

Szekfü Gyula.

CSAK ÁLMODOM.

*Nem mutatom meg senkinek
Érzékeny, fájó magamat.
Köröttem én is épttek,
Mint a csiga, védő falat.*

*Csak egy keskeny nyílást hagyok,
Azon lesem az élelet.
Kinézek, hogyha nap ragyog,
Borúban föl sem ébredek.*

*Csak álmodok jó mélyen én,
A sok hiányt így pótolom.
Mit sorsom elnagyolt henyén,
Azt szebbre, jobbra módolom.*

*Nem ér csalódás, hogyha ébredek,
Álomvilágom ktsér szüntelen.
És rajta át ragyognak a hegyek,
Az élet arca tiszta, büntelen!*

Réz Gyula.

PÁLFFY ISTVÁN: VERSEK. 7

A BOLDOG ANYASÁG HIMNUSZA.

Vendég az ifjú nő és mindenki mosolyog,
ha a szobába lép,
mindenki a legszebb arcát mutatja.
Csendes e nő, a mosolya is halvány
s minden szava egy halk «köszönöm».
Gondoskodó kezek simítanak díszpárnát
alája, ha a székre ereszkedik
s bár szabadkozik,
a lába alatt röglön ott a zsámoly.
Nem érti, hogy ő mennyivel különb most
és mért igyekezzenek
és mért finomkodnak, ha a szobába lép,
mért dédelgetik, a széltől is mért óvják,
mért mondják: felveszem én, te ne hajolj, édes!
Úgy bánnak vele, mint egy kisbabával:
ne tedd ezt — jaj, azt csak hagyjuk máskorra;
mindezt nem érti s mert tetszik a dolog,
tetszik, hogy mindent teljesítenek,
néha eltöpreng, elgondolkozik:
de jó lenne már olyant kitalálni,
amit nem könnyű teljesíteni . . .
Most elpihent a karosszék ölén
és hallgatja az áradó beszédet.
A szeme kisugaraz az ablakon a kékszín égre,
úgy tetszik: ottkünn láthat valamit.
Pedig — most befelé néz,
befelé figyel s ha nem szégyelne, szólna:
Mit csinálsz, Kicsi?
Mit csinálsz, Drága?
Mit csinálsz, Édes?
Szeretsz? Szeretlek!
. . . Szemközt vele a lánykori barátnő
merengő arcára kémlel
és valami titkos áram fut át testén.
Szólna is, nem is s hallgat, mert érzi,
hogy a régi bizalomnak mindörökre vége:
a várvavárt jövőendő kicsi lény
kövér kacsóval összebogozta a barátságot
és nem lehet már kioldni soha . . .

Nézem őket: a lánykori barátnőt,
 kit a megkívánt boldogság
 távolisága halványít;
 a befelé figyelő ifjú nőt,
 aki most nincsen itt közöttünk,
 hanem piros sugárban, zöldelő réten
 közeledő gyermekével játszik.
 Mondanám neki: te boldog, te áldott, te Madonna —
 de felriadna. Magamban mondom:
 mit tudod te — micsoda szent misztérium vagy,
 micsoda oltár vagy te;
 mit tudod te, hogy a tested áldott,
 a boldogságnak felszentelt temploma;
 előtted elnémul a hangos beszéd
 s rómaiakként «Ave»-val köszöntünk;
 mit tudod, hogy melletted a háború,
 politika, emancipáció, törvénytörési per:
 hangyaemberek groteszk Gulliver-álma;
 mit tudod te, hogy magas szentély
 formátlan gazdag tested
 s élettől duzzadó kebleid nedve
 gyémánton, aranyon meg nem vehető
 mérhetetlen kincs;
 mit tudod te, hogy hitetlen férfiak hisznek,
 ha téged látnak,
 mit tudjátok, hogy árva, magányos férfiak
 leborulnának elétek, ifjú, drága nők,
 jövőendő anyák,
 hogy kemény vállaikra,
 sok-sok földrehajolt, barna férjivállra
 felállítsák a szobrot
 s az égig emeljék
 a Boldog Anyaság glóriás szép szobrát.

GYÓGYSZERILLATÚ FEHÉR FOLYOSÓK ELÉGIÁJA.

A szárnyas ablakok felérnek
 a tiszta mennyezetig
 s nyitott szájukon belehelik
 a park üdítő reggeli illatát.
 A folyosók keramikockáit
 nemrég mosta fel a sánta mindenesasszony,
 még csillognak a bezuhogó nap
 gyógyító, életet-újító sugarában.
 Csenedesek tavaszi reggeleken
 az óriás termék, ahol egymás mellett
 szoronganak az ágydobozkák; bennük
 egy-egy beteg bogarat tűzött szenvedésre

valami kegyellen gyermeki játékkal
 szórakozó óriás kéz,
 titkos kéz,
 kegyelmes halált ritkán-nyujtó.
 Csendesek a termek tavaszi reggeleken,
 még nem ébredt fel a fájdalom
 fehér bölcsőjében,
 aki pedig az éjjelt úgy virrasztotta át,
 már holtfáradtan csak halkan piheg.
 A folyosó kihalt, ritkán kopog a kőkockákon
 a nővérek keménysarkú, durva cipője;
 később fehér köpenyek, komoly doktorok
 sietnek teremről-teremre,
 és szemüvegük hideg fényével megdideregtetik
 az ébredő beteget,
 aki sóhajtva figyel a nyitott
 ablakon bekúszó rigójüttyöt,
 s a halotthordó halk nótázását,
 a halotthordó szekér gördülését,
 a nekifeszült istrángban fáradó
 aszott gebék csattogó patáját.

A gyógyulók gyógyszerillatú fehér folyosóján
 elkomorul egy percre a remény mosolya
 és remegve érzik:
 arat a halál, hullnak a percek,
 tűnik az élet —
 de a rosszkedv fakó színét
 a tavaszi nap tiszta sugara újra aranyra festi
 és számolgatják a napokat újra,
 mint a gyermek karácsony előtt:
 hányat alszunk mi még a gyógyulásig? . . .

A lábbadozók a nap szép sugarával
 színezzetik a fakó reményt
 és bedugják fülüket, ha hörgést hallanak valahonnan.
 Remegve bujnak az ágyukba, a párnát
 a fejükre húzzák, jaj, keserves hallani,
 hogy a halotthordó cifrán jütyörészik,
 hogy a nap künn süt, az élet künn élet,
 itt benn a csendet nyögések szaggatják
 s az ágyak közén őrt áll a halál.
 A harmadik teremben valaki örült táncban
 bokázik az ágyán,
 a folyosók felzúgnak,
 gurul a betegszállító kocsí,
 fehér köpenyek sietve lebegnek,
 műszerek csillognak
 s a tanár idegesen int:
 Ennek már vége!

Halnak, halnak, halnak,
 a halotthordó halkan nótáz,
 s az egyik teremben
 felszárnyal
 egy újszülött első sikolya röpkén.

NE SZÓLJ. !

Ne szólj,
 most nézlek.
 Tekintetemmel, ez aranyhorgonnyal
 horgonyt vetek a szemed tengerében,
 keresem a kikutathatatlant.
 Ne szólj,
 most nézlek,
 ne rebbentsd el a szavak hálójával
 ez ünnepi óra csend-madarát,
 mert hátha vissza sose jön már többé.
 Ülünk,
 csendesen, szóllanul
 hallgatag tenger magányos partján
 és halásszunk egymás
 titokhalakat rejtő tükörében.
 Hallgatsz,
 nem szólsz
 és valami ijedt szorongás fénylik a szemedben;
 nem értesz,
 nem baj,
 ne szólj,
 hadd nézzem megrebbenő kezed,
 bágyadt liliomként meghajoló ujjad,
 amint morzsolja szét a margaretát.
 Bevésni akarom
 agyam tömbjére
 hajlékony tested képét
 s fejedet,
 e drága, királynál királyibb koronát.
 Ne szólj,
 most nézlek,
 emlékezem:
 az Alkotó énbőlőlem teremtet
 s viráglétünk, madárlétünk emberlétben találkozott,
 egyek voltunk,
 egyek vagyunk,
 kerestük egymást s megtaláltuk.
 Szólj: hola vers...
 Most nézlek,
 mágnés: csillámló szemed könnye.

Térdedre hajol az állam
s várom
ajkadról a szerelmes szavakat.

Beszélgj! *halál a vers!*

AKÁCFA A KÖRÚTON.

Kissé elcsüggedt,
kissé szomorú
és nagyon fakó,
nagyon idegen.
Mit is keres itt
a kis akácfa,
miért nő egyre,
mikor lenyesik?
Mire vár árván?
(senki se nézi)
miért virágzik?
(csak a por lepi)
mit is keres itt
a kis akácfa,
a kis falusi
egyszerű virág,
nem tűzik mellre,
le sem szakttják,
hervad a szárán.

Akác a járdán:
életem képe,
az idegenben
álljuk a posztot,
amit ránk osztott
kénytelen végzet.
Érthetetlenül
nézzük a népet,
ki mellettünk fut
élvezet után,
ki mellettünk fut

a kenyér után,
aki reánk dől,
aki rajtunk csüng
éhes hét után.

És ilyenkor
szeretnők megrázni koronánkat,
hogy hulljon rólunk manna,
kívánjuk a halált osztó baltát.
hogy szegény család
apritott testünkön
melegítse étkél,
a kevést, izellent;
szerelmes jiatal pár
fölé borulnánk,
hogy lombsátorral
csókra bátorítsuk,
s a fáradtnak
árnyékot adunk
adakozón
a déli verőn,
mert ez az akác sorsa.

Mert az az akác sorsa,
hogy szegje az aszfaltot,
széptítsen, hűset adjon,
kis családnak tüzet adjon
s mint jó ember:
életén át
csak dolgozzon más kedvéért
és halált is másért haljon.

A TANYÁRA TETŐT HÚZNAK.

I.

Úgy tűzött a nap, hogy valósággal verte a földet. Az ég nehéz, fehér fényben szikrázott s a megszorult hőség megüledett a levegőben. Felhő még az ég alján sem mutatkozott, szél nem járt, a rögök hangtalanul hasadoztak.

Pedig még csak május volt, a vetés eltikkadva is zöldelt, de eső már olyan régen esett, hogy a kubikgödrök sara is megrepedezett. A kutyák kifeküdtek az eperfák alá, a rucák szuszogva tollászkodtak a vályuk körül, ott pedig, ahol szik vagy homok borította a földet, a roppant csöndben cicindélák legelésztek.

Az asszony, Zsófi, az országúton haladt. A fejkendőjét megoldotta az álla alatt, mert a meleg kezdett ránehezedni a tarkójára is. Hajnal óta gyalogolt, valamerre Dorozsma felé igyekezett, az urához, Jánoshoz, aki még a télen elszegődött kubik-munkára. Nagy terhet vitt. Egyet az ölében, a másikat a szívében. Az ölében karonülő kised szunyókált, — a másik, a nagyobbik, a kezébe fogódzkodva topogott mellette —, a szívében kétségbeesés és gyász szorongott.

Nagyritkán kocsi jött velük szembe, ilyenkor letért az útmenti kemény csapásra és gyengéden maga után rántotta a gyereket.

— Gyere! — mondta.

A fiúcska már zihált a fáradságtól, vörhenyesre égett arcán a láz fénye csillogott, s hogy az anyja megszólalt, bátorságra kapott és szítt az orrocskáján.

— Meddig mönyünk még? — szakadt ki belőle a gyámoltalan panasz.

Hajnal óta már vagy ötödször kérdezte ezt s az anyja most is csak épen csitításképen felelt.

— Majd mögalszunk valahun, aztán hónap ilyenkor mán ott löszünk.

A gyerekek már kezdett zibbadni a lába, hát tovább firtatta:

— Hun?

— Apádnál.

— Apám hun van?

— Báhó. Mondtam mán, ott, ahun dógozik.

— Hun dógozik?

A kocsi, ami elől kitértek, elhaladt. Az asszony nem felelt, visszakanyarodott a keréknyomra. A gyerek megpróbálta sírásra fogni.

— Üjlünk le! — huzatta magát.

Az asszony sóhajtott. Ha nem szorítja, holnapután hajnal előtt nem érnek Dorozsma alá. A karonülő addig talán el is alél, aztán úgy lehet, hiába is élesztgetik.

Meggyorsította a lépteit s megint ennyit mondott csak:

— Gyere!

Azért később félórácskára leültek az árok partján egy fa alá. De hogy a gyerek tovább batramoskodott, a karonülő meg nyöszörögni kezdett, az asszony oda-odaszólt a kukoricakapálóknak:

— Ez az út visz Dorozsmára?

— Ez — feleltek vissza. — Hanem a még...

Azt akarták mondani, hogy az még messze van, de látták az asszony arcán a fájdalmas tiltakozást és elharapták a szót.

Valahogy azért leáldozott a nap s megállottak egy kiszáradt kanális zsilipjénél. Távolabb tanya húzódott meg egy kis akácos mögött, az út mellett, gazdaforma vizsgálta a szemhatárt.

Amikor meglátta az idegen asszonyt, áttolta a pipáját a szája balsarkába, aztán köhintett.

Az asszony megvárta, amíg megnézi, aztán most már szándékkal földadta a szót.

— Dorozsmára igyeköznénk.

A gazda, Kóti, pislantott egyet.

— Dorozsmára?

— Oda.

— Hát akkor jól mönnek, mer erre van. Csak át köll mönni a Tiszán.

Az asszony a szoknyája mellé húzta a gyereket, a karonület pedig a melléhez ölelte.

— Át. Oszt még onnan is jókora út.

— Jókora. De egy nap azt is mög löhet tönni.

Az asszony vergődött.

— Mög. Hanemhát nem mindönki bírja.

A gazda bölintott:

— Nem.

— Mer ez a gyerök mán délúta rí.

A gazda nem felelt, hanem megint szemügyre vette őket. Most már megnézte mind a hármójukat s nagysokára szólalt csak meg.

— Hát möghálni mindönütt löhet — mondta csöndesen.

— Löhet mindönütt.

— Oszt az ilyen öklömnyi ott húnyja le a szömit, ahova letöszik.

— Ott.

A magasságból már csönd szitált alá s a földből hangok csendültek.

— Mer helyet akárki adhat.

— Adhat akárki.

— Magam is. Mer vackon mög földél alatt mégis jobb.

— Jobb.

Messze felzavart vércse visított s a félős hangra libagágogás felett a tanyából.

— Na! — mondta a gazda és megfordult.

Az asszony szó nélkül megindult utána.

A vetés mellett haladtak, úgy értek be a tanyába.

Kóti az eresz alatt megállott és az istálló felé kiáltott:

— Pétör!

— Hallom.

— Gyűjjék kend.

Az istállóból motoszkálás hallatszott. Alacsony, borostás arcú vénember kerülközött elő. Amikor meglátta a jövevényeket, csodálkozva megtörülte a szemét.

— Na fene? — hitetlenkedett.

Az asszony most már tudta, milyen tanyába került. Azért illendőségből megjegyezte:

— Köszönnék mán, de úgy látom, nincs kinek.

— Nincs.

— Lány sé?

— A sé. Hanem a két ló, az kanca.

Zsófi egyszerre megkönnyebbült. A gazda tehát özvegy, nincs fehérszemély a tanyában. Így azután igazán jó. Legalább nem faggatja, meg nem mustrálja fel senki. A testét hirtelen jóleső langymeleg járta át s a fáradság egyszerre felengedett a tagjaiban. Lezökkentette a batyut a hátáról, nekitámasztotta a falnak, a karonülőt lefektette a vacokra, a másikat eltolta magától s boldog lélekezéssel simította ki a haját a homlokából.

— Jaj istenöm! — mondta hangos szóval, hálás sóhajtással.

Az öreg Pétör is elébb jött, a koloncos, lompos kutya pedig az udvar közepéről nézte őket.

A gazda szólalt meg:

— Itatott kend?

— Itattam — felelt hűvösen az öreg.

— A tehénnek?

— Annak is vetöttem. Tököt.

Kóti az arcára nézett. Hm! — lepődött meg. De mély az a két ránc az öregnek a szája fölött. A szemöldöke meg olyan bozontos meg kemény, akár a sündisznó tüskéje. Igaz ugyan, hogy az öreg a kilencvenedik esztendejét tapossa, hanemhát azt a két mély barázdát eddig még nem vette észre az arcán. Pedig ott lehetett eddig is, csak ő nem nézte látó szemmel.

A fejével mutatott Zsófi:

— Erre a jó asszonyra mög ráestelődött.

Az öreg száraz, szőrös kezével elkente fakó bajuszát.

— Mőre igyekszik?

— Dorozsmának.

Az asszony már mozgott, a szeme meg a keze kereste a munkát s miközben eligazította a karonülő alatt a subát, szapora szóval felelt:

— Oda mönnék. Az uramhoz. Hanemhát én mostmán majd csak odaérok valahogy. Kigyelmetök mög végezzék.

A gazda a pitvar felé fordult.

— Majd akkor mék, oszt inkább csutkát hozok.

Az asszony is benézett a pitvarba és összecsapta a kezét:

— A hétön tán még nem is öttek melegélt?

A gazda felelt:

— Nem ám. Még az azelőtt valón sé.

Zsófi rosszalólag csóválta a fejét.

— Látom, mer rozsdás itt mindön. Még a kis bogrács is. A csuda, hogy tücsök nem lakik a fazékokba.

Már futott is. Felgyúrte a korcba a szoknyáját, vizet hozott a kútról és begyújtott a katlanba. Füst csapott ki a katlan repedésén s a jóillatú meleg egyszerre átjárta a levegőt. Zsófi kipirult a buzgalomtól s most már úgy dolgozott, mintha otthon lett volna. Tarhonya, szalonna meg kolbász került elő s az ételszag megcsiklandozta a bensőket.

A két ember kint ült az eresz alatt. Kóti előrekönyökölt az asztalon és nézte az ég alját. A kutya előbátorkodott, leheveredett a vacok elé s táguló orrcimpával leste a macskát, hogy mikor sündörgődzik oda az asszonyhoz.

A katlanban lobogott a tűz, a víz zubogott, a serpenyőben sercege pirult a szalonna.

Amikor a tarhonya megfőtt, az asszony belefördította a kolbászt, darabig még rotyogtatta, aztán feltálalta főztét.

— Na — mondta. — Most jó lesz ez is. Röggel mög majd berántok egy kis levest.

A gazda leemelte a fejről a kalapját és leeresztette a szék mellé a földre.

— Előbb a kicsiknek, aztán té mög majd magadnak.

Zsófi két kis tányért hozott ki. Mert a kemény tarhonyából, aztán az asztal közepére tolta a tálat.

— Mögköszönjük. Fogyasszák el kigyelmetök egészséggel.

Hátrahúzódott a gyerekekhez. Az egyik tányért letette a nagyobbik elé, a karonülőnek pedig maga adott.

Hallgattak. Nem hallatszott más, csak a csöndes csámcsogásuk. Az égen már felhalványlottak a csillagok s a hűvöses esti pára szagokat kergetett a tanya felé.

Mire a két ember jóllakott, Zsófi is végzett a gyerekekkel. A nagyobbik még szorította a kanalat, de a feje már félrebillent s ölében a tányérral, a szender édesded félálmában pihegett. Zsófi felfektette a vacokra, eligazította őket, aztán kiment a kamrába lisztért.

— Sütök mán, ha itt vagyok — mondta, amikor beáztatta a kovászt.

A gazda ráhagyta. Kevés ideig nézegéltek még, aztán az öreg elment és lefeküdt. Lassan álom ereszkedett Kótinak a pillájára is s elballagott ő is az istállóba.

— Aztán majd pihenj le te is — szólt oda búcsúzóul az asszonynak. Az jókedvűen felelt :

— Csak mönnyön, kigyelmed. Majd én előbb mögdagasztok.

A kenyértészta már csattogott a keze alatt. Jó órát dagasztott, akkor, hogy a tészta már nem ragadt, abbahagyta a munkát.

— Hej! — mondta félhangon.

A tanyára gondolt, hogy milyen szép vagy, aztán a két magának való ember mellett nemsokára talán még a szobákat felveti a gyom meg a gaz.

— Ugyan kifélék löhetnek? — kérdezte magától, amikor letette a fejről a kendőjét és leheveredett a két gyerek mellé. — Ugyan mifélék löhetnek — ismételte most már csak gondolatban. — Annyit se mondtak, hogy eső kéne.

A többi már ködbe veszett, mert meglepte az álom. A mély alvás után pihent testtel érzett fel hajnalban. Az eget még opálos párák fátyolozták, de a fecskék már kint tollászkodtak a fészük mellett.

Magára kapta a rokolyáját, aztán szaladt szalmáért meg csutkáért. Mire bevetette a kenyeret, már Péter is vezette kifelé a lovakat.

Zsófi felé fordult s most tekintett csak körül az udvarban. Szólni akart, de csak a szívére szorította a kezét. Az épületek roskadoztak, vadon nőtt fű és szétszórt trágya borította mindenütt a földet. Gereblye, ásó, söprű — gondos kéz — évek óta nem szorgoskodott a tanya körül s buja, elvadult burjánzás uralt mindent. A magára hagyott, kibomlott televény csaknem félelmetes erővel túrta kifelé magából az életet. A kert bedőlt kerítése előtt kotlók karattyoltak, a fűben száz meg száz kis csibe csipegett, a kútnál ruca- meg libanyáj várta a vizet, a jászol mögött két kis borjú húzgálta a száraz kukoricaszárat s a beomlott tanyásház kéményén golyacs család tollászkodott.

S a földből, a félrebillent tetejű kazlakból, az épületromokból, a hulladékkal és kaszálatlan fűvel trágyázott rögökből a bőség, az örök és elpusztíthatatlan tenyészet nehéz illata párázott.

Zsófit elkábította a látvány és futott a kamrába. Ocsut szórt a csirkéknek meg kukoricát, hogy jusson a kacsáknak, libáknak, gyöngytyúkoknak, galamboknak meg pulykáknak is, aztán szaladt vissza a pitvarba és rántottlevest készített. Később meszet is talált a konyhában, s amíg az esti étel megfőtt, kimeszelté a szobát, kint pedig zölddel elhúzta a fal tövét.

Kóti este, amikor jóllaktak, meg is jegyezte :

— Dógos asszonynak láccik.

— Annak — erősítette meg Péter.

Hozzá nem igen szóltak. Nem volt mit, meg ráhagyták, hogy végezze, ahogy jónak látja.

Másnapra ragyogott a tanya, harmadnapra megtisztult az udvar s a baromfiólnak neki volt támasztva a létra. A legyek bekaptak megint a konyhára, a tyúkok üllön aludtak, a tehén vidáman adta a tejet, a kutya pedig kiállt a tanya elé és megugatta az országúton elhaladó kocsikat.

Zsófi a negyedik napon korábban kelt. Megmosdatta a gyerekeket, s amikor később feladta a két embernek a laskatészta levest, megállott az asztal előtt.

— Hát akkor én mög mék... — mondta csöndesen.

Péter nézett fel rá.

— Mégy?

— Mék. Aztán köszönöm is a jóságukat.

Kóti előrenyujtotta a lábát az asztal alatt.

— Az uradhoz?

— Ahhoz.

— Hát így jó. Mer vár bizonyosan.

Felemelkedett.

— Majd átmék akkor. Szólok annak a kölöknek. Kend mög addig fogjon be.

Zsófi látta, át akar szólni a szomszéd tanyába.

— Sose fáraggyon kigyelmed. Nem vagyok én olyan kényös. Elmék én a magam lábán is.

Kóti nem felelt. Elment. Mire visszaért a szomszéd gyerekekkel, akkorra az öreg befogott.

— A derékba is vetöttem. Szalmát — mondta.

Zsófi felhágott. A karonülöt tartotta, a másikat pedig leültette maga mellé a szalmára. A szomszéd kölök már fogta a gyeplőt.

— C! Szellő! — indította el a lovakat.

Zsófi kiszólt a kocsiderékből:

— Isten álgya mög kigyelmetöket.

A két ember egyszerre bökte meg a kalapja szélét:

— Isten...

A kocsi kizörgött a tanyából, aztán kifordult az országútra.

Darabig még néztek utána, amikor aztán a kocsi eltűnt a kanális hajlata mögött, Péter elmázolta a kezefejevel az orra alját.

— Elmönt... — mondta csöndesen.

Kóti még nézte a messzeséget. Kevés ideig még így maradt, akkor megfordult.

— El!...

S lehajtott fejjel megindult az istálló felé.

II.

Alkonyodott, amikor a kölök Dorozsma alatt beállt az uradalomban.

— Na, itt vónánk . . . — mondta. — Ha itt van az ura, itt mög-tanája, mer amoda dógoznak a lapon. Én mögötetök, oszt fordulok vissza.

Zsófi lekeverködött a kocsiról. Amikor a lába földet ért, megdobbant a szíve. Hát most már itt van, aztán ki tudja, hogy óra mulva nem mérheti-e megint az utat. Mert az ura nagytermészetű, a száraz betegség is kínozza, könnyen elfoghatja a harag, amikor meglátja. Pedig még azt is meg kell mondani, hogy nem jókedvéből jött, hanem a baj hajtotta. Hízóval maradt otthon, amit januárban fogtak be, s a disznó, reménységük, egész vagyonuk, éltető melegük az elkövetkező télre, megdöglött. Az urak bélyeget nyomtak rá, még szappannak se adták ki. Azt mondták, el kell ásni, mert vész volt benne.

Elköszönt a gyerektől és megindult a lapos felé. A szíve lüktetve vert s nagyon hosszúnak találta az utat. Amikor felért az emelkedésre, elszoruló kebelével állott meg. A lapon kanálist árkoltak s a kubikokban legalább kétszáz ember dolgozott. Elöl fabódé állott. Abban laktak az urak.

Zsófi a kubikusok felől került. A legelső gödör szélén megállott.

— Jónapot agyon isten . . . — köszönt.

Az egyik kubikos felnézett. Csak pillantást vetett rá, aztán ásott tovább.

Zsófi keveset várt. Elsimította a homlokát.

— Ide gyüttem . . . — mondta bátortalanul.

A hangra egy másik, fiatal kubikos is felnézett. Látta, hogy asszony áll a parton, takaros, fehér arcú, nagy szemű menyecske, s letörülte a verítéket az arcáról.

— Asszony-é, na? — tréfákozott, mintha nem hitt volna a szemének.

Zsófi kapott a barátságos szón.

— A vónék . . . Ha mögtanálnám a párom. Mert út keresném.

A legény elszomorodott.

— Aztán melyiket? A vótat-é, vagy aki csak eztán kér csókot.

— A vótat . . . Mer apjuk — mutatott a két gyerekre. — Osztt úgy mondták, itt van.

— Na, ha itt van, akkor itt mög is tanájja.

— Csak azt nem tom, hogy mőre.

A legény nevetett.

— Hát . . . — mutatott el a távoli füzes felé. — Arra van egy szarka fészök. Abbul hallottam a csipogását.

Zsófinak a szíven fájdalmas öröm suhant át.

— Nem csörgős az, se nem lopós, inkább nagyon is magának való. A neve mög Meszli. Meszlényi Pál. Irásba így szokták fölvenni.

A legény egyszerre megcsendesedett. A másik, az öregebbik is felütötte megint a fejét és hátrább tolt a kalapját.

— Hogy mondta?

Zsófi megrezzent.

— Meszli.

— Meszlényi Pál?

— Úgy híjják.

A két ember összenézett. Az idősebb felelt :

— Na csak mönnyön akkor oda az irodába. Ott vannak az urak. Majd azok fölvilágosítják.

Zsófi nem tudta miért, de a lélekzete hirtelen elszorult. Megfordult s most már egyenesen az irodának tartott. Amikor odaért, eleresztette a nagyobbik gyerek kezét s mialatt elsimította a ruháját, kémlő, nyugtalan tekintettel kutatott bent az irodában. Pillanatig maradt csak így, akkor olyan heveséggel, mintha idáig futott volna, előrelépett. Amikor megállott az ajtó előtt, nem köszönt, csupán a fejével biccentett.

A deszkából ácsolt irodában két mérnök dolgozott. Hallották, hogy valaki megállott az ajtó előtt, de nem néztek fel. Zsófi percig várt, aztán megszólalt :

— Aszonták, ide gyűjkek — mondta szívdobogva.

Az asszonyi hangra a két mérnök egyszerre emelte fel a fejét. Csodálkozva tekintettek Zsófirra. Nem értették, honnan került ide.

— Eltévedt menyecske? — kérdezte az, amelyik az ajtóval szemben ült.

Zsófi közelebb húzta magához a gyereket.

— Nem. Ide gyűttem. Ide igazítottak. Az uramat keresném, ha itt vóna.

A mérnök egyszerre elkedvetlenedett.

— Az urát?

— Azt.

— Itt nincs helye asszonynak, lelkem. Asszonynak tilos az itt tartózkodás.

Zsófi reszketve mondta :

— Meszlényi Pálnak híjják. Oszk baj ért. Azér gyűttem.

A mérnök felállott. Morgott valamit és félrevonta a vállát.

— Mi nem tehetünk semmit, menyecske. Ami járt, azt elküldtük. Zsófi nem értette. Forróság csapott el az arca előtt, aztán nagy hideg futott végig a hátán.

— Mönnek már... — nyögte — de nem tudom, hún tanáalom mög. Amérnök nagyszemet meresztett. Most már értette. Kiment Zsófihoz.

— Nem kapta meg az értesítést?

Zsófi rázta a fejét.

— Nem.

— Az újságokat sem?

— Nem. Nem kaptam én semmit. Nem is kértem.

A mérnök habozott :

— Nézze menyecske... Hogy is mondjam... De hiszen mi pontosan elintéztünk mindent. A maga ura nincs már itt. Meghalt még a múlt hónapban.

Zsófi megtántorodott. Olyan irtózatossá volt az, amit a mérnök mondott, olyan hihetetlenül hangzott, hogy nem tudta felfogni a szavak értelmét.

— Hogy mondta?

A mérnök odalépett hozzá és a vállára tette a kezét.

— Meszlényi Pált keresi úgy-e?

— Azt.

— Nahát, itt egy Meszlényi Pál dolgozott. Az meghalt. Nem értesítette a hatóság?

Zsófi-val fordult a világ. A füle hirtelen zúgni kezdett. Nem tudott szólni, csak nézte a mérnököt, de nem látott semmit. Az ereje egyszerre elhagyta és megingott.

A mérnök hozzákapott :

— Ejnye, na! Uralkodjék magán. Így ni. No, jöjjön, üljön le. Hát nem gazemberség! — fenyegetődött. — Nem értesítették. Ez az. Így bízson valamit az ember a hatóságra. Útnak eresztik ezt a szegény asszonyt.

Zsófi féldélig nem hallott, nem látott semmit. Akkor a zsibbadás, meg a rémület felengedett benne s megjelent az első könnycsepp a szemében. Az iroda falának támaszkodva ült. Olyan erőtlennek érezte magát, hogy nem mert felkelni. Most döbönt csak rá, hogy hol van. A hízó otthon, az út, Kóti tanyája, mindez álomnak tetszett előtte, amely most hirtelen szétfoszlott. Jajveszékelnéni akart, de az egyedülvalóság megdermesztette benne a fájdalmat és a kétségbeesést.

Kuncogva, szükölő sírással emelkedett fel s futott a kubikhoz. A két kubikos már messziről meglátta s amikor odaért, az idősebbik elmutatott Dorozsma felé.

— Ott van. Ott nyugszik. Ott megtalálhatja.

Zsófi csak ezt akarta tudni. Meg sem állt, nekivágott egyenesen a töltésnek.

Óra múlva elérte a temetőt. A temetőcsész úgy nézte meg, mintha már várta volna. Nem szólt, nem kérdezett tőle semmit. Megindult vele szépen az elköltözött sírja felé.

III.

A vezetőmérnök erősködött, hogy nem. A fegyelem az első. Ő azt nem engedi megbontani.

— Asszonynak nincs helye a táborban. Engem csapnak el, ha megtudják! — jelentette ki.

Olasz, az öreg, meg a másik három kubikos levett kalappal állottak előtte.

Arcukon, amelyet bronzszínűre égetett a nap, nyugalom és méltóság ült. Egy vonásuk sem mozdult, csupán a szempillájuk rebbent. Ez azt mondta, ha nem, akkor nem. Ámbár Zsófi azért mégis maradhatna. Ha már itt van. Ha már idefáradt, mert nem tudta, hogy az embere meghalt. Dehát a parancs, az parancs, az ellen nem tehetnek. Pedig az asszony már reggel óta tolja az egyik kordét.

A mérnök már nem is nekik beszélt. Magát akarta meggyőzni. Résztvevő szívvvel volt az asszony iránt, de tartott a rendkívüli eset következményeitől. Félt, hogy az asszony jelenléte megzavarja a munka egyhangú ütemét és üszköt hullat a nehéz robot tompa csöndjébe.

— Nem. Nem lehet. Nem engedhetem meg! — védekezett a a szánalmával szemben. — Menjenek kendtek dolgukra.

De még mindig küzdött magával. Látta az asszonyt a két gyerekkel és szörnyű kiabálások között behívta az irodába az öreg kubikost.

— Kinek a keze alá akar dolgozni? — förmedt rá, mintha meg akarta volna enni.

Az öreg látta, hogy megenyhült, azért lármázik csak, hogy elrejtse az engedékenységet és rántott a gatyája korcán.

— Sönkié alá se. Magának.

— Magának? — hökkent meg a mérnök.

— Magának. Fiatal, mög erős. Annyit, amennyit kék, elbír.

A mérnök még mindig hitetlenkedett.

— De hiszen szerszáma sincs?

— Van. Mán kapott.

A mérnök zsebgörtye a kezét. Végigsétált néhányszor az irodán és rágta a szájaszélét. Nagysokára szólalt csak meg.

— Hát nem bánom, küldjék akkor ide. De ha baj lesz, maguk isszák meg a levét.

Zsófi jött. Megállott az ajtó előtt.

— Aszonták, hogy gyűjkek ide.

A mérnök már ült.

— Hogy hívják?

Zsófi megrekkent:

— Engöm?

A mérnök félrehúzta a száját:

— Maga ne kérdezzen, hanem feleljen, mert így sohasem leszünk készen. Felveszem munkára, érti?

Kiállította a munkalapot. Amikor elkészült, figyelmeztette Zsófit:

— Aztán ügyeljen, hogy elő ne adja a legkisebb is magát, mert akkor mehet. Remélem, tudja, mire gondolok. Ez itt tábor. Maga fiatal is, takaros is. Ezek meg itt már hónapok óta nem láttak asszonyt. Én sem. Hát azért mondom. Most pedig mehet, aztán az után kap, amit végez.

Zsófi szédelegve támolygott vissza a kubikokhoz. Az emberek jól beszéltek. Maradhat. Estig fáradság nélkül talicskázott, akkor futott a gyerekekhez. A tábor sarkán vert maguknak vackot s meghúzódtak szépen a rongyaikon.

A legény, akivel reggel beszélt, később arra került.

— Na! — mondta és leült a közelükben egy kúpacra.

Az asszony a gyerekekkel foglalatосkodott.

A legény keveset várt, aztán megint megszólalt:

— Adni kék nekik.

Zsófi megnyugtatta.

— Előbb rőndbe tőszőm űket éccakára.

Az öreg bukkant fel a hajlásnál. Tele tarisznyát, meg nagy csajka krumplilevest hozott.

Zsófi megvárta, amíg hozzájuk ért, akkor megállította:

— Ugyan már na. Majd möglőszünk mink a magunkén is.

Az öreg letette a csajkát a földre, a tarisznyából pedig tarhonyát, sőt, paprikát, hagymát rakott ki.

— Addig is . . . — mondta. — Hőnapig nem gyűn a markotányos. Így zőkkentek a dolgok keréknyomra.

A munka nappal dobogott, este pedig, amikor kigyulladtak a tüzek s az ételszag kezdett szállni a levegőben, a fiatalabbak hanyatt fekűdtek és nézték a csillagokat. Főnről fény szitált alá, ebben a különös, fátyolos világosságban Zsófinak az arca halványlott. A nyughatatlannabbja néha ilyenkor sóhajtozott, hasra fordult, de most így sem esett jól a fekvés, feltápászkodtak és elkerűltek Zsófi felé.

Szót váltottak vele, lopva elgyőnyörkődtek, hogy milyen karcsű a dereka, mennyire könnyű a ringása, az arca pedig piros meg fehér, mintha nem is a nap színá munkaközben; aztán cőndes szóval elkőszőntek tőle, elmentek és lepihentek.

Néha tréfa is esett s ha valamelyik legény túlságosan csiklandősan kacagott, az őregek közbeszőltek:

— Nacsak. Nyughassatok.

— Mer ez asszony.

— Az.

— Ilyet keresni kőll.

— Keresni. Oszt szőrőncsés lősz, aki mőgtanálja.

A harmadik héten aztán az egyik kubikos, Tandori, alapos megfontolás után este maga is Zsófi felé került. Csontos, száraz ember volt, őzvegy, gondtól meg munkától elnyűtt, de innen még a negyvenen.

Zsófi épen a gyerekeket etette, amikor a helyűkhöz ért. Nem űlt le. Megállott.

— Jól ősznek? — kezdte.

— Jól hál' Istennek — felelt Zsófi.

Csőnd kővetkezett.

— Akkor jó. Ámbátor . . .

Zsófi felnézett rá. Látta, hogy az ember mondani akar valamit, hát megkérdezte.

— Kettő csak nem sok annak, aki bírja a dógot?

Tandori szítt a pipáján.

— Nem. Olyan asszonynak, mint té, nem sok. Csak nehéz.

— Majd lösz könnyebb is.

— Té tudod.

Összenéztek. Olvastak az egymás tiszta tekintetében.

Zsófi kezdte elmosni a bográcsot meg a kanalakat.

— Tudom. Azér mondom. Úgy még nagyobb gond.

Már mint hármásban, emberrel. Mert lám, az övé is meghalt.

Tandori előretette a jobblábát.

— Mer nem mindön embör egyforma. Van egészségs is.

— Van.

— Oszt én még a vagyok.

— De embör kend?

— Az. Csakhogy özvegy.

Zsófi lehajolt, hogy ne lássa az arcát.

— Mögköszönöm a tisztösségét. De mög nem hálálhatom.

Hallgattak. A láthatár már sötétedett. Körülöttük halkan neszelt az éjtszaka.

Tandori indult.

— Hát én szoltam, aztán gondold mög. Karó köll a gyöngé ágnak, az árváknak mög oltalmazó.

Elballagott. Nem érte szégyen, jóllehet az asszony világosan beszélt. Jobb is szerette így. Az ilyesmit meg kell gondolni. Mert pénzbe kerül. Sem a törvény, sem a pap nem esket ingyen.

Lassan elterült a nyár. A bogarak zümmögtek, a talicskák nyikrogtak, a lovak dobogtak s a megrekedt csöndben és hőségben hang nélkül folyt a munka. De a nap korongja már vörösödött, a föld mélyéről hús pára verte fel éjjelenként magát s mire elősorakodott szeptember, a munka is véget ért. Az utolsó nap délelőttjén már csak a fiatalja dolgozott. Másnap reggel nemzetiszínű zászlót húztak fel az elkészült csatorna zsilipjére. Idegen urak jöttek, felmérték a munkát; ebéd után a mérnök fizetett, majd egy másik beszédet tartott s azzal végezte, hogy mehet szépen ki-ki hazafelé.

Tandori, amikor felkészült, odament Zsófihoz.

— Gondolom, vót időd.

— Vót. Oszt avval vagyok, hogy jobb, ha elköszönünk egymástul.

Tandori az arcát nézte.

— Jobb?

— Jobb.

— Hát akkor Istenálgyon mög.

— Isten álgya kendet.

Tandori elfordult és megindult. A zsiliptől szólt vissza.
 — Már én erre mék! — Mutatott észak felé — Cöglédnek.
 Nem várt választ. Ment.

IV.

A karaván este indult el. Zsófi gyerekeit kordé vitte. Hosszú volt az éjtszaka, de nagy út állott előttük. Zsófi egész idő alatt magába mélyedve gondolkozott. Hazafelé tartott ő is, csak azt nem tudta, hova. Mer ember nélkül a régi helyen aligha látják jó szívvel. A kamrájába pedig azóta bizonytalán lakik valaki.

Nehéz gondjában elkerülte a fáradság, meg az álom is. Csak lépkedett lehajtott fejjel a kordé után s akkor tért csak magához, amikor a taliga előtte megbillent. Fák szegélyezték ezen a részen az országutat s a vezető megállást vezényelt.

Zsófi tétován emelte fel a tekintetét. A szíve hirtelen megdobbant. Megismerte a helyet. A Kóti tanyája iránt állottak meg.

A karaván lepihent az út mellé. A lovak fejére felhúzták az abrakos tarisznyát, aztán kiki előkotorászta, amiye volt. Az egyik almát, a másik szalonnát és nagy étvágygal láttak neki a falatozásnak.

Zsófi a tanya felé fordult. A koloncos kutya már rég észrevette őket s látva, hogy megállanak, hangos ugatással szaladt feléjük. Az árok partjára érve megtorpant s hogy nem szólt rá senki, hördült egyet, aztán csupán illendőségből újra ugatni kezdett, de most már nem vicsorogva, hanem csak vakogva.

Zsófi rászólt :

— Bodri. Te. Nem hallgatsz.

A kutya rátekintett s furcsán, mintha fülelt volna, félrefordította a fejét.

— Tán üsmerős? — kérdezte az egyik kubikos.

— Üsmeröm — felelt Zsófi. — Idevaló ebbe a tanyába.

— Abba a nagyba?

— Abba.

— Szép tanya.

— Az. Gazda emböré.

Nem tudta, mi lelte, egyszerre nyugtalanság fogta el. Szerette volna, ha Kóti megjelenik, hogy még egyszer megköszönje a jóságát. De nem volt tisztában az érzésével s szorongva, félelemmel vegyes várakozással figyelte a tanyát.

De nem mutatkozott senki, csupán a kutya lihegett tovább az árok partján.

Zsófi darabig még várakozott, akkor ijedten kapott magához. A gyerekeknek még nem is adott enni, pedig nemsokára indulnak. Kibontotta a vászonkendőt, előhúzta a zacskót, kenyeret szelt, turót kent rá jó vastagon, felült a kordéba a gyerekek mellé és falatozni kezdtek.

Elöl már mozogtak, amikor megint bekötötte a zacskó száját. Gyorsan rendbe tette a két gyereket és leereszkedett a kordéról. •

— Aggyon isten !

Zsófi rémülten fordult meg.

A parton Kóti állott.

Zsófi nem tudott szólani.

A kutya szorongva leste őket. Nem birt tovább magával, előreszökött s odafutva Zsófihoz, vinnyogva nyargalásztta körül.

Kóti megszólalt :

— Hát té?

Zsófi érezte, hogy rögtön elönti a szemét a könny. A lélegzete is elnehezült s a keble megemelkedett.

— Möggyüttem . . .

Mást akart mondani, nem ezt s maga sem tudta, hogyan szaladt ki a szó a száján.

Kóti maga is ilyenformán lehetett, mert anélkül, hogy tudta volna, odament a kordéhoz és leemelte a nagyobbik gyereket.

— Né te ! — korholta tréfás csodálkozással — Nem soká csákó köll, mög kard.

Zsófit elöntötte a meleg :

— Mögnött úgy-é?

— Mög ez. Hát a másik?

A kicsit már Zsófi vette le.

— Ez is. Mán jár.

Elöl megindultak a kordék. Az emberek már ott állottak az úton.

— Sebösen. Mönnyünk — szólt rá az egyik kubikos Zsófiira.

Kóti előre tekintett:

— Hát az embör? — kérdezte kicsit fulladt hangon.

Zsófi a nyáját nézte.

— Nincs. Elmönt.

Kóti hátradöbbsent :

— El?

— El. Mire oda értem, akkorra mán el is temették.

Egyszerre megkönnyebbült, hogy kimondta s most már engedte, hogy a könnyecsek végigperegjenek az arcán.

A kutya a szoknyájához kapott és rángatni kezdte.

— Nem mész !

— Arrébb te !

A nagyobbik gyerek szólt rájuk :

— Né bánca éds. Húzza kendet.

Kóti megfogta a gyerek kezét.

— Az ám. Húz. Befelé.

A kordé megindult előttük. Kóti oda fordult.

— Melyik a tied?

Zsófi még reszketett, mint a nyárfalevél. Látta, hogy Kóti mit akar és egyszerre elhagyta az ereje.

Felkapta a kicsit, hogy feldobja a kordéra, de Kóti már fogta a zsákját.

— Ez?

Zsófi nyöszörgött :

— Az.

— Más nincs?

— Nincs.

Kóti leemelte a taligáról a zsákot és kiálltak az út mellé.

A lovak lehajtott fejjel, fáradt cammogással haladtak el mellettük. Az egyik kubikos odakiáltott hozzájuk :

— Na? Mögérköztél?

Zsófi égő szemmel nézte. Kóti felelt helyette.

— Mög. Mán most itthon van.

V.

A napok hamar teltek. Októberben lejjebb ereszkedett az ég és egy hűvös hajnalon megeredt a sűrű eső. Most már eshetett. Az eltikkadt, szomjas föld órákon át nyom nélkül elnyelte a vizet.

A kútgém magasból kémlelte a láthatárt s bár borulat ült a tájon, a tanya élénk fehérséggel büszkélkedett a tompa csendben. Zsófi rendbetette megint a házat, az istállóra tetőt húztak, a kert kerítését felállították, békés, tiszta, meghitt barátsággal hallgatott a tanya körül minden.

Zsófi a pitvarban dolgozott. Kóti trágyát hordott. Az idő délfelé komolyan rászánta magát s Kóti kifogott.

— Esik — mondta, amikor beállt az eresz alá.

Zsófi kitekintett és érezte, hogy lassan minden csöpp vére a szívére húzódik. Már hetek óta kínozza ez a nehéz érzés s mindannyiszor elfogta, ahányszor csak a dús, kemény, hatalmas ember megállott a közelében. Ő húsz mult csak, Kóti harmincöt körül járhatott, de nehéz járása, nagy csontja, barázdás, sötét arca jóval többnek mutatta. A magános élet, a pusztai remeteség csaknem zord fönsége ömlött el rajta. Rengetegből kiszakított tölgynek tetszett, akit nap és szél nevelt, hogy állja az egyedülvalóságot s kitárja magát a viharoknak.

Keveset beszéltek. Zsófi most is kiment a kamrába. A féelme csak akkor engedett fel, amikor Kóti behajtott a városba. Szerencsére mostanában igen csak bejárt s egy este odaszólt Zsófinak.

— Szombaton mög bemönyünk.

Zsófi megrettent :

— Visz kigyelmed valakit.

— Sönkit. Majd veled.

— Én nem hagyhatom a gyerököket.

— Majd ángyó vigyáz rá. Már szóltam neki.
Zsófi reszketve dolgozott egész nap. Éveknek tetszett, amíg rájuk virradt a szombat.

Zsófi épen a rózsás fejkendőjét kötötte csokorra, amikor a szomszéd, Nagy, beszólt az udvarról.

— Itt vónánk.

Zsófi sikoltani akart, de a toroka összeszorult.

Az ángyó, Nagy anyja lépett be a pitvarba.

— Itt ám. Na galambom — ment oda Zsófihoz, amikor megpillantotta. — Hát aztán ügyejj, jól viselkedj.

A két kocsi elindult. Óra mulva beálltak a városban a körtöltés alatt.

Lekeverködzték a kocsiról és megindultak. Kóti meg Nagy haladt elől, mögöttük Zsófi, meg Nagyné, hátul két öreg.

Amikor megállottak a templom előtt, Zsófi nem bírta tovább. Érezte, hogy ezt a boldogságot nem éli túl.

— Ezt . . . — fakadt fel belőle a zokogás. — Ezt tötte kigyelmed velem?

Nagyné ölelte át :

— Né rijj na ! — hajolt hozzá. — A szögény is embör. Azt is szereti az Isten.

Az orgona már szólt, amikor a templomba beléptek. A pap olyan szépen beszélt, hogy a két asszony végig könnyezett az esketési szertartás alatt. Csak az anyakönyvvezető előtt csendesedtek meg, később pedig, a vásárban, amikor Kóti megállott egy játékosbolt előtt, hogy kardot nézzen ki a gyereknek, Zsófi elomló, nagy szerelemmel simult hozzá :

— Én uram ! . . .

Pillanatra az őszi nap is kibujt a felhők közül és lemosolygott a földre.

Bibó Lajos.

NEM VOLTAM MÁS.

*Nem voltam más a nap alatt:
Két pillanat közt pillanat.*

*Két szín között egy árnyalat,
Rezgő pihe egy szárny alatt.*

*Két hang között egy hang csupán,
Ki elcsendült a zongorán.*

*A szárny fellebbent, messze fel,
Én meg a földön estem el.*

Falu Tamás.

A MOLDAI MAGYAROK KÖZT.

MIKOR a gyimesi hosszú alagúton keresztül elhagyjuk a szép Székelyföldet, a vonaton a magyar szó a harmadik kocsiosztályba szorul. Az első nagyobb állomás itt Palánka, hol többszáz magyar munkás, iparos él. Palánkánál kezdődik a moldvai magyarság első nagyobb telepe: a tatrosvölgyi magyarság.

A palánkai állomáson egy odavaló magyar asszony kísérte föl a fiacskáját a kocsinkba. Egy kékszemű, szőke fiúcskát, oldalán hatalmas vászon-tarisznya.

— Ide ülj! — mutatott egy üres helyre. Majd búcsút vett gyermekétől s eltávozott.

Az anya távozása után útitársam s én igyekeztünk barátságot kötni a magyar fiúcskával. Szegény sorsban él anyjával, de bizonyos büszkeséggel említi, hogy már ő is keres, holott még alig tizenkét esztendő. Egy bojár juhait őrzi kora tavasztól késő őszig. E munkájáért kosztot és háromezer lejt kap.

Meglep a fiúcska fejlettsége, értelmes volta, okos, nyílt tekintete, helyes magaviselete. Iskolába persze nem járt, olvasni, írni nem tanult, de, vagy talán épen ezért tisztán, szépen beszél magyarul.

— Imádkozni tudsz-e? — kérdezzük tovább.

— Én aztán igen! — S biztatásunkra el is mondja az összes imádságokat, melyekre az édesanyja tanította.

Most épen visszautazóban van román gazdájához, aki ügyességéért, megbízhatóságáért igen megbecsüli a kis magyar fiút s minden vasárnap hazaküldi a vasúton az édesanyjához. Hétfőn ismét vissza kell utaznia a bárányaihoz.

A mi kis magyar fiúcskánk nemsokára leszáll a vonatról s egyedül hagy bennünket. Rövidesen ismét magyar szó üti meg fülünket. Három csángóöltözötű leány beszélget halkán a hátunk mögött. Próbálunk velük beszédbe ereszkedni, de riadtan néznek reánk, bizalmatlanul fogadják a magyar szót az ilyen úrféléktől.

Egyik állomáson kiszállva, meglátogatjuk a tatrosvölgyi csángókat.

A tatrosvölgyi csángóság sem gazdaságilag, sem néprajzi, sem pedig nyelvjárási szempontból nem olyan egységes, mint a szeretmelléki. Sok köztük a bevándorlott székely. Ezért a Tatros-völgy nyelvjárása erősen keveredett a szomszédos székely nyelvjárásokkal. A régi magyar lakosság földműveléssel foglalkozik, a bevándorlottak többnyire iparosok vagy egyéb munkások. Életmódjuk nem oly pátriarchális, erkölcsük nem olyan puritán, mint a szeretmellékieké. Sajnos, igen el van terjedve köztük az alkoholizmus, még a nők között is. Az összetartozás érzete sincs meg köztük annyira, mint a szeretmelléki csángók közt, kik úgy élnek kis falvaikban, mint egy óriás család.

Magyar vagy magyartöbbségű falvak a Tatros völgyében és környé-

kén : Gorzófalva (Grozești), Diószeg (Tuta), Tatros (Troțuș), Macskás (kis falucska Dormánfalvától délre a vasút közelében), Doftána (Dofteana), Sirisalja (Cireșoia), Bahána (Bahna), Szitás (Nicoarești), Újfalú (Satul-nou), Szöllős (Pârgărești); jelentős csángó lakosság van Ónfalván (Onești), Szaláncon (Slănic), Szászku-ton (Sascut), Kománfalván (Comănești), Dormánfalván v. Dormányon (Dormănești), Vasiestín, Moineștin, Csügésen (Ciugheșu), Radiénán, Fűrészfalun, Sósmezőn, Gutináson (Gutinăș), Prahlán, a már említett Palánkán (Palanca) és Herzsán (Hârja).

Az itt felsorolt falvak a moldvai csángóság legdélibb csoportja : a tatros-melléki csángóság. Római katolikus vallásuk az a kapocs, mely magyarságukhoz fűzi őket. Papjaik ugyan idegenek, híveikkel azok anyanyelvén nem tudnak értekezni, de a kántor rendszeren magyar s igen sok épen székelyföldi.

Szalánc közelében a világháborúban elesett hősök temetője mellett vezet el az út. A temető nincs ugyan gondozva, de legalább el van kerítve a sok katonasír, melyek közt annyi magyar katona fekszik.

Szép hegyoldalban fekszik a szalánci fürdő. Itt még az épületeken ma is látszik a világháború nyoma. A fürdő lerombolt épületeit meghagyták történelmi romoknak a világháború emlékére. Az újonnan épült fürdőrészen eleven az élet. Az egész fürdő kinn sétál a parkban, várják a katonazenét. A zenészek épen készítik elő s állítják fel szerszámaikat. Köztük elmenve halljuk, hogy magyarul diskurálnak egymás közt.

Különben a városokban lépten-nyomon megüti az ember fülét a magyar szó : Aknavásáron is (Târgu-Ocna), Adjudon is, Bákóban is. Székelyföldről sok magyar leány jön a román városokba szolgálatot keresni. Megbízhatóságukért, értelmességükért nagyon kapósak. Ahol új ház épült, a kőművesek, pallérok, munkások ajkáról magyar szót hallottunk. Csángók voltak a környékbeli falvakból, merthogy a csángó igen ügyes mesterember is.

Egészen más levegő csap meg bennünket a szeretvidéki magyarság hazájában, Bákótól délre a Szeret két partján. Nagyobb összefüggő tömegben különösen a jobbparton laknak csángó véreink, de tekintélyes számban élnek a balparton is. A Szeret balpartján a következő magyar faluk vannak : Gyécsán (Gaiceana) és Vladika értesülesem szerint színmagyar falvak, Valény (Valeni), Gyoszén (Geoseni), Tyetres (Petriș), Tamás (Tamași), Unguréni, Ploskucén (Ploșcuteni) tekintélyes magyarlakosságú vagy épen magyartöbbségű falvak. E falvak szét vannak szórva s el vannak szigetelve egymástól. Ezért, különösen a férfiak nyelve erősen kevert. Egyik-másik vegyeslakosságú faluban már a neveket is kezdik románosítani (Fazekas = Olaru).

A jobbparti a legtisztább magyar terület. Megszakítás nélkül következőnek itt egymás után : Trunk (Galbeni), Bogdánfalva (Valea Leacă), Albén (Albeni), Bogdánfalvának a világháború után keletkezett új telepe : Újfalú (Ferdinand), a legnépesebb Forrófalva, mellette Kléza, Nagypatak (Valea Mare), Somoska, Felsőreketyin (Fundu Răcăciuni). E csoport falutól északra nagyobb csángó falu Lujzi (Luizi Călugăra). Bogdánfalvától nyugatra a hegyek közt elbújva fekszik a kis Máriafalva (Lărguța), alig ötvenéves magyar falu. E falvaktól északnyugatra a Tázló folyócska mellékén, az úgynevezett *Tázló terén* van még néhány magyar vagy tekintélyes magyarlakosságú falu, mint pl. Gajdár (Găidar) és Pusziána (Pustiana). Megemlítendő még Bákótól északnyugatra egy magyar falu : Leszpez (Lespezi).

Itt a Szeret mellékén ősi egyszerűségű életet él ez a puritán, józan, okos, életrevaló, barátságos, szelíd nép. Magyar voltuknak egyik fő megtartó erejét

buzgó katolikus voltukban kell látnunk, bár másfelől épen egyházszervezetük nyit kaput anyanyelvük ellen. Papjaik idegenek, de kántoruk, vagy mint ők nevezik, a *gyák* vagy *deák*, kinek megtartásába nekik is befolyásuk van, még magyar. A deák magyarul tart a serdültebb ifjúságnak vasárnap délután vallástani és erkölcsi tanítást s a délutáni hatórai istentiszteleten magyar az ima és az ének egy része. Felejthetetlen benyomást tett rám, mikor egyik falucskában jelen voltam egy ilyen tanításon és istentiszteleten. A csángó nők színes viseletükben, a férfiak fehér, nyári vászonruhában, hímzettnyakú ingben, fekete szálakkal tarkázott piroscsíkos övvel jelentek meg. Nők és férfiak külön csoportban ültek. Elöl az öregek, hátul a fiatalok. Közvetlenül a szószék és oltár körül a gyermekek. A kántor ép olyan ruházatban, mint a többi falusi férfiak, kiáll a középre és tanít, imádkozik a csángók nyelv-járásán. Templomi tanítás és ima csángó nyelvjárásban! Ez az egyszerű, részint ódon, másrészt elszigeteltsége miatt újszerűvé, szokatlanná fejlődött magyar nyelv ennek a távoli, elfelejtett kis magyar néptöredéknek kicsiny templomában életem egyik legmegkapóbb élménye volt. A kántor a vasárnapi iskolásoknak Mária Magdolna történetét elbeszélve, a bűnről tanított, a hazugságról, mások rágalmozásáról, mint a legelterjedtebb bűnökről. Hogy a kicsi bűn is úgy lealacsonyítja az embert, mint a nagy. A bűnös ember Isten és emberek előtt becstelen. Ha bűnös vagy, «hiába dicsekszel azzal, hogy magyar vagy», mert semmit nem érsz sem Isten, sem emberek előtt.

Maga a délutáni istentisztelet imákból és énekekből áll. A deák éneklő hangon mondatonként mondja az imát, minden szakasz végső szótagját erősen megnyujtva: «Ó Mária, ó Mária! Légy irgalmasz, légy kegyelmész! Ó Jézusz, ó Jézusz, ó Jézusz! Légy irgalmasz, légy kegyelmész!» A nép minden mondatot hangosan utána mond, valósággal utána kiált a deáknak. Elül a meg-görnyedt, nyolcvan felé járó öreg csángók és csángó nők reszketeg hangjától, hátrább az ifjak harsogó, a nők s az oltár körül a gyermekek csengő kiáltásától valósággal megelevenedett, zúgott, visszhangzott a templom. A csángó a templomban valóban kiált az Istenhez.

Az imák után az istentiszteletet befejező ének következik, melyet az egész gyülekezet énekel:

Nyujtsd ki mennyből, ó Szűzanya, kezedet,
Ne utáld meg szükségében népedet.
Mária, ó Mária!
Mária, Szűzanya!

Oltalmazónk Isten után csak Te vagy;
Légy szószólónk, mert szavad ereje nagy.
Mária, ó Mária!
Mária, Szűzanya!

Mélyen megkap az ének fájdalmasan szomorú dallama. Pedig nem éneklük zeneileg szépen, csakhogy egész lelkükből éneklük. Már a vége felé nincs benne harmónia, felbomlik az ütem. A refrént egyik csoport egy szótaggal elébb kiáltja, mint a másik. S mégis ez az erőteljesen énekelt glissandóival jajveszékelésszerű, zürzavaros kiáltozás Máriához különös erővel ragad meg e távoli templomban, egy évszázadok óta itt élő, folyton léteért küzdő, pusztuló testvérnéptöredék ajkáról, amint Szűz Máriához kiált benne, hogy legyen szószólója Istennél az elhagyott, szegény Mária népének, a kis maroknyi, veszendő moldvai magyarságnak.

A délután folyamán végignézzük az ifjúság táncát is az ográdában

(= a parókia udvarán). A tánc a kántor és a szülők szigorú felügyelete alatt folyik le. Ebben a fiatalok 15-től 19 éves korukig vehetnek részt s ott sem szabad leánynak fiúval táncolni. Az erkölcs és illem nem engedi meg. Csak fiúnak fiúval, leánynak leánnyal. Zenészüket két cigánysiheder. Egyik hegedűs, a másik kobzos. Még táncolják a csárdáshoz hasonló *kettőst*, de a *sárba* már román nemzeti tánc, a *kezes* is alkalmasint román tánc lesz.

A vasárnapi istentiszteleten kívül még nagyobb távolságról összehozza a csángókat a búcsú. Híresek a reketyini (Porciunkula napján), nagypataki (Márton napján), marzsinéni, gyoszéni, szabófalvi, pildesti búcsúk. Egy-egy búcsún néha egy-két ezer csángó is összejön. Sokan eljárnak közülük évenként a híres csíksomlyói búcsúra is, vagy ahogy ők ejtik: *Somolyóra*.

A csángó mélyen vallásos lelkületére vall az is, hogy falvaikban s azok határán feltűnően sok a kereszt. A régiekben mind magyar felírásúak, az újabbakon már mindinkább román a felírás. Egyik felírás pl. így szól: *Szent | Peter | Apostól | ez Anya | Szentegy | ház | első | lathato | fejének | tisztelet | ére tették | ezt a kere | sztet | Gabor Antal | Búr István | Petre Antal | Bulai György | Búr Mihál | Fekete János | 24 Junius | 1908 |*.

Jellemző névátvitel a csángók nyelvében, hogy a *hit* szó nemcsak vallást, hanem anyanyelvet is jelent náluk.

A csángóknak 1884 óta Jassiban saját püspökük van. A mostani, Robu püspök, szabófalvi csángó származás (= Rab), de érzületben, műveltségben egészen román. Ma már *Hălăucești*ben r. kath. papi szemináriumuk is van, hallgatói nagyobbrészt románmegyei csángó fiúk, kiket erős nemzeti szellemben nevelnek. Ezekből lesz az új papi nemzedék s előreláthatólag nevezetes tényezői lesznek a csángók nagyobbmértvű románosításának.

Fontos tényezője a románosításnak az állami iskola az általános tan kötelezettséggel karöltve. Erdélyi kisebbségi iskolába csángó gyermeket fölvenni nem tanácsos. Mivel az iskolában nem tanulnak meg magyarul sem olvasni, sem írni, az értelmes csángó ezt magánúton pótolja. Álljon itt pár sor annak illusztrálására, hogyan ír magyarul egy írástudó csángó:

Mi dalag hagdi süvem
Bánatval van telve?
Ciontaidat Iária
Fájdalom gyötrelmi
Iai mind rivád ruhant
A hálál félelmi.
Látam sent arjátat
Epen meg sáradva stb.

A csángó kitartó, hangyaszorgalmú, ügyes és nagyon takarékos gazda. Főfoglalkozása a földművelés. Jóságjuk nincs annyi, mint mifelénk. Terményei ugyanazok, mint a m. falusi népünkéi. Földjük termékeny, csak kevés. A csángó leginkább törpebirtokos (6–10 hektár), ezért szívesen vállal munkát egy-egy nagybirtokon a termény bizonyos hányadaért. A csángó nő minden munkából válogatás nélkül kiveszi részét. Ott látjuk őket a mezőn, ha kell, s a házi munkában. A szövés-fonás nyáron át sem szünetel. Nemcsak a házat látják el a szükséges ruhaneműekkel, hanem eladásra is jut belőlük. A nő a férjét magázza s ez viszont tegezi őt. A férj a feleségét nagyon megbecsüli s tanácsát minden ügyes-bajos dologban figyelembe veszi. Feltűnt előttem, mennyire nem tartanak rangkülönbséget. A magázást és tegezést náluk egyedül a kor szabja meg, nem pedig valami rangkülönbség. A gyermek életében

számos alkalom van arra, hogy a felnőttek egymással összekomásoodjanak. Náluk a *keresztapám, keresztanyám, keresztfiam, keresztlyányom* valósággal a *bátyám, néném, öcsém, húgom* megszólításokat pótolja.

A csángó korán, 19—20 éves korban nőszül. Szeretik a gyermeket. Ritka a gyermektelen házaspár, viszont a többgyermekes család közönséges náluk. Kár, hogy nagy a gyermekhalandóság. Ennek egyik oka az orvoshiány lehet, meg hogy sajátépítésű házaik s benne az életmód nem igen felelnek meg az egészségügyi követelményeknek. A gyermeket különben nagy gonddal nevelik, mégpedig nemcsak kiki a magáét. A gyermeket, ha helytelenül viselkedik, az idegen is megszólítja és megint.

Egyik csángó falu utcáján járva, két apró gyerek: egy leányka s egy fiúcska szalad el mellettünk nagy kiáltozással:

— Apókám, apókám! (= nagyapám).

Látjuk aztán, hogy kiáltásuk egy szálas öreg csángónak szól, ki merev tartással, botjával tapogatva jött szembe velünk. Vak volt az öreg nagyapó.

Az öreg, ráncos arc a kedves hangok hallatára kiderül, nagyapó széttárja karjait s unokáira hajolva, magához öleli őket.

— Kabalám, csitkóm! — kiáltja szerető becézéssel. (A *kabala* a leánykának, a *csitkó* a fiúcskának szolt.)

A falunak ősegyszerűségű, zárt életformája az egyedül ismert magyar társadalmi forma a csángók közt. Magyar úriosztály, középosztály nincs. Aki ebből az egyszerű életformából kiemelkedik s érintkezésbe lép a nekik egyedül hozzáférhető román kultúrával, az a magyarságra nézve elveszett. Az ilyen művelt csángó már szégyell magyarul beszélni, mert a magyar műveltségről sejtelve sincs. Őket magyarságukra csak az egyszerű életformák közt élő falusi csángó emlékezteti, melynek köréből ők már kiemelkedtek s nem akarnak annak a szintjére visszatérni, azzal közösséget vállalni.

Még egy jelentékeny moldvai csángótelepről nem tettünk említést: a románmegyei csángókról, az ú. n. *északi csángókról*. Ezek Román megyében a Szeret folyó mentén laktak. Értesülesem szerint még magyar faluk itt: Szabófalva, Pildești, Iughani s a páréves Traian. Nagy magyartöbbségű falu Gheriești. De szétszórtan még más falukban is élnek itt magyarok (Mircęsti, Tețcan, Ferdinand). Nyelvük azonban már rendkívül kevert.

A csángó nehéz életviszonyai között is jó állampolgár. Ezt megmutatta a világháborúban s még régebben a parasztlázadáskor, melyben a csángó paraszt nem vett részt. Józanságát, reális gondolkozásmódját egyéb faji erényei mellett nehéz sorsában is megőrizte.

Szathmáry Balázs.

SZEMLE.

*Álljatok sorba emberek,
Szemlét tartok fölöttetek.*

*Az kap vitézi telket is,
Kap földet és kap mennyet is.*

*Aki könnyezve messze néz,
Az vitéz lesz most, könnyvitéz.*

*A legbúsabbnak felvarrok
Szívemből három csillagot.*

*Én elmegyek és azután
Ő lesz a bánatkapitány.*

Falu Tamás.

ALKOHOL.

I.

ELSŐ találkozásukkor alig vették észre egymást. Különösen a férfi nézett el az asszony felett, aki kissé idegesen, a nagy művészek özvegyeit jellemző göggel adta elő kérését, melyet teljesített.

Távozása után jött csak rá, hogy egy fontos dolgot elfelejtett vele megbeszélni, mire azonnal írt és másnapra újra meghívta, de nem hűvösen és röviden, mint első ízben. Ivott előzőleg, erős viskit s így nem tudta a sablonos hangot eltalálni. Elhalt festőtársára való tekintettel, gyengéd hurokat pengetett. Elvei ellenére tette ezt, mert őszintén gyűlölte a nőket.

Az asszony, mikor a múzeum szolgája által átadott levelet elolvasta, felnevetett. Épen vacsorára indult mélyen dekoltált ruhában, vidáman mondta kíséretében levő barátnőjének :

— Irt az a Petrics, aki a «Számumot» festette. Most egy bizottságnak az elnöke, mely elhalt mesterek műveiből rendez kiállítást. Régi felfogásom érvényesült nála is, mely szerint a tartózkodás érdeklődést kelt.

— Szép férfi?

— Kissé elhízott . . . Látszik, hogy műterempiktor. Ritkán száguld a szabadban.

A barátnő elcsodálkozott.

— Milyen jól jellemzed rövid ismeretség után . . . Mondd, — tette hozzá — férjhez mennél még egyszer festőhöz?

Elza, mintha fázna, megrázkódott.

— Ugyan ! Inkább a hóhérhoz . . . Ezeknek dajka, cseléd, írnok kell, nem asszony, aki költőien gazdag lélekkel elmélkedni is tud.

— Így hát — révedezett a barátnő.

— Palotás Péterhez fogok férjhez menni. Az földdel bibelődő, nyugodt és szikár ember.

— Kissé hallgatag !

— De amellet szívós és lágyan emberi. Úgy ismeri a lepkelibbenés báját és a virágbeszédet, mint én, teszem a körtebefőzés technikáját.

A másik végignézte.

— Ha téged házias mivoltodban látott egyszer az ember, megdöbben, hogy mennyire nagyvilági is tudsz lenni.

— Sok ez egy nőnek, elhiheted . . . Én, ha harmónikusán öltöz-

ködöm, úgy érzem, bünt követek el a középkori értelemben vett erkölcsök ellen.

— Akkor rabok voltak az asszonyok!

— Önfeláldozóan éltek, ősi hivatásuk szerint.

— Palotás Péter mellett aligha lesz alkalmad ilyesmire. Lábaid előtt fog heverni — nevetett a barátnő.

— Történhetnek csodák is! — szólt komoran Elza.

II.

Másnap estefelé, bár logikája ellenezte, fiatallányosan öltözött fel. Pasztellkék színek tobzódtak alakján, gyöngyein és tavaszi szemében.

— Mit kíván? — mosolygott a művészre.

— Férje legszebb képét, a «Májusi harangokat» nem küldte el.

— Csak ezt óhajtja? — álmélkodott Elza.

— Mi egyebet akarhattam volna? — mormogta Petrics szürke hangon.

Az íróasztalán álló kristályüvegre nézett. Kék csillogás áradt abból, mint Elza selymeiből.

— Parancsol likórt? — kérdezte.

— Köszönöm, sohasem iszom... Gyenge szívem van.

A férfi érdesen kacagott fel.

— Ez is szempont, ha az ember mámorra tehet szert?

— Nem hittem volna, hogy alkohol a kedvese! — mérte végig az asszony.

— Az ital legalább hűséges... Sok nő hagyott már el.

— Senkitem áldozta fel magát közülük? — kérdezte Elza révedzőn.

— Senki... Tőlem mindig csak elvették az eredményeimet.

— De hiszen minden férfitől elveszik, amit lehet! — rezzent meg az asszony.

— Jól teszik? — meredt szemébe kegyetlenül, fürkészőn a festő.

— Ösztöneiknél fogva nem tehetnek egyebet, mint amire teremtettek. Hosszú hajszálaik a csápjaik s vallja be, tündérik?

— Ön is ilyen?

— Miért ne?

— Szóval igen! Egy józan szép asszony, aki férje halála után pénzt csinál a képeiből.

— Maga durva kissé! — ugrott fel Elza sértődötten.

— Miért emlékeztet asszonyi árnyaimra? — szólt a férfi szenvtelenül. — Ellenük iszom s mondhatom, sikerrel.

— Ezt mégsem teheti örökké! — riadozott a nő.

— Örökké, vagyis a halálomig fogok inni. Pálinkát reggel és éjjel, spriccet étkezésekkor és esti melázások alatt.

— És dolgozni tud?

— Azt is csak akkor, ha szívemben érzem a szesz koboldjait. Aszerint, hogy mit iszom, festek pasztell, vagy komor állatokat barna olajban.

— Mi lenne, ha valaki fejébe venné, hogy leszoktatja róla?

— A munkáról, vagy az ivásról?

— A gátlásokról . . . Magáról a multkor azt írták, hogy erői halványulnak.

— Hadd írják . . . Azért szép temetésem lesz.

— Ha valaki mégis leszoktatná? — ismételte makacsul az asszony.

— Csodák nem történnek! — állt fel búcsúzni a festő.

III.

Egy hét múlva Elza a Művészklub halljában ült és a festőt leste. Már félórája vergődött itt. Kissé szégyelte magát és nagyon fázott. A május esti szellői gyötörték napok óta és ezzel kapcsolatban szívdobogásai, melyek tavasszal pontosan beköszöntöttek.

Józan perceiben el is akart rohanni. Eszét elrémítették az előre vetődő lehetőségek. Palotás Péterre gondolt, aki pünkösdre meghívta a kastélyába, biztosan azért, hogy ott hangulatosabban nyilatkozhassék. Dehát egy kastély, mi az? Épület, márvány, oszlop: csupa szilárdság és ő, mióta férjhez ment, szárnyak pehelysúlyait szerette.

Elhallgattatta tehát lelkében a vidék vaskos tárogatóit és jókor, mert jött Petrics.

— Kezét csókolom! — lepődött meg, mikor észrevette. — Engem vár? Mit parancsol? Csak nincs baj? A képet megkaptam.

— Tudom . . . hebegte Elza. — Már láttam is, hogy milyen hatáson helyeztette el. Férjem a mennyekből biztosan roppant hálás érte. Azonban . . .

Nem tudta folytatni. Ifjú vére pirba szökött arcán. Petricsben megrezsent az éhes, félalvó vágy.

— Van valami programja? — kérdezte mohón.

— Nincs!

— Tartson akkor velem! Inni megyünk. Kordasnál, a Kishegyen már kirakták az asztalokat.

— Szabadban jobb a bor? — incselkedett Elza.

— Holdvilágnál karcos volta lekopik. Aztán az illat is fontos, mikor a szellem alkohollal olajozódik. Orgonaszagú siller: ez a stílusos, ha asszonytársaságban iszogatunk.

— Nem mennék inkább színházba? — indítványozta Elza meggyőződés nélkül.

— Melyikbe? Ahol drámában az életemet vágják hozzám, vagy ahol viccek nyitnak bicskát a zsebemben?

— Cirkuszba talán, hol az akrobataizom, vagy a lovaglás felveri bennünk a kultúra rabláncán sínylődő őserőt.

Petricus felkacagott és karonfogta Elzát.

— Pfuj, micsoda hamis beszéd és milyen komplikált! Én Beke-townál is a bohóc tragikomikumát szenvedem át... Fialthagyma és juhtúróhoz kell zarándokolni, mert az legalább egyszerű.

Az úton, hegyre fel, Petrics sokat beszélt. Faggatta Elzát. Érdekelte, hogy katolikus-e és az is, hogy volt-e Pompejiben?

— Mit változtat a dolgokon, hogy voltam-e? — bámult el az asszony.

— Ó, sokat! — vizsgálgatta választékos toalettjét a férfi. — Aki ott mászkált, kell, hogy érezze a pompa hiábavalóságát.

— Durva vadász az, aki nőtől még ezt is sajnálja.

— Okosabb volt a római, aki rádobálta gyöngyeit utolsó rabszolgánőkre és aláásta birodalmát?

— Maga is dőzsöl! — szisszent fel Elza.

— De borban, ami csupán saját szervezetemre tör... Az ital a legolcsóbb.

— Igyon tehát! — hajtotta le szőke fejét az asszony.

Ittak... Petrics becsípett aznap este. Közben előadást tartott Elzának a szesz különféle hatásairól. És folyton unszolta. Kocintgattak. A férfi néha egy-egy verssort idézett a modernekből, sablonosan, ahogy szokták. Szerelemről nem szólt általában sem. Negyvenéves volt, de rokkant, mint a pálmafa északi árnyékban.

Éjfél után hazafelé tartottak, de most társalgás nélkül. A festő csak az asszony kapujában szólalt meg, egyszerre határtalan indulattal, miközben karonragadta.

— Mi rejlik emögött, mondja? Miért jött ma velem? Egy ilyen harmatos szellemű asszony felzaklat!

IV.

Nagyon meleg volt Kordasnál augusztusban. Elza és Petrics lihegve kergetőztek a szavakkal, főként az asszony, aki beszélt, beszélt, hogy ne kényszerüljön gondolkozásra.

— Délelőtt a strandon voltam! — büszkélkedett.

— Kibirta? Én már régen csak a fürdőkád zománckörében tisztálkodom.

— Pedig kedvesek az emberek napfényben. Józanok és ráncosak.

— Ez persze tetszett? — kacagott a férfi. — Megállapíthatta saját százszázalékos üdeségét.

— Valóban tüneményesen fiatalnak tart?

— Igen... Elragad, ha nézem. Döntöttem is a sorsunk felől. Feleségül fogom venni.

— Feltéve, ha magához megyek!

— Nem tehet egyebet. Inni csak velem tud. És maga szeret inni, úgye? — fordult hozzá lelkesen.

Elza szeme rárebbent, de most nem volt félnék, széteső, inkább tüzes, mint a sütkérező gyík háta déli sziklán. Úgy érezte, győzött.

— Csak akkor leszek a felesége — szólt váratlanul határozottan — ha leszokik az ivásról. Fogadalmat kell tennie!

— És ha nem?

— De miért ellenkezne? Iszákos férfi nem nősülhet.

Petrics a budai ég csillagékszereire bámult.

— Egyszer arról beszélgettünk, hogy kettőnk társulása véd- és dacsövetség lenne forma, idegek és önbelátásunk ellen. Elvégre négy-szögletes, nyesett parkban sem a művész, sem a kísérője nem élhet.

— Velem pedig csak így lehet!

— Másnak éreztem! — komorodott el a férfi. — Azt hittem, a lobogásom vazallusa.

— Szóval alázat, sűrke gép, filozófus legyek, aki minden eredeti ötletét felnegyeli, keréketörő azért, hogy bebizonyítsa ősi hivatását, de ellenérték nélkül? Köszönöm! Csak akkor ápolok, stoppolok s viszem el a rézkarcokat műkereskedőkhöz, ha a szeszt emlékei hordójába önti.

Petrics tovább lökte maga elöl a félig telt borosüveget.

— Pincér! — horkant fel. — Vigye ezt a lötytyöt. Erősebbet kérek!

Elza elnézett a lőcslábú legény után.

— Így hát nőtlen marad! — lehelte.

— Úgy van. Legyőz a szenvedélyem.

— Szerelme irántam nem az?

— Nem... Érzelmem a nővel szemben művész létemre, mindig a halk pihenő jegyében folyt le. Ezért is hagyott el annyi.

— Én nem fogom: büszkébb vagyok és szeretem, de jogokat magam felett csupán jogokért adok.

— Akkor pajtások maradunk, csak mától kezdve némileg drámai vonatkozással.

— Bizony! — bólintott az asszony. — Naivalényem kivénült ez érzelemből. Ezentúl, ha kocintunk, melankólia méze helyett epéből merjük gondolatainkat.

— És együtt ömlengünk! — hajtotta fel poharát a férfi. — Borfogytáig...

Az asszony álmodozva válaszolt.

— Bacchus, a kiapadhatatlan pedig szőlőleveles kannáiból piros és édes olajat önt majd lelkünk sebeire.

Petrics ég felé emelte szesztől gyöngé kezeit.

— Milyen nemes és mégis forró képei vannak! Szerelmem ivójában maga a csodálatos leányzó, aki titokzatosan keveri, szűri a tündérbor anyagát. Ma sem tudom, hogy miért épen rám zúdul lénye káprázata?

V.

A barátnő meglátogatta Elzát. Ijedt volt, de tetette magát, sőt álcázó ajándékot is hozott: rőt őszi lombokat, melyek közül kivirított a farkascseresznye. Azért jött, hogy a beteg asszonyt elcsalja az októberi csipős, érdes, gyógyulást hozó vidékre.

— Palotás Péter mindent tud, de megbocsát! — hozta az üzenetet.

— Azt hiszi, kedvesem a festő? — mosolygott Elza halványan.

— Azzal törődik legkevésbé... Füléhez jutott, hogy alkoholmámoraid vannak s az bántja nagyon.

Elza, aki dideregve feküdt a pamlagon, rogyadozva emelgette ájulási ingertől erőtlen derekát.

— Meg akar menteni? — érdeklődött gúnyosan.

— Úgy van!

— Hát ez szép tőle... Kár, hogy elkésett!

— Annyira szereted azt a lelkevesztett férfit?

— Belesodrótam... Bosszantott, hogy iszik és hogy a részegsége elvonatkoztatja a mindennapi igától: nemünk láncaitól.

A barátnő okoskodón meregette szemét.

— Régi tapasztalat — csicssergett —, hogy nincs megzabolázhatatlan férfi, csak ügyetlen asszony. Te szokás szerint ágyúval célzol verébre.

— Fizetek érte... Hallgasd csak!

Közelebb dobta törzsét a másikhoz s az egyszerre ráeszmélt szakgatott lélegzésére.

— Mi ez? — ugrott fel rémulten.

— Súlyos szívzavar, ahogy tegnap a specialista kifejtette. Ha véletlenül nem hagynám abba — — —

— De óvakodni fogsz?

— Természetesen... Holnap Nauheimbe utazom.

— Hazatérted után se remélhet Palotás?

— Akkor az ördög fia is remélhet!

Alig várta, hogy elmenjen a jóindulatú okvetetlenkedő. Az, hogy hazudott neki, nem bántotta. Mikor az ajtó becsukódott mögötte, felugrott és durva barna ruhájára egérszínű fátylat vetve, az ölmos ködben rohant Kordashoz.

— Miért késett? — tett szemrehányást a férfi, felnézve a forralt bor mellől.

— Egyik beteg barátnőm tartott vissza. Képzeld, szívbaja van és az orvosa minden éltszépségtől eltiltotta.

— Csóktól? — kacagott a festő.

— No, nemcsak attól! Sporttól, sok olvasástól, nehéz ételektől s főként az italtól.

— Még mandulalikört se szopogathat? — kajánkodott Petrics.

— Semmit... Megmondták neki, hogy pár pohárka is végzetes

lehet. Ha rendszeresen iddogálna, mint én, talán hetek alatt elpusztulna.

— Szerencsére maga töretlen, mint a vasrúd.

— De szilárd is vagyok, mint az! — sápadt halálra Elza.

— Mégis a feleségem lesz.

— Hogyne, ha a szesz rangjáról leköszön.

— Mert most annak a generálisa vagyok, úgy-e? — kacagott megint a férfi, aztán hirtelen elkomorodott. — Hát nem, Elza! Illetlen, dőre harcát hagyja abba! Ilyen áron élete mindörökre különálló lesz az enyémtől.

— Biztos vagyok szívem hatalmában... Ez az élettartó gép végül is megváltja majd az egészségét és jelenleg rozsdás ecsetjét.

A férfi elborult.

— Ne emlegesse átkozott rendeltetésemet. Aki feltétlenül rabja akármilyen földi pályának, az nem kap öröklakást az égben, hol tűz, szél, sóhaj, szárnyak: ezer röppenő, szeszélyes szépség lengi körül az istenséget... Inni fogok, mert rubin van a borban, topáz a pálinkában, míg a víz fehér, mint a finomított vászon, vagy mint az ártatlanság magában. Az a baj, hogy a szelid italok s a jóságos nők egyszínűek!

VI.

Elza tévedett... Sokkal tovább élt, mint elképzelte, vagy amint ijesztgették. Tavaszig bírta, májusig. Akkor halt meg hosszú, kínzó aléltság után.

Hetekig szenvedett. Sokat hörgött, sokat aludt szürke, jeges álomban, néha görcs rázta és ilyenkor finom hab serkedt a száján, olyan színű, mint a báránfelhő.

Petricics éjjel-nappal mellette reménykedett, italt, művészetét feledve. Arra, hogy a halált hozó betegséget a vele átélte szeszese feszültség termelte ki, nem gondolt. Azalatt, míg együtt oltották sejtjeik és szellemük szomját, a megfigyelése agyműszerei elkallódtak s hogy az asszony szépségét, eszét mégis észrevette, az csupán az alkohol által felajzott ösztön telitalálata volt, logika s ennekfolytán gyökér nélkül. Ezért történhetett meg, hogy feleségkérő ötlete után, az itallal vonva párhuzamot, ez utóbbit választotta, a kedves nőnek fokozódó halványosságát, soványodását veleszületett lelkizökkenőknek tudva be.

Sohasem beszéltek arról, hogy másképp is lehetett volna. Elza, miután környezete bánásmódjából és orvosságai összetételéből kikövetkeztette menthetetlenségét, a letargia szürke fátylába burkoltódott. Finom szótlansággal, a rózsaszínnek feketén kevert mosolyával ömlengett a férfi felé, aki nem mert kérdezősködni, tanácsot adni, valahogy eredetien elbúcsúzni.

Végül el sem köszöntek egymástól. Elza hajnalban költözött el, egy különösen nyugodt este után, mikor a távozó orvos Petricsnek még

napokról beszélt. A bóbiskoló ápolónő hülődő testére ébredt s ijedten csukta le tárvararadt, kékjét régen fakózölddé mállasztott szemeit.

A temetésen Petrics gépiesen fogadta a gyászolók részvétét. Mindenki vele közölte fájdalmas észrevételeit, mert midőn az asszony ágnak dőlt s nem tiltakozhatott, úton-útfélen jegyesének titulálta. Még Palotás, a rivális is motyogott felé pár bamba szót. Végre az orvos, a komor és kiméletlen férfi surrant mellé.

— Most hallottam, hogy mi ölte meg menyasszonyát, mester! — súgta.

— Ugyan, hát a szíve konoksága.

— No, persze, hogy az... Kétségkívül régen volt a billentyűk körül zavar, amit azonban az alkohol durva élvezése fejlesztett végzetessé. Nem is gondoltam, hogy e szép hölgy ivott és megdőbbsent, hogy épen Önnel! Miért nem tartotta vissza?

— Én? — horkant fel.

— Ön! — dörrent rá az orvos, de rögtön elszelidült. — Lehet is egy nőt elgáncsolni, ha mámort keres — fűzte hozzá legyintve.

— Bűnösnek tart, doktor? — kérdezte Petrics rekedten.

— Ah, nem! — tiltakozott az orvos. — Ön nem ismervén a kórt, meg sem állíthatta. A fontos ma csupán az, hogy legalább saját szemé-lyében hagyja abba az ivást. Veszett színben van!

— Gondolja, hogy magam is belepusztulnék?

— Nincs kizárva.

— Ne féljen, nem fogok... Napok óta csak vizet iszom. Ez a legkevesebb, amit tehetek a történetek után. Soha többé nem kezdem újra, mérget vehet rá.

— Nagyszerű... Igy hát már az ősszel lesz magától valami a tárlaton: ideges akt, vagy tündéri táj?

— Kék, mint a tavasz, melyben először láttam álmaim áldozat- teljes asszonyát, — hajtotta le borús fejét Petrics.

Nem túlzott... A temetőből gyalog hazatartva, felülkerekedett a gyász könnysablonán és máris új képéhez szedegette a május viola- színeit. Egyszer az égre nézett s az alkonyati azurban különös, karsú, hótónusú felhőt látott feljebb, feljebb siklani s végül elpattanni ott, ahova szem alig lát. Az a rögeszméje támadt, hogy az elvesző pára- gomoly valahogy összefügg Elza lelkével s valóban így is volt.

A hattyúszínű felhőrongyok közt az asszony szelleme égett, lesett, forgott s csak miután az utolsó rögöt is rádobták koporsója bronzára, rebbsent fel az égbe, hol már várták s ahol, mint gyermek- álmaiban képzelte, csakugyan felütötték a feketekönyvet, melyben nyüzsögtek a világ bűnei.

— Te Elza vagy Pestről, fiatal lélek! — állapította meg a fogadó szellem.

— Igen! — felelte Elza szemrehányóan. — Várhattatok volna még egy keveset, uram!

- De hiszen annyit szenvedtél!
- Jól esett.
- A bor is? Különben célotat elérted! — magasodott fel az árny. — Az a férfi nem iszik.
- Ah, köszönöm... Bár egy kissé nagy az ára. Miért kellett ezért meghalnom?
- Nem érette történt... Azért haltál meg, mert meg volt írva, mert beleestél a megváltó programba s ennek örülj! Odalenn mindig árván ögyelegtél, idefenn pedig szeráfkürtöt kapsz jutalmul. Isten szeret, mert megérezted lényegét.
- És ő? A szerelmesem? — sápadt el Elza karcsú lelke.
- Ne félj, azt hiszi, hogy miatta kerültél idáig. Jelenleg átkozza sorsát.
- Nem iszik és nem is fog? — kételkedett még mindig az asszony.
- Soha többé... Hisz a végzetben!
- S meddig fog élni?
- Aggkorig... Diadala lesz népének.
- Vagyis tehetsége királlyá teszi? — bíborosodott át az asszony ivoár angyalszárnya.
- Úgy van! Ő lesz a Mester, de csak azért, mert azt hiszi, hogy neked meg kell mutatni. Boldog lélek vagy, leányom, őrzője lettél egy férfi illúzióinak.
- Mit adhatnék neki még? — kérdezte Elza szomjasan.
- Többre nincs szüksége, de ez volt a legkevesebb, amit egy művésznek adhattál! — indult meg a szellem az ég méhe felé.
- Elza a muzsák füledt mosolyával ajkán suhant utána.

Marschalkó Lia.

KISASSZONYNAPJA.

*Eljött Kisasszonynapja,
A drága, drága ünnep.
Szívem szomorú fájn
Érett gyümölcsök fügnek.*

*Az ázott sürgönydróton
Búcsúzkodnak a fecskék,
S én lábadhoz gurítom
A bú aranyranettjét.*

Falu Tamás.

BOLSEVIZMUS ÉS FASCIZMUS.

Egy méhben fogantak, egy anya szülöttei, csak az apa más: Lenin és Mussolini.

Vérbeli szociálista mind a kettő, de fantaszta, álmodozó orosz az egyik, gyakorlati érzékű olasz a másik. És milyen különböző a két apa, olyan különbözők szülötteik, az apa karakterének bélyegét mindegyik magán viseli.

Az európai szocialisták javarészt felelőtlen ellenzék voltak, akik támadtak minden polgári kormányt és boldogok voltak, ha sikerült ezektől valami engedményt kicsikarniok, valami részleteredményt elérniök. Ha pedig valahol kormányra kerültek, ők voltak a legnagyobb zavarban, nem tudták felelős állásukban eszméiket hogyan alkalmazzák.

De jött a nagy háború. Bizonyos, hogy minden háború kitűnő talaja a szociális megmozdulásoknak. Viszont akárhány háborút azért voltak kénytelenek megindítani, hogy a fenyegető szociális forrongást levezessék. Ez néha, döntő győzelem esetén sikerült is, de annál nagyobb vehemenciával tört ki a forradalom egy vesztett háború után. És ne felejtjük el, hogy a legutóbbi háború nem győzelemmel végződött, hanem a végig győztes fél végkimerülésével, összeroppanásával. Idegbélieg és anyagilag mindkét fél annyira ki volt merülve, hogy igazán csak a véletlenül mulott, hogy melyik fél roppan össze előbb. A szociális forradalmaknak tehát egyaránt el volt készítve talaja úgy a győztes, mint a legyőzött államokban.

A forradalmak szülőanyja mindig a rossz gazdasági helyzet és a tömegek idegeinek megbomlása: a tömegpszichózis. A kimerült idegek helytelenül reagálnak a különféle behatásokra, az emberekben az a hit kél, hogy forradalommal, rombolással és pusztítással segíteni tudnak helyzetükön. Fölszakadnak az ember legalantasabb tulajdonságai, az irigység és a gyűlölködés, megszűnik a közösség érzete, mindenki csak magára gondol, a többivel nem törődik. Megszűnik minden józanság, minden logika, s a tömeg őrzöngő dühhel veti rá magát mindenre, amit mások megalkottak, rombol és pusztít, legtöbbször anélkül, hogy neki magának valami különös haszna volna ebből.

Vezető, az mindig kerül. De ez mindig csak vezető és nem az eszme szülője. Ő robbantja ki, ő irányítja a forradalmat, de a forradalom eszméje megszámlálhatatlanokban él a tudat alatt s a forradalmak vezetője csak az a harang, amely, ha megkondul, az összes hasonlóan hangolt húrok megszólalnak.

Végeredményben a szocializmus nem mai keletű eszme és alig hiszem, hogy tévedek, ha azt hiszem, hogy egyidős az embernek nagyobb közösségbe való tömörülésével, tehát a tulajdonképeni kultúrával. Hogy messzebbre ne menjünk vissza, mindnyájan ismerjük Róma első szociális lázadását, amelyet Menenius Agrippa a gyomorról és a végtagokról szóló kis meséjével csillapított le.

A nagy háború szükségképpen újra életre keltette a szocializmus eszméjét,

új tartalmat adott annak. A munkásság és a nincstelenség — hogy azt a szót ne használjam : proletárok — ezrei véreztek a hazáért és védelmezték azokat a vagytonokat is, amelyekből nekik semmi vagy csak édes kevés jutott. Érezték ezek, hogy ezért, a véráldozatokért jár nekik valami és követelőbben léptek fel, másrészt a másik fél is érezte, hogy ezeknek a nincstelenségnek hálával tartozik, hogy bizonyos kötelezettségei vannak ezekkel szemben. Nem mondom, hogy ez a hála és kötelezettségérzet egy bizonyos zavaros érzésnél sokkal több lett volna és hogy ebből folyólag valami nagy dolgok történtek volna. Az érzés azonban tagadhatatlanul megvolt, ezt mutatják a sután végrehajtott földreformok és egyéb hasonló rendszabályok, amelyekből haszna tulajdonképpen senkinek se volt és melyek nem annyira megnyugvást, mint általános nyugtalanságot okoztak.

A tömegek vezetői igyekeztek ezt a helyzetet kihasználni, de minden koncepció nélkül dolgoztak, a régi, elcsépelet theóriákon nyargaltak. Programok helyett inkább csak jelszavak röpködtek és minden szociális küzdelmek főkövetelése lett az «általános, titkos választójog». Ennek megvalósítása ugyan egy falat kenyert sem adott a tömeg szájába, neki magának ez tulajdonképpen semmit se jelentett, csak egyes vezetőjének prosperitását segítette elő.

A munkaidő leszállítása, a folytonos sztrájkok nem hogy elősegítették volna a munkásság boldogulását, hanem az élet megrágulására, a fogyasztás csökkenésére, tehát az ipar megbénítására és a mai nagy munkahiányra vezettek.

Ebben a nagy kaotikus zürzavarban két nagy elme szólalt meg és hangjuk, mint egy-egy óriási harangé az egész világra elhallatszott : Lenin és Mussolini.

Lenin a theória embere volt, a legmerevebb, legridegebb Marxista alapon állott. A magántulajdon jogát a legmesszebbmenőleg tagadásba vette, a szellemi munkát semmire se értékelte, mindent a fizikai munkára baziroszott. Elméleteit ridegen, a saját emberei életét se kimélve igyekezett keresztülvinni, nem tekintve azt, hogy reformjai hasznosak-e, a fő, hogy a theóriának megfeleljenek.

A bolsevizmus rekedthangú nagy harangját túlcsengte Mussolini harangjának ezüst hangja és megszületett a szocializmus másik gyermeke, a fascizmus. Az egy anya két gyermeke növekedett, elindult útjára és mindkettő családot alapított. Hogy miként boldogul a két család, azt mindnyájan nagyon jól látjuk.

A bolsevizmus immár több, mint 10 esztendeje csak terrorral tudja magát fönntartani és a nagy család tagjai a legkegyetlenebb fegyelem mellett éheznek, nyomorognak, pusztulnak és mindjobban csúsznak lefelé a lejtőn.

A fascista család tagjai gyarapszanak, meglegegedetten végzik munkájukat és Olaszország ma Európa felkelő napja, amely, ha delelőjére ér, talán az egész világot be fogja aranyozni sugaraival és felfogja melegíteni melegével.

Lenin egy merev dogmának, egy theoretikus utópiának harcosa, aki egy elzárt szobából akarta megreformálni a világot és az életet s mint olyant, quantité negligéablenak tekintette. Mussolini, a praktikus agy, épúgy szocialista, mint Lenin, de csak azt valóstítja meg, amit az élet megenged, ami népének tényleg kézzelfogható hasznot hoz. Amíg Lenin csak rombolt és azután nem tudott a romokkal mit kezdeni, addig Mussolini épített és nem riadt vissza attól sem, hogy már kész épületeket kitatarozzon, átalakítson. Az ő útját nem jelzi vér, ő mögötte nem a hullák hekatombái, nem romok és törmelékek maradtak, hanem pozitív alkotások. A közszabadságokat ő is megnyirbálta,

ha nem is olyan mértékben, mint Lenin, de népe mégis boldog és megelégedett, amit Lenin népéről ugyancsak nem lehetne elmondani.

Nem akarom ezzel korántsem azt állítani, hogy szíve mélyében most már minden olasz fascista, épúgy, mint ahogy nem minden orosz bolsevista. De teljesen kivonni magát az eszme hatása alól nem tudja senki, aki abban a közösségben él, agyát, szívet lassankint áthatják ezek az eszmék és a végén maga se veszi észre, hogy már nem az ár ellen úszik, hanem az kérlelhetetlenül ragadja magával.

Az alkotás mindig egyéni munka, de minden alkotásnak alapja az eszme. Az alkotások az idők folyamán elmúlnak vagy megváltoznak, aszerint, amint a vezetők változnak, az eszme azonban örök és évszázadokig ellenállhatatlanul ragadja magával a tömegeket, esetleg az egész emberiséget.

Mussolini alkotásai gyönyörűek, csodálatosak. Ő benne a nagy elme nagy szívvel egyesült és ez a két nagy tulajdonság, amely ritkán van meg egy emberben, óriási alkotásokat produkál. Leninből és talán még inkább utódaiból hiányzik a szív, hiányzik a lélek, ők mindent az agyukkal eszelnek ki, csak logikával dolgoznak, nem veszik tekintetbe azt, hogy emberekkel, érző és szenvedő emberekkel van dolguk. Ridegen és keményen hajtanak keresztül minden intézkedést és elpusztítják azt, akinek ezek nem tetszenek. Ők Marx kérlelhetetlen teóriáin lovagolnak és nem veszik észre, hogy népboldogítási szándékaik mögött a hullák milliói tornyosulnak, előttük pedig az élőknek elcsigázott, elkeseredett milliói járnak.

Minden eszmének, de különösen, ha az forradalom útján valósul meg, vannak parazitái. De a szellemi vezetők soha sem ezek a paraziták, az eszmék terjesztőiben mindig lobog a hit és a meggyőződés, hogy az ő útjuk a helyes. Ebben rejlik az ő szuggesztív erejük, amellyel a tömegekre hatni tudnak, amellyel a tömegeket vezetni tudják. A tömeg fascinálva megy utánuk bárhová, a legnagyobb veszedelmekbe, sőt a biztos halálba is, mint a toreador után a halálra sebzett bika és egyedül csak tőlük függ, hogy boldogulásba vagy pusztulásba vezetik-e ezt a tömeget.

És én Mussolini nagyságát éppen ebben látom. Az ő alkotásai, bármily kitűnőek is, át fognak alakulni, talán el is fognak mulni. De ő az emberek lelkét fogta meg, az emberek lelkét alakította át és az ő eszméi hosszú ideig fogják vezetni az olasz népet, sőt talán az egész emberiség gondolkodását.

Mussolini nem csinált tabula rasat, mint Lenin és epigonjai, nem akarta az ember lelkéből kiirtani mindazt, ami évezredek óta szent volt előtte. A vallás, a nagy közösségnek, a hazának szeretete örök emberi tulajdonságok, meg voltak ezek már a barlangi medve korában és nem lesz többé ember az ember, ha ezek az eszmék egyszer kihálnak belőle. Minden népet ezek az eszmék tettek nagygyá és minden népet akkor pusztult el, amikor ezek az eszmék elhomályosultak, elfakultak. Mert mi lépett helyükbe? A rideg önzés, az irigység, az elpuhulás, a gyávaság.

Az önző embernek nincsenek eszméi, áldozatot hozni felebarátjáért, a nagy közösségért nem hajlandó, ő már nem a szív, hanem a gyomor politikájának alapján áll és egyetlen gondja az, hogy ő és pedig egyedül ő lakhassék jól, hogy az ő fölfokozott igényei ki legyenek elégítve. Ha ez megtörtént, ha jöllakott, csöppet sem törődik azzal, ha körülötte az egész világ romba dől is, csak ez ne zavarja őt boldog emésztésében.

Mussolini megérezte, hogy itt kell az embereket megfogni, hogy ezeket a nagy, elhalványuló eszméket kell újra életre kelteni, megérezte azt, hogy

önzés nélkül nincs ember, de a közösség szeretete nélkül se élhet meg az ember. Ennek a két tulajdonságnak helyes arányú keveredése adja az egész embert. Megérezte azt, hogy az embernek embertársaival szemben nem csak jogai, de kötelességei is vannak, hogy a «jogot a népnek» csak üres jelszó, csak frázis, hogy az első mégis csak a kötelesség és csak ebből következik a jog.

Az ő hatalmas szuggesztív erejével sikerült ezeket az eszméket belevinnie az emberek lelkébe és ezek az eszmék ott élnek, ott lobognak minden olasz lelkében, akár fascista az illető, akár nem.

Ezeknek az eszméknek segítségével sikerült visszaállítania a detronizált munkát régi piederstáljára, sikerült megvalósítania a szocializmus legfontosabb alaptételét, hogy csak a dolgozó embernek van joga az élethez és sikerült elérnie azt, hogy Olaszország ma dolgozik. És, bár lakottsága igen sűrű, ma Olaszországban, a lazzarónik hazájában nincs koldus és mindenki boldogul, aki dolgozik. Nem kancsukával, nem géppuskával győzte meg erről népét, hanem tisztán szuggesztív erejével!

Hogy Mussolini nem követte olyan pontosan Marx utasításait, mint Leninék, az kétségtelen. *De a szocializmus végeredményében mégis csak a nép, a dolgozó tömegek boldogulását célozza és aki ezt a célt megközelíti — mert elérni nem fogja soha senki — az az igazi szociálista.* A kasztrendszer, az egyes kiváltáságos osztályok boldogulása a tömegek rovására, azoknak kiuzsorázása révén megszűnt és — legalább Olaszországban — mindenki úgy boldogul, ahogy megérdemli. A demagógia, a könnyebb megélhetés ígéretése, a választójoggal űzött bluff mind megdőlt, a nép ráeszmélt arra, hogy az élet kemény és kegyetlen és csak annak ad kenyeret, aki arca verejtekével megdolgozik érte. Nem, mint rabszolga, hanem, mint szabad ember, akit a munkája tisztességes megélhetéshez, sőt jómódhoz segít.

Nem tehetek róla, én a munka szentségében látom a szocializmus alapját, a többi mind csak sallang, csak theória. A fascizmus lehet egyéni, egy nép karakteréből folyó alkotás, de *az eszme, a munka szentsége* közös emberi tulajdon. És ha a fascizmust, mint olyat nem is lehet egy más nép lelkébe átültetni, az eszme maga mindnyájunk közös tulajdona, amelyet nem átültetni, csak megvalósítani kell.

Ügylátszik a jövő fejlődési irányának útmutatója a bolsevizmus és a fascizmus lesz. A régi, dogmatikus szociálista világnézet megütközése ez a modern, applikált szocializmussal. Az egyik tele van elkápráztató ígéretéssel és nyomorúságra vezet, a másik kemény munkát kíván, egy jobb jövő reményében. Herkules újból ott áll a válaszüton és kizárólag tőle függ, melyik istennőre hallgat, melyik utat fogja követni.

Massanek Gábor.

AZ IDEGEN VÁROS.

Regény.

SZEGÉNY öreget sajnálom, se aludni, se enni nem tud már. A mama meg egészen odavan, napról-napra kevesebb lesz, szinte látni, hogy hogy apad.

Három nap volt még karácsonyig, Áronnak akkor jutott eszébe, hogy mégis illenék elmenni Péterffyékhez, legalább jó ünnepet kívánni. De húzódozott — biztosan meghívják ők is — még egy napra elodázta, aztán mégis beállított másnap este.

Péterffy Tamás fent volt és vidáman voltak. Megsoványodott, megsápadt az öregember s szürkés haja, borostás szakála erősen megfehéredett.

— Isten hozott, öcsém. — Felállott s megölelte. — Rég nem látalak, mért kerülsz el? Vacsoráztál már? Ül le, majd harapsz velünk valamit.

Áron szabadkozott, mondta, amit szokott, hogy sok dolga van, így, amúgy, egyébként igazán nem kér, evett már.

— Hát mit szól apához? — Évi terítéket tett fel és mosolyogva nézte az öreg urat — egész atléta lett belőle.

Péterffy Tamás kihúzta magát.

— Ne csúfolódjatok, hékás. Leszek én még atléta, majd meglátjátok, a nyáron napfürdőzöm egy kicsit, aztán akkor megyek az Olympiára.

— Bizony. Távvasaló lesz apából. Most ugyancsak trenirozhat karácsony előtt.

Jókedvű haraggal morgolódott egy kicsit az ember. Hogy kevésse jobban volt, a nagybetegek hirtelen bizalmával lobbant fel benne az életkedv. Széleseket, nagyokat mozgott, élvezte az erejét, az egészségét, az életét. Élvezte, hogy mozoghat. Úgy nyúlt egy-egy pohár víz, egy villa után, szélesen, gyönyörködve a karja fordulásán, mintha hegyeket görgetne maga előtt.

— Egyél, fiam, ne sajnáld.

— De igazán vacsoráztam már.

— Ejnye, hát olyan kákabélű lettél, hallod-e? Vacsorázz mégegyszer. Különben is mi dolog, hogy előbb vacsorázol, úgy jössz ide? Valami mindig akad Péterffyéknél, ha nem is épen ananász. Na igen, hát fiú, karácsonyra nálunk vagy, remélem.

Ettől fázott. Péterffy Tamás nem nézett rá — a kenyérhéját ka-

parta a késével — hanem a lány szemét magán érezte. Nem nézett vissza.

— Igazán — mondta — igazán nagyon sajnálom, Tamás bácsi, de már eligérkeztem.

— Eh, mit, eligérkeztél! Hová a fittyfenébe? Az éhenkórász barátaidhoz? Majd megsznek nélküled.

— Nem, nem a fiúkhöz, dehogy. Egy izé . . . egy család, ahol tanítok, illetve tulajdonképpen nem tanítok náluk, csak a rokonaiknál, szóval . . . ismerősöknél, meg mi . . . ők szerezték a tanítványaimat.

— Ja, azok a Króhnék?

— Igen. Meghívtak. Hát, úgy-e, nem lehet visszautasítani . . .

— Na nem — s kicsit elkomorodott Péterffy Tamás — nem, persze, persze, hogy nem lehet. Kár, na, ezt igazán sajnálom, elbeszélgettünk volna, itt lesz egy jó komám, Szebeni Imre, te nem ismered, levéltáros volt Pozsonyban, jó gyerek, vén agglegény. Gondoltam, négyesben eltelik, na mindegy, már késő bánat. Hanem, hopp csak — villant az eszébe s felderült — Szilveszterre nálunk vagy, punctum.

Erre nem gondolt. Most jutott csak eszébe s egyúttal az is : biztosan Szilveszter is lesz Króhnéknál, hogyne.

— Nem jöhetek, Tamás bácsi — sietett — Szilveszterre is meghívtak.

Az öreg letette a kést s ránézett.

— Szilveszterre is?

— Hát igen. Hiába, úgy-e . . .

— De beléd szerettem — s megint felvette a kést.

Áron úgy érezte, hogy valamit enyhíteni kell.

— Nagy vendégség lesz, aztán egy kis muzsikát kell csináljak.

— Potyán, mi? Mert nem telik nekik!

Áron restelte, hogy Króhnékról hazudik, de folytatta.

— Hát nem tagadhatom meg ezektől az emberektől . . . mégis ők szereztek órákat.

— Jójó, egye meg őket a fene.

Alig várta, hogy kint legyen. Évával jóformán alig beszélt két szót akkor hajnalon, ahogy állt a Lánchídon s reagondolt, azután a csók után egész másnak képzelte, például a szemét kékebbnek. Hiszen nem is olyan kék. Egészen szimpla. S ha kék is? Hát kék.

Mikor Évi kiengedte az ajtón s kezét fogtak, azt mondta a leány:

— Jó mulatást, Áron.

Nem mondta gúnyosan, sem semmiféle éllel, de a fiú mégis azt érzett ki belőle s haragudott rá. Mit nyulka bele a mulatságába, mi köze hozzá? Úgy mulat, ahogy akar. És örült, hogy ezen is túlesett.

Igazán semmi oka nem volt rá, de valamit várt a karácsonyestétől, nem vallotta be magának, nem érezte nyíltan és ésszel megfoghatóan, de valahogy valami fordulatot, valami történést várt. Pénteken délelőtt még találkozott Bándy Bandival s Füle Antallal, azok meg-

bosszantották. A József-körúton jöttek ki ketten egy bazárból s amint meglátták, mély hódolattal kapták le előtte a kalapjukat.

— Szervusztok.

— Szervusz, szervusz.

— Hogy vagytok?

— Alázattal köszönjük — Bándy Bandi a szívére tette a kezét — egészségesek vagyunk. Hát uraságotat, ugyebár, nem lesz szerencsénk tisztelhetni holnap este?

— Nem tudok lemenni. Te, öregem, képzeld . . .

— Képzelem. Ne is mondd, természetes. Már állásodnál fogva se, elvégre . . .

— Hogy-hogy az állásomnál fogva? Mit beszélsz vadakat?

Bándy Bandi Füle Tónira nézett s az is elcsodálkozott, rettentő nagyképpel; úgy össze voltak tanulva ezek a fiúk, mint a jó vadász-kutyák.

— Hát, úgy látszik, nem igaz — mondta Bandi.

Füle Tóni ravaszul hunyorított.

— Vagy tagadja.

— De mit? Mit beszéltek itt össze-vissza?

— Hát . . . — s kacsintott a másik — megmondjam neki?

— Mondd meg, mondd.

— Hátha megharagszik.

— Nem hiszem, nagyon jó ember.

Bándy Bandi a szája elé tette a tenyerét.

— Hát, kérlek — súgta — azt beszélük, hogy előimádkozó lettél a dohány-utcai zsinagógában. Már úgy örültünk, hogy révből vagy, igaz, Tóni?

— Persze. Jó állás. Feleki azt mondta, hogy nyugdíjas. Nem igaz?

— Hagyjatok már mindig ezekkel a marhaságokkal — komolyan tudott mérgelődni, ha Króhnékkal bosszantották — hová mentek?

— Haza. Ekkora fánk lesz, né — s a kezével mutatta Bándy Bandi — a földtől idáig, de az asztalra tesszük, hát nagyon szép lesz. Két pengő ötven volt. Vettünk rá egy csúcsot. A régit eltörte ez a bivaly — és kinyitotta a skatulyát, a selyempapírt elhúzta. Füle Tóni is odahajolt.

— Szép, mi? Én választottam.

Koncz Elek jött át hosszú lépésekkel a másik oldalról.

— Szervusz, Áron, szervusztok, megvettétek? Mutasd!

— Szép?

— Szép csehüveg. — S elkezdte fujni: — Kérlek, az egész karásonyesténkkal az utódállamokat tömjük. A fát ők szállítják: a románok, meg a csehek. Amit ráaggattunk, az meg tisztán cseh munka. Ezt a ringy-rongy vacakot mi nem tudjuk itthon megcsinálni. Áthajigáljuk a pénzt a határon, van elég. Hát te — s Áronhoz fordult — velünk leszel?

— Nem — s unta már folyton magyarázni — Króhnék meghívtak, hát muszáj odamenni, hiába, elvégre . . .

— Persze, hogy elvégre. Kiváncsi vagyok egyébként, mit nyögtél volna, ha most nem szólok közbe. Elvégre : ez nagyon szép szó. Merre mégy?

Elváltak.

— Szervusz . . . Jó ünnepeket . . . legalább vasárnap gyere fel . . .

— Hogyne, felnézek . . . Szervusz, szervusz.

Karácsony szombatján, ahogy megbeszélték, már kora délután ott volt Áron Króhnéknál. A hall lépcsőjén Ghyssza szaladt fel épen valami kis dobozzal a kezében, megvárta.

— Jöjjön, jöjjön, gyönyörű lesz, mondhatom. Jaj . . . várjon csak — s megállott — nem is tudom, megmutassam így? Vagy majd ha egészen kész lesz. Még nincs készen, de gyönyörű lesz igazán. Na, jöjjön, nézze meg.

Az ebédlőbe vitte, ahol Ernesztin néni személyes felügyelete mellett két szerelő — két szimpatikus borotvált úr — csendben és ügyes kezekkel dolgoztak a mennyezetig nyuló, hatalmas fenyőn. A vezeték már megvolt, az egyik létrán állott s a másik egy nagy bőrtáskából adogatta fel a villanygyertyákat. Ernesztin néni távolabb, a kályhánál állt, időnként felgyujtotta a villanyt és rendelkezett.

— Emide tegyen csak mégegyet . . . azt a felsőt . . . nem azt . . . a másikat . . . azt, azt . . . azt vegye le s tegye kicsit errébb. Jobbra . . . még . . . kicsit vissza . . . sok . . . most jó . . . na tovább.

Angyalfejek s a Megváltó születését ábrázoló karácsonyfadíszek és kisebb-nagyobb üveggömbök kerültek aztán sorra.

— Talán segítenék — mondta Áron — segíthetnék valamit.

Ernesztin néni meghajtotta a fejét.

— Ó, köszönöm, majd a személyzet elvégez mindent és magam ellenőrzöm. Szívességet tenne vele, ha visszavonulna. Foglalkoztasd talán, Ghyssza, a vendégünket.

Ghyssza elvitte Áront a szobájába s már az ajtónál nevetett.

— Nem akarja, hogy nézzük, hiú rá, hogy meg tudja csinálni, pedig én mégis bemegyek. Szeretek pepecselni a holmival, ne haragudjon. Ha kész lesz, majd szólok. Nézze, itt van olvasnivaló, van cigaretta, hiszen maga nem idegen — és belemosolygott a szemébe — igazán, úgy szeretem nézni a karácsonyfadíszítést. Mindjárt visszajövök.

Áron leült s kezébe vette a könyvet, valami füzetes regényt s letette. Körülsétált a szobában. A könyvszekrény előtt álldogált . . . egy kötetet kiemelt . . . Don Quichotte s leült vele az ablakhoz.

Belenézett . . . forgatta . . . régi karácsonyestékre gondolt . . . régen elmúlt sürgölődésekre, amik estek ilyenkor karácsony szombatján, délután tájon, mikor féllábbal már itt volt a Jézuska . . . Jóskával, meg Ilussal, a tanítógyerekekkel lesték . . . az orrukat odanyomták az ablakhoz, úgy lesték. A baróti hegyek felől várták, mert arról kell neki alá-

ereszkedni, így tudja ezt minden gyerek, meg Mamuka is mondta, meg Péter is, aki hazajött már egy hete Udvarhelyről... Jaj, de fura lett ez a Péter, olyan vastag hangja van, mint a bivalynak... csak néha bicsaklik meg, jaj, annyit lehet nevetni rajta... pedig büszke, roppant büszke. És ő is azt mondja — felülről mondja s megmásíthatatlanul — hogy arról jó a Jézuska, a baróti hegyek felől, hát honnan máshonnan. Hanem tanító Jóska — mert az mindig olyan volt, akadémikus — azt mondja, hogy lehet az, hogy mindenüvé egyszerre csak úgy be tud jönni, ide is, meg őhozzájuk, meg Biró Marisékhoz, meg Szücs Jankóékhoz, meg Kacára, Parajdra, Sófálvára és mindenüvé, meg a városba is elhordja a holmiját, aztán mégis ott van időre mindenütt, jaj, hogy lehet az igazán? Sz' akkor több Jézuskának kell lenni, nem csak egynek, nincsen ez hamisság nélkül. Jó, azt mondja Péter, ne pofázzatok — mert ő ilyen — ne járjon a lepényesdők, a Jézuska jön és hozza a fát. Jójó — nem hagyja magát a tanító Jóska — de hát hogy bír egyszerre annyifelé szaladni, hogy lehet az mégis?... — valaki jön... két jó meleg tenyér, nagy, erős tenyér, megfogja a két kis koponyát — két, azóta már elmúlt tenyér — mi a hiba kis öregek? Hát — mondja tanító Jóska — Péter azt mondja, hogy egyszerre tud menni a Jézuska mindenüvé, hozzánk is, meg ide Joó bácsiékhoz is, meg Sófálvára, Parajdra is, meg a városba, hát az hogy lehet? — Az úgy lehet, — s kint a másik szobában titokzatos járás-kelés történik, kis zörejek, suhogások, — az úgy lehet, hogy a Jézuska maga a szeretet, értitek-e? Így aztán százfelé szakadhat, ezerfelé, millió s millió részre s mindenütt, de a világon mindenütt, ahol szeretet van, ő mindenütt ott van. Itt is, nálatok is, Parajdon is, mindenütt, csak jók legyetek. — Hát ez már okos beszéd, persze, de nem a Péteré. Pedig sokat tud ez a Péter! Barackot tud adni, meg nyaklevest...

... S még egyszer, egy másik régi délutánon — de milyen gyönyörű idő volt, de szép volt... a hó úgy porzott a lovak lába alatt, mintha habfehér felhőt vertek volna... a csengőjük csilingelt... rettentő hideg volt, csak a szemük látszott ki a porontyoknak a nagykendőből, kis kendőből, lábzsákból — téglát is melegített bele a Mamuka s kétliteres üvegbe még forró vizet is. — Homoródra mentek akkor Dénes doktor bácsiékhoz, gyerektelen emberekhez, ott nagy lakás van, eljátszhatnak egész délután, ne látatlankodjanak itthon... Pétert velük küldték — úgy vigyázz rájuk, mint a szemed világára, te nagy kamasz. — Ágnes, mert akkor otthon segített, nagy volt... este, mikor jöttek haza... de olyan gyönyörű, tiszta idő volt, hogy vágni lehetett volna, mártani puliszkával, a vadat lehajtotta a hegyekből a rettentő hideg, a tapsifüles nyulak úgy rebbentek fel az útszélen, a szekér elől, mint a varjak s iramodtak tova a fehér lapályon. Messzebb egy róka húzott el, lompos farkát lengetve maga után, csuda gyönyörű volt s otthon, hogy a bundából kihámozta Mamuka — Jóskát, Ilust már letették tanító bácsiéknál — akkor kézenfogta, bevitte... hát azt a csudálatos, mennyei

gyönyörűt! . . . Ott állott a fa a szoba sarkában, szikrázott, ragyogott rajta minden, szebben, mint a rigócsőrű királyfi aranykastélyában, gyémántsobájában . . . s alatta a trombita, meg a kis pisztoly, de uramfia, a hintaló is! Gábor bá' faragta, istálló sarkában takargatta, ezermester Gábor bá' kantárt rakott rá, gyönyörű hímest, fanyerget, cifra pitykészet, sörényt, farkat kőből ügyesen s hintázó talpát kicifrázta krajcáros bicskával szépen, girland futott rajta végig, fürt, közte virágok s elpottyantva egy-egy margaréta, cifra kacsaringók bujtak keresztül s kasul egymáson, titkos gyökerek. Festő levéllel megpácolta ezermester Gábor bá', megadta a módját annak a lónak . . . régi, tüzes facsikónak . . . Hol lehet az, én Istenem, hol is lehet? . . .

Ghyssa nyitott be egy percre.

— Na, szépen mulat, mi? Don Quichotte, szereti? Én nagyon. Ne haragudjon, de muszáj ott lennem, már mindjárt kész. Majd küldök be uzsonnát. Jaj — s nagyot sóhajtott — kicsit szomorú estéje lesz minálunk. Mama egész délután ült és sírt. Bajok vannak. Az öreg Uhlander Fülöppel tárgyal, hétfőn megy Bécsbe. Szóval van baj elég. Na, csak olvasson, mindjárt küldök uzsonnát — s kiszaladt.

. . . az a facsikó . . . s akkor egyszer, először itt az idegen városban . . . — itt színházba küldik a gyerekeket karácsony szombatján délután, igen . . . a Bándy-fiúkkal mentek le a térre, a Rákóczi-térre, ott vették a fát . . . három araszosat, kicsi fácskát . . . de ügyes formája volt . . . kövér sváb ember árulta, bögre szén felett melengette a kezét s nagyon dicsérte a fát — szép fa, ritka szép színe van, tessék nézni s szétnyitotta, gyenge ágait mutogatta, forgatta, kedvet csinált hozzá — harmincezer korona a talpával együtt.

— Talpunk van tavalyról — mondta Bándy Géza — adja húszért.

— Jaj, kérem, húszért! Hova tetszik gondolni, húszért . . . hát nekem többre van, kérem, becsületszavamra. Vigyék huszonnyolcért a talp nélkül.

— Huszonkettő — mondta Bándy Bandi.

— Huszonnyolc és rendben van. Huszonhat, na, megmondtam az utolsó árat — s visszatette a kicsi fát a többi közé — huszonhat és nincs több alku.

— Huszonötért visszük — mondta Füle Tóni s körüljárta a fát roppant szakértelemmel, a többiek utána topogtak.

— Na, ne tessék már rágni azt az ezer koronát. Tessék mondani, mi az, ezer korona, mit adnak ezer koronáért? Semmit, a világon semmit. Az az én nyereségem, vagy még annyi se. Huszonhat ezer — s utána nyult, hogy átadja.

— Huszonöt.

— Nem lehet, fiatalúr, nem lehet. Ez nem akármilyen fa. Tessék itt . . . ez . . . — s megemelt egy kisebbet, sápadtat — ezt adom húszért, ez osztrák fenyő. Ez is jó, de ez — s megrázta az ágakat, hogy nem hull — ez erdélyi fenyő! Már nincs is több ebből, csak egészen nagyok.

Kicsit hallgattak. Nézték a fát. Az ott feküdt szépen, engedelmesen a lábuk előtt. Nézték.

— Tényleg erdélyi.

— Persze, hogy az. Onnan jön a legtöbb, erdélyi...

Nézték.

Bándy Bandi lekuporodott, kezét a két térdére támasztotta s vizsgálgatták... ha vajjon miről lehetne megismerni, hogy tényleg erdélyi volna... tán a fogásról, leveléről, szagáról, színéről... de a kis fa ott feküdt csendesen és nem árult el semmit.

— Hát adja ide — resteltek alkudni már s kiguberálta a pénzt Bándy Géza.

A sváb összekötözte a fenyő ágait.

Köszönöm szépen.

Mind vinni akarták. Géza fizetett, ő fogta meg a végénél óvatosan s tartotta maga előtt, mint egy bokrétát, úgy vonultak haza akkor délután... Estére felaggattak rá mindent. Három arany diót, négy ezüstöt, tobozt aranyost egyet, csúcsot a tetejébe, egy darab ezüstszalagot, két boríték aranycsillámot. Az roppant drága, de tavalyról is volt kevés, csak megfakult nagyon, azért elcsúszik az is az új között. Meg egy madaruk is volt tavalyról, kis sárga üvegmadár, fényes csőrű — csak a farka törött le —, kényes portéka az ilyen, de nem baj... s egy kékarany madzagot kötött rá Füle Tóni, egy sodrott selyem madzagot, amilyennel báli meghívók lapjait szokás összefűzni, onnan is szerelte le, valami régi meghívóról... Gyertyájuk pedig volt kilenc darab csiptetővel, meg egy fél és másik kettő — nem karácsonyi, csak amolyan — csiptető nélkül, azt is felügyeskedte Bándy Géza s így lett összesen tizenkettő. Böhmingernének nagyon tetszett, mákos tészttát adott s egy darab dióst, kóstolják meg.

— Na, milyen?

— Nagyon jó, nagyon finom, csak a két vége hibás — mondta Füle Tóni és sokáig nézte a maga adagját —, tudniillik borzasztó közel van egymáshoz, akárhonnán indulok, perc alatt a végén vagyok.

Liter boruk volt, csendes jókedvük s irtó hazavágyásuk ezen az estén.

Belelapozott a könyvbe Joó Áron s nézegette a betűket, ahogy sorakoznak egymásután.

Két éve Péterffyéknél mákosbobja volt, ezt nem ismerte, felvidéki étel, mákos, mézes kis gombóckák, az volt s otthonszag, hazai levegő. A fa — nem nagy — a sarokban állott a kis asztalon. Felvidéki fa, azt mondták, úgy vadászták a Dunaparton, mert erre mind csak amolyan erdélyi van — bocsánat — nem azért, de ez felvidéki, Sárosból való valószínűleg, épen Sárosból. Ő, Péterffy Tamás megismeri, mert ez szebb, zöldébb a levele, gyantásabb, nem hullik olyan hamar, persze, hogy nem. És Péterffy Tamás imát mondott vacsora előtt s a Miatyánkot — egyébként nem volt templombújó Péterffy Tamás — s olyan

szép volt, akkor még erősebb volt, sokkal erősebb, vállasabb, olyan szép volt, ahogy állott ott a fa előtt, kemény kicserzett arcával, megszélidülten . . . mint egy az első tanítványok közül . . .

— Miért nem gyújt világot? Vagy nem is olvas? — A villany hideg fénye végigömlött a szobán s Ghysza nevetve tette a vállára a kezét. — Ábrándozik? Rólam? — s ez olyan fonákul esett most — én vagyok a kis angyalka, aki a fát díszíti s Ernesztin néni a másik kis angyalka. Borzasztó egy angyalka. Most küldött el még holmiért, nem elég neki. Egy embert elszalajtott autón egész listával, hogy miket hozzon. Itt az uzsonna, na, egyék valamit. — A szobaleány letette a tálcát s kiment. — Egyék, én is jövök mindjárt. Apának telefonálok, nehogy ma is későn jöjjön.

. . . Később, de már éjfél után, dudorászott Péterffy Tamás bácsi. Régi bányásznotákat hajtott fel a szíve fenekéről s csendesen dudolta maga elé. Évi is vele, kedves kis hangja volt és Áron is zümmögött, ámbár nem tudta ezeket, csak úgy utánuk botladozott egy-egy suszterterccel.

— Apa hazavágyik — mondta Éva, megsimogatta a fejét az öregnek —, ilyenkor hazavágyik, mikor ezeket fújja.

Péterffy Tamás a két öklére fektette a fejét.

— Hát igen — mondta egyszerűen s halkán —, hazavágyom. — S ahogy megfogta a leány a kezét, ahogy a szemük megnedvesedett, látta Áron, amint ott ült szemben velük, hogy egyre gondolnak ketten — az anyára.

Ilyenek voltak.

Az Exelsiorban megint . . . hát ott egészen más volt, egészen más . . . este hat óraker rohantak le Lolóval s ott a sarkon a cukrászdában megvették a műfenyőt vattahavastól, gyertyástól, mindenestől. A Rubin Géza szobájában állították fel, a toálettasztal előtt s ahogy Kerekes Loló ott állott a fa előtt, szépen csillogott az, a hármastükör visszaverődő fényében, elkapta Lolót a családias érzés s díszíteni kezdte össze-vissza. Leszaggatott róla mindent, megint felaggatta, megint le s újra. Este kilenc óra felé lett készen vele, de akkorra aszpirinért kellett szalajtani, úgy elfáradt, rosszul lett tőle, ott vacsoráztak a szobában négyen, Derzsi Kálmánnal, később még jött valami színészféle egy nővel, azok likórt hoztak. Éjfélkor misére mentek, Loló akarta . . . álltak a templom kőkockás padlatán hátul s nehéz fővel, bárgyú, szeszes jámborsággal engedték át magukon a zsolozsmát, mely szállt a tömjének illatán által, a gyertyák fényében megcsillogó aranyozások között siklott tova, hömpölygött, zúgott ki a nyitott ajtókon — rongyos koldusok vetették a keresztet — meg még kijebb, míg elhalt az utcák havas messzeségében. Loló kis szeszélye volt az egész s el is mult, ahogy betették a lábukat a templomba . . . inkább Rubin Gézán mulattak, aki halálosan komoly volt és több ízben megpróbálta, hogy úgy tegyen, mintha együtt énekelne a gyülekezettel. Másnap reggel kidobták a fát — szomorú így kopa-

szon nappal — azt mondta Loló —, de egy kis ágat leszakított a festett fából s odaadta neki . . . ennek a karácsonynak az emlékére, de hol van az a karácsony, hol van a fa s minden egyéb . . .

Ghyssza jött.

— Még sem evett? Mi baja van magának? Jaj, olyan ideges vagyok. A papa még nem jött és a mama mindenáron telefonálni akar, az öreg meg a plafonig ugrik, ha sürgetik. Rettenetes, ha legalább ma jönne haza rendesen. De ez untatja magát, mi? A fa gyönyörű. Ernesztin néni büszke lehet rá, meg a szerelőire, egyébként nem sok öröm lesz benne. A mama már megevett szegény egy féltucat bromurált.

Ghyssza megint kiszaladt az anyjához, telefonáltak Króhn Náthánnak, de ő nem akart a telefonhoz menni, üzente, mindjárt jön s hagyják békében. Végre egynegyed tízkor megjött mérgeskedve és gorombán. Leszidta a feleségét, aztán mindjárt meg is bánta, odamondott Ernesztin néniinek, aki kijelentette, hogy áldását küldi és a szent estét szobájában fogja tölteni csendes ájtatoskodással. Végre mégis kijött és féltíz tájban együtt voltak a fa körül. A fa tényleg szép volt, dús és gazdag és olyan előkelő, hogy csak hűvös tisztelettel lehetett felnézni reá.

Króhn Náthán átölelte a feleségét és messze gondolt innen. Túl a fán, mindenén túl, bonyolult pénzügyi manipulációk útvesztőjében kalandozott és a gond szürke ráncokban ülte tele az arcát. Króhnnénak kisírt volt a szeme és szípozott. Ernesztin néni családias mosollyal osztotta ki az ajándékokat, egy spanyol kendőt Króhnnénak, bőrbekötött monogrammos noteszt Króhn Náthánnak, nyakláncot Ghysszának. Joó Áronnak egy kis arany ceruzát és egy doboz egyiptomit, ő maga imakönyvet kapott.

Króhn Náthán erőt vett magán.

— Jaj, de szépet hozott a Jézuska — mondta fahangon és meglobogtatta a noteszt —, de szépet hozott!

Ernesztin néni aztán beparancsolta a személyzetet és kis, szemforgató beszéd kíséretében megajándékozta őket, a kézcsókok nagyokat cuppantak, aztán Ernesztin néni énekelni kezdett roppant vékony, csendégtelen hangján úgy vezette maga után őket, mintha egy rossz madzagon fityegtek volna. Króhn Náthán rettentő hamisan és nagyhanggal fújta, még a kezét is összsetette elől a hasán, de aztán Áronra pillantott s látva, hogy az nem cselekszi, ő is szétkapkodta a kezét. Króhnné halkan dúdolta s most derült ki, hogy Ghysszának szép és iskolázott altja van, erős és meleg. Áron is belezűmmögött s a cselédek kezükben keztyűvel, órával, parfómös üveggel, mivel, amit kaptak, bambán és szemtelenül bámultak minden meghatottság nélkül s fújták ők is, de csak halkabban, az uraságuk mögött. Fonák és hamis volt ez az egész; egy rosszul sikerült paródia. Ámbár lehet — gondolta Áron —, ha nem ilyen volna a hangulat, talán kedvesebb volna. Mindezt Ghyssza maga is látta és érezte, restelte a fiú előtt és bánta, hogy ez most itt van és végignézi az egészszet.

Kínos némaságban vacsoráztak. Minden elejtett szón, minden villázörrenésen érzett, hogy Króhn Náthán most az ügyeiről beszélne, kitálalna egyet-mást, megbeszelné a dolgokat, ha... ez az idegen gój nem ülne itt az asztalnál. Ghyssza nem beszélt. Nagy lipótvárosi karácsony estét ígért a fiúnak, amelyen majd nevetni lehet, de az a könnyed, éles hang, amellyel kimélet nélkül kicsúfolta máskor a családját, amellyel odaadta, kiszolgáltatta ennek a fiúnak az apró fonákságokat, mint finom csemegéket, hogy — nézd milyenek vagyunk, ne vessünk rajta — beléfagyott... Szégyelte!

Az éjfelet nem várta be Áron. Nem is igen tartóztatták.

Míg lefelé ment a lépcsőn, a hallban... hát mi is történt végeredményben? Semmi, megint semmi! Valami nagyot várt ettől az estétől, Ghysszától valami... valami olyan elintézésfelét, vagy mit... és nem történt semmi. Se íze, se szaga az egésznek. Lent a szobaleány, míg a kabátját odaadta, rámosolygott bizalmasan, egy utalással, mint akiknek közös élményük volt, ma este ott a fa alatt... s ez bosszantotta.

XXII.

Karácsony első napján délelőtt, hogy felment a fiúkhöz, vígan találta őket. Koncz Elek udvariasan karonfogta, odavitte a fához — ott állott a fa az összecukott vaságyon az ablak előtt — s egy bemutató mozdulattal mondta:

— Joó Áron... a fa.

Egyébként nem igen bosszantották. Csak később, mikor Áron elővette az ajándék egyiptomi cigarettát s kitette szabad prédának az asztalra, akkor csapott le rá Bándy Bandi.

— Ime — mondta páthossal — a vérdíj! Eladta magát a nemzetközi zsidó nagytdőkének. Bűnjelként le is foglalom. Helyes?

— Helyes, nagyon helyes — és az egyiptomi pillanat alatt eltűnt a skatulyából.

Egyébként nem nagyon ízlett.

— Nem paraszt tődőnek való ez — mondotta Bándy Géza. — Ehhez trenirozni kell. A Hunniát már megszoktuk. Ja, igen Tóni, add ki a részét Áronnak.

Füle Tóni a szekrény aljából egy újságpapírt kapart elé, az újságpapírból egy másik papírt göngyölt ki s abból két szelet patkó került elé. Egy mákos, meg egy diós.

Áront egészen meghatotta a két szelet tészta, be jó gyerekek ezek a fiúk s zavartan utánanyúlt a patkónak.

— Beszélj már — nógatták a fiúk —, hogyan karácsonyoztál?

— Hát — s a másik szelet után nyúlt — elég jól telt, sok minden volt...

A délelőtt csak elmúlt valahogy, de a délután nehéz lett. A tegnapi estét súlyosan, mint egy nagy szürke követ, úgy érezte a mellén feküdni.

Ghysszával szeretett volna beszélni, mindegy akármit, mindegy már, csak ott ülni nála. Hiszen beállított ő máskor is, anélkül, hogy hívták volna, hiszen szabad bemenet volt. Volt idő, hogy majd mindennap elment hozzájuk vagy délután, vagy este és sokszor már úgy vették, mintha egy családtag érkezne haza. Most mégse mehetett. Valahogy, mintha beteg lenne a háznál vagy haláleset, szóval valami nagyon belső családi esemény, amikor kinézik még a jóbarátot is. Nem volt tisztában a Króhn Náthán dolgával. Sem a gazdagságukat nem tudta felmérni, sem azt, hogy mekkorát zuhanhatnak. Nem bírta elképzelni, hogy például ne legyen villájuk. Autóik, az ékszerek, bútorok sz' csak ez micsoda pénz, micsoda teméntelen pénz! Nem ismerte a pénz forgását, erejét. Hogyne, hát például az oklándi pap, az nagy gazda volt, százhatvan holdon dolgozott géppel, traktorral, ispánt tartott, írógépe volt, borzasztó sok árjegyzéket vitt neki a posta, azt elhordta a fia, Berci, a képeket kivágták a fiúk, felragasztották csirizzel kemény papírra, szóval nagy gazda volt a pap. Aztán volt úgy, hogy rossz esztendeje volt, akkor mondták, hogy na, kevesebbje van. Hát kevesebbje van, elbírja. Jó, hát mondjuk a Kémery grófok, az megint más. Kémery gróf az leszállott a négylovas hintóról. De nem máról-holnapra, mert annak már az apja kezdte nagyobbra verni a kártyát, mint ahogy kellett volna, aztán legyen-gült Kémery Domonkos száz kis holdra, azon árválkodott, de az meg volt azért. Hanem ezt a földnélküli nagy pénzboltot, ezt a papírügyet nem tudta felfogni, hogy, hogy is lehet. Hát kevesebbjük lesz, azért nem kell megijedni. Bosszantotta az ügy, érezte; az ő malmáról hajtódik el a víz, Ghysszát is már jobban érdeklik az apja papírjai, mint ő és alig várta, hogy beszélhessen vele.

Még egy nap eltelt. Harmadnap felment volna amúgyis, de Ghyssza telefonált utána, így még jobb volt.

— Jöjjön, Áron, hat órára itt legyen feltétlenül, beszélnem kell magával.

A leány egész más volt, mint három nappal ezelőtt. Vidám volt, nyugodt és fölényes.

— Kedves Joó, üljön le, itt a cigaretta, tessék és először is bocsánatot kérek magától az elrontott karácsonyestéért.

— Ugyan miért?

— Ne tetesse magát, nem tud maga hazudni még udvariasságból se. Magának ennél rosszabb karácsonyestéje még nem volt. Nézze — s kicsit elkomorodott — a miénk sem volt valami fényes. Hiszen azért romlott el a magáé is. Nem lett volna szabad meghívni magát. Tudja ez a . . . ez az ügy annyira ráfeküdt a családra, hiába . . . én elbizakodott voltam és azt hittem: na mit? — s felfújta az arcát, mint egy kis gyerek — azt hittem, hogy egyéniségem varázsával ellensúlyozni tudom majd a felhőket. Pfüh . . . — tévedtem — tudja, van egy ősrégi héber szó, egy szó, amely ott, ahol megjelenik, lehervaszt minden vidámságot és ráfekszik a legjobb kedélyekre is, egy roppant kellemetlen csengésű

szó, jaj, ki sem merem mondani — s körülnézett tréfás ijedtséggel — insolvencia — súgta — így hívják. Képzelve, mit jelent ez a szó egy lipótvárosi házban karácsony este. Látja, ennek a szónak az árnyéka feküdt az asztal fölött.

— És most már nem fekszik?

— Ahogy vesszük, tudja, fekszik is, meg nem is, mindenesetre kicsit feljebb lebbent, úgy hogy lehet lélekezni. Tudniillik újévig nincs baj. Újév után meg, de lehet, hogy már Szilveszterre, megjön az utolsó szalmaszál — Dolfi bácsi. Táviratozott. Hát ha valaki, ő segíthet. Nem mintha tudnám, hogy körülbelül hogy áll az ügy és hogy mit tehet Dolfi bácsi, de apa mondja. És az öreg egészen fel van vidulva. Erőre kapott. Hát így. Megint szerencséje lesz Dolfi bácsihoz. Úgy láttam, maguk nagyon jóban voltak. Ja, igen, Szilveszterkor maga hozzánk jön. Remélem, ki tudjuk radirozni a karácsonyestét, különben ne is beszéljünk róla.

— Köszönöm szépen. Kik lesznek?

— Kik? Körülbelül a multkori banda. A rendes társaság. Tudja, egy ilyen körforgásos társaságban, mint a mienk, olyan állandó már minden. Minden pénteken zsúr, csütörtökön vacsora Landaueréknél, szombaton rómi Pirkaueréknél . . . A Szilveszter-este is így be van osztva évekre. Ebben az évben nálunk van. Na igen, ha egy ilyen felhő közbejön, amiről beszéltem . . . pszt, nem akarom az ördögöt a falra festeni, insolvencia, akkor egy család kiesik a körforgásból és legtöbb esetben automaticæ beugrik egy másik, rendesen pont ugyanolyan, úgy hogy ha kicsit messzebről nézi az ember, azt hihetné, hogy semmi nem változott. Szóval Szilveszterkor nagyot murizunk. Mondja, ha nem telefonálok, akkor is eljött volna?

— Eljöttem volna, mert . . . kell, hogy beszéljek magával.

— Úgy? Hát beszéljen. Állok rendelkezésére.

Álla alá támasztotta a kezét s előrehajolt nagyon gunyoros, komoly figyelemmel. Egy-egy ilyen mozdulattal órákra el tudta hallgatni a fiút.

— Hát beszéljen.

De ő nem beszélt. A leány elnevette magát.

— Várjon csak. Itt most egy kroki bonyolódik le. Elmondom, jó? Hát hallgasson ide. Első rész : mit gondol maga? Maga ezt gondolja : Hát lehet így szerelemről beszélni? Mert arról lenne szó, ha jól tévedek. Azt a keserves mindenségét ennek a bolond leánynak, hogy szakadt volna rá a ház, mikor először be akartam ide tenni a lábamat. Hiszen ez tisztára bolond. De miért kell azért nekem is megbolondulnom? Ez az egyik rész. A másik : most én mondom el a maga mondókáját, figyeljen csak : Nézze, Ghyssza — s mélyítette a hangját érzelmesen — nézze, ez így nem mehet, mit akar maga tulajdonképen? Nem bírom tovább ! Én . . . én . . . szeretem magát, Ghyssza . . . Na, ne haragudjék Áronra, igazán ne haragudjék. És mit is akar végeredményben? Csókolózni akar? Ne. Hagyjuk. Állapodjunk meg abban, hogy én nagyon szívesen vagyok

magával, hiszen ha nem, akkor nem tartanám állandóan itt a szoknyám körül, nem igaz? Jaj, képzelje — s egész hirtelenül, ahogy szokott ilyenkor, gyorsan peregve és félbeszakíthatatlanul elkezdte mesélni — a papa, ahogy az első szél megindult, bement: férjhez kell menned! Ne csodálkozzon, ez így van. Ha jön az izé — s körülnézett — pszt... az insolvencia, akkor egy magunkfajta családnál ez az első: elsütni a leányt. Ki vele a házból. Paterolni. De, Istenemre, már komoly tanácskozások folytak. A mama, szegény, egy cédulára össze is írta az esetleges férjeket. Még Spieglert is számításba vette. Maga nyugodtan alhatik, nem volt köztük. Megnéztem a cédulát. Szerencséje van magának, hallja.

— Ghyssa...

— Tessék... nana... csak nem fogja most elmondani?

A fiú felállott.

— Hiába torkol le állandóan és hiába fölényeskedik és hiába... szóval én magát tényleg szeretem.

— Tudom.

A fiú elhatározta, hogy végigmondja, ha a mennyezet leszakad, akkor is. De kicsit szárazon mondta, dachból inkább, virtusból, igazolásképpen maga előtt, hogy: hát rajtam nem fog ki ez a fruska, én nem vagyok gyámoltalan.

— Szeretem magát és hiába bólogat, hiába mosolyog... és igenis, tudni akarom, hogy...

— Szeretem-e? Hogyne, én is szeretem, hiszen már megmondtam.

— Ghyssa! — rákiáltott — ne tréfáljon! Elismerem, hogy maga nagyon szellemes, de... de — valami gorombaság után nézett, tehetetlen dühében — de tartsa meg magának!

A leány nem sértődött meg. Nevetett.

— Ez jól sikerült kis vallomás volt, ha így megy, még meg is ver.

— Hát... de...

— Hát igazán — mondta Ghyssa — maga hiába próbálkozik most velem. Nincs itt levegő a szerelemhez egy csepp se. Ha én a maga első szavára félrehajtom a fejemet — így — a szememet egy kicsit lehunyom — így — nem egészen, csak így... egy kicsit, sóhajtok diszkréten, csak akkorácskát, mint egy veréb és édes mosollyal azt mondom: tessék, Áron... mondani akar valamit? — akkor magának nyert ügye van. Végigmondhatja elejétől végig. Tudna is, olyanokat tudna mondani, hogy a falak is elolvadnának, elhiszem, de ha nincs hangulat, hát nincs. Ja — tette utána — hangulattal nem kunszt. Hangulat nélkül tessék megmutatni. Én nem járulok hozzá a hangulathoz.

— Miért? — Áron egészen közel lépett hozzá. — Miért nem járul hozzá a hangulathoz? Miért gunyolódik vele, miért neveti szét, miért kergeti el? — s megfogta a két karját, úgy kényszerítette, hogy a szemébe nézzen — hát maga szabályozni tud mindent? Hát azt csinál, amit akar? Mondja! Azt?

— Na, engedjen el szépen.

— Feleljen! Mondja meg, mi a célja azzal, hogy ideenged a közelebe s mikor itt vagyok, belémrüg. Mit akar azzal, hogy: nem járulok hozzá a hangulathoz, mit akar?

A leány közelebb simult, a szeme, ahogy merőn nézett a fiú szemébe, elhomályosodott s Áron érezte, hogy megremeg, mint mikor a sírás ki akar szaladni — s abban a percben kisiklott a keze alól, az asztalhoz szaladt, csöngetett.

— Uzsonnázni fogunk — mondta rekedten — s az asztalon tett-vett.

Áron utánalépett s feléje nyúlt.

— Ghyssza — s úgy érezte, hogy most ez az a pillanat, amikor nem lehet, nem szabad hagyni — hallgasson ide, édes...

De a leány már felegyenesedett.

— Slussz — mondta — beszüntetem az egész ügyet.

A szobaleány jött.

— Uzsonnát kérünk. Hanem — fordult aztán Áronhoz — egy dolog szép volt magától. Igen kellemesen lepett meg, hogy nem említette azt a délutánt... tudja. Meg ott a Naphegy-utcában is... de ez mégis kényesebb... ez a délután. Hiszen azért — s könnyes volt már — hiszen azért, ami a Naphegy-utcában történt, azért nem egészen vagyok felelős. Még a bíróság is figyelembe veszi a részegséget. Igaz? Hát azt mondhatom, hogy részeg voltam. Hanem, mondom, az szép, hogy nem hivatkozott rá. Maga most a szokott formák szerint kiálthatta volna, szívére tett kézzel: ah, elfeledéd ama boldog perceket, amikor itt pihegtél e kebelen, mely csak érted él? Elfeledéd, mikor szíveink egymáson dobogták az édes szerelem örök dalát? Meglehetősen ismerem az idevonatkozó szakirodalmat és ilyenkor, ha a hűtlen démon nem akar felmelegedni — mint esetemben is — akkor mindig ez szokott következni. Ez már olyan rendes dolog, mint az üzleti levelezésben az, hogy hivatkozással folyó hó ennyi és ennyiediki levelére, tisztelettel van szerencsénk satöbbi, hogy lássa a fél, hogy nem csak úgy mirnixdirnix történik az eset. — A szobaleány jött a tálcával. — Tegye csak le. Hagyja. — A leány kiment. — Hát igen, kedves Joó Áron, jöjjön és táplálja magát. Hopp! — s a homlokára csapott — hopp! ejnye, ejnye, hiszen lehet, hogy maga most akar rátérni a dologra, igaz? Nyugtasson meg, hogy nem akart. Ugy-e, nem akart? Maradjon meg az illúzióm. Ó, bár hagytam volna még egy kicsit beszélni.

— Maga beszél illúzióról?

— Én beszélek illúzióról! Mit szól hozzá? Na, hagyjuk. Jöjjön uzsonnázni.

Áron nem mozdult. Még nem volt benne elintézve az egész, még nem nyugodott bele, hogy nincs folytatás, hogy elhallgattatták. Ghyssza odament hozzá, megfogta a karját. Most ő fogta meg, az imént menekült. De a fiúnak már nem volt ereje utána nyúlni, már nem mondhatta

tovább. Odavonhatta az asztalhoz, a markába nyomott egy vajaskiflit, mint egy gyereknek — s érezték ezt is mindketten — Áron sértődve és morcoskodva, a leány szívesen, de azért a humoros oldaláról — érezte, hogy : ennek vége.

— Egyen szépen. S nyugodjon bele, hogy nem beszélünk szerelemről, egyelőre. Egyelőre, na. Hiszen annyi minden egyéb van. Például eperdzsem. Az is jó.

Szilveszterig még kétszer találkoztak, egyszer náluk, egyszer meg a Pirkauer Tibi óráján. A leány vidám volt és úgy beszélt neki anyagi ügyeiről, mint egy családtagnak. És Dolfi bácsi nem lesz itt Szilveszterre, de január másodikán itt lesz és a papa nagyon bízik benne, hogy rendbe tud szedni mindent. Csak addig ki ne pattanjon semmi.

Szilveszter estéjén egy nagy sárga autóval egy időben érkezett Joó Áron a Króhn-villa elé. Az autóból Kaub Ignác és Kohányi Gerzson szállottak ki. A Naphegy-utcai mulatság óta nem látta őket.

A hallban, a lépcső alján Króhn és Króhnne fogadták a vendéget. Króhn az utóbbi időben nemcsak hogy igénytelenebb és szürkébb lett, mint volt, de mintha testi arányaiban is kisebbedett volna, mióta csúszni érezte maga alól a pénzt, amelyen állott. Most hangos volt ismét és derülten jókedvű. Fiatalos bókokat mondott az érkező hölgyeknek és kordialis parolákat rázott az urakkal. A szemében, amellyel a személyzetet dirigálta, bizalom fénylett és Áront is pártfogói mozdulatokkal veregette vállon. Króhnne is magához tért s az elmúlt napok folytonos sírásainak nyoma eltűnt az arcáról.

A hallban s a lépcsőn le-fel járva az ebédlőig sokan voltak ismeretlenek is, akikkel Áron még nem találkozott. Ezek azonban egymást, úgy látszik, mind ismerték. Az ebédlő felől Ghyssza kanyarodott most le a vörös selyemben, nagyon szép volt, a nyakában kétsoros gyönggyel, inkább fiatalasszonynak látszott valahogy, nagyon fiatal, nagyon boldog mosolygós asszonynak. Áron egészen felvidult, amint meglátta s úgy érezte, hogy az arcán meglátszik ez az öröm. Eléje indult, de Kohányi Gerzson — akinek snejdig kezeit csókolom szép asszony, szervusz Ármin bátyám-jai túlharsogták a zümmögő zsvajt — megelőzte.

— Engedje meg a ház szép kisasszonya — s összevágta a bokáját — hogy hódolatom jeléül megcsókoljam gyönyörű kacsóját — így mondta s hangosat és hosszút cuppantott, jóízűet.

Áron megállott, nem akart Kohányival együtt találkozni vele. Ghyssza pár szóval útratette Kohányit s eléje ment a fiúnak.

— Isten hozta, Áron — s nyujtotta a kezét, csepp kacér mosollyal — a balt — ezt annyian csókolják, látja — s meglógázta a jobbot — de ezt csak maga. Mit szól a papához? Húsz évet fiatalodott. Igaz, hogy az utolsó két hétben legalább annyival öregebb lett. De csitt, itt a falnak is füle van most. Nézzen körül, annyi, mintha a tőzsdén kiabálnék. A mama is úgy feléledt, szegény, úgy ragyog, igazán örvendek — s már feltűnő volt, hogy hogy összesimultak, páran nézték — ma talán kár-

pótlást kap a karácsonyestéért — súgta — s én is! Ja igen, a vacsoránál mellettem fog ülni és jól fog mulatni, tudja? Mi ketten jól fogunk mulatni! Nagyszerű! Mindenkit ki fogunk nevetni. És most szaladok, házikisszony vagyok. Mindjárt visszajövök — s Áron utánanézett, amint lefutott a lépcsőn, frissen és jókedvűen.

Fent a folyosón Salgó Bella akadt bele. A kövér leány a korlátnak dülve figyelte az eseményeket. Áronnal szélesen kezét rázott.

— Tudja mennyit fogytam?

— Mennyit?

— Saccolja meg.

Áron kicsit visszalépett, végigmérte, felülről lefelé és vissza. Úgy találta, hogy hízott.

— Négy és fél kilót.

— Nem. Három kiló kilencvenet. De négy hét alatt még leadok annyit, hogy négy ötven legyen. Ez a mensendick kitünő. És erősít. Fogja csak meg a békámat — behajlította rettentő karját, mely úgy ömlött elő az ujjatlan estélyi ruha vállából, mint a túlkelt tészta a kosárból. — Na?

— Nagyszerű.

— Meghiszem, hogy nagyszerű. Mondja — minden átmenet nélkül mondta a maga sajtáságos vallató hangján —, mondja csak, maga szerelmes a Ghysszába?

— Dehogyan vagyok.

A kövér leány vállat vont.

— Felőlem lehet is. De nem góznak való. Feleségnek. Egyébként tönkre fognak menni.

Áron megjedte és kiszaladt a száján:

— Honnan tudja?

— Tudom. Kiszámítottam. De mindentől függetlenül mondom, nem magának való.

Áront érdekelte a dolog.

— S miből következteti, hogy feleségül akarom venni?

— Tudom. Látom, hogy foglalkozik velem, nem vagyok vak. Sőt.

— Na de...

— Mit, na de — elbiggyesztette kicsit húsos ajakát, magáról messzire búzlik, hogy komoly szándékú fiatalember. Maga egy olyan. De nem itt. Vidéken. Vidéken fiam, vidéken. Vidéki mamák öröme. Miért vörösíti magát? Azért nem kell vörösíteni. Maga egy komoly fiú, kár, hogy nincs semmije és pont itt kereskedik.

— De honnan veszi ezeket?

— Az ujjamból szopom. — Rettentő nyugodtan beszélt Salgó Bella és oktatta, mint mindig. — Nézze, a zsidóleány nem jó feleség általában. A zsidó férj jó férj és a keresztény leány jó feleség. A zsidó férj dolgos, szorgalmas, nem kártyázik, legfeljebb kicsibe és főként nem iszik. A zsidó asszony viszont puccos és hideg vízbe lehetőleg nem

mártja a kezét. Ghyssa nem fog tyúkot ültetni magának soha. Egyébként, hogy a tyúkot miért ültetik, mikor az egy állat, azt nem tudom — ezen percig elgondolkozott s Áron belekapott, hogy megmagyarázza.

— Azt azért hívják úgy, mert a tojásokra rá . . .

— Jó, jó, ezt majd megnézem a lexikonban. Szóval a keresztény férj viszont goromba, káromkodós, szeret éjtszakázni és iszik. Nem mind, de a legtöbb. A keresztény asszony ezzel szemben otthonülő, takarékos, dolgos és nem puccos. Ez így van, ehhez maga még nagyon fiatal. Végeredmény: Ghyssa nem magának való sem gazdagon, sem szegényen. Igaz, Spiegler? — És odaintette az orvost, aki most ért fel és kutatva nézett körül.

— Tessék? Kezeit csókolom, jóestét kívánok.

Salgó Bella szerette az ilyen bizarr szembesítéseket és jottányit sem jött ki a sodrából.

— Azt magyarázom — mondta elképesztő nyugalommal —, hogy Króhn Ghyssa nem párti Joó Áronnak. Nem neki való feleség, igaz? Spiegler kimeresztette a szemét és akadozva mondta:

— Hát ami azt illeti, ugyebár . . . hehehe . . . az ember nem tudja ugyebár, ilyesmibe nehéz . . .

— Egyáltalán nem nehéz, majd én megmagyarázom. A helyzet az, hogy . . .

Landauerék jöttek és Spiegler felhasználta az alkalmat.

— Ó, bocsánat, pardon . . . Jóestét kívánok, Arnold bácsi.

Salgó Bella utána legyintett.

— Csak vigyétek, Arnold bácsi! . . . ezt jó tudni. A mult héten a Kardossék zsúriján még vezérigazgató úr volt, Arnold bácsi . . .

— Bella! Bella, gyere csak kérlek, nézd ki van itt.

Az anyja szólította a kövér leányt, egy szintén kövér és ravasz, nem nagyon idős asszony s egy drabális vastag fiatalembert fogott karon.

— Nézd csak, az Ödön . . .

— Pardon! — Salgó Bella otthagya Áront és most már négyen állottak a sarokban. Salgó, még hatalmasabb és vastagabb, mint a felesége, az asszony, a leánya és a jóltáplált Ödön.

És mindannyian boldogok és kövérek voltak. Áron nézte őket.

— Szép család, mi? — Ghyssa surrant melléje —, megvan egy tonna a négy darab — s összemosolyogtak — jöjjön — s kicsit karonfogta —, menjünk az ebédlőbe. Együtt vagyunk. Rögtön vacsorázunk, már terelem a társaságot. Én vagyok a puli — s halkan vakkantott vagy kettőt a fiú fülébe. Olyan jókedvű volt, hogy minden porcikája külön kacagott.

Ez a nagy jókedv átragadt Áronra is s hogy bent ültek az asztalnál egymás mellett, sűrűn koccintgatott a leánnyal s ujjongani szeretett volna örömeiben.

Ghyssa ragyogott. Az asztal innenső felét ő tartotta szóval. S Áron néha elkapta az öreg Króhn pillantását. Úgy nézett a leányára,

mintha aranyból lenne. Króhn mama aggódó boldogsággal ült az asztalfőn.

— Nézze — súgta Ghyssza — nézze azt a két kövért, mindakettő félig lelóg a székről, ezek alig beszélnek. Esznek, esznek és megint esznek, de azért nagyon boldogok.

— És Spiegler, hogy igyekszik, de a leány hűvös és kimért. Hát ez már elintézett ügy. Ezekből is pár lesz húsvétra, Isten és ember előtt. Aztán itt ülünk mi... nem tudom, azt hiszem maga is, de én majd felrobbanok a boldogságtól. Igyunk — koccintottak —, tudja mit? — s csillogott a szeme — itt most gyorsan, egy pillanatra, tegeződjünk össze... — Áron már a pohár után nyúlt és az öröm úgy lüktetett a homloka alatt, hogy szinte szétvetette. — Jaj, ne olyan gyorsan, mert látják, hogy folyton iszunk. Előbb kicsit beszélgessünk közömbösen... dinom-dánom, lári-fári, potyka bácsi, potyka néni — kuncogva s komoly képpel duruzsolt a leány — na most!

Fogták a poharat.

— Szervusz — és Áron szíve majd kicsordult. — Szervusz te, te... aztán... aztán — súgta Ghyssza s a pohár reszketett a kezében a kacagástól — aztán nappal ne tegezz! Ne éljen vissza vele, ez csak épen egy percre szólt, erre a percre... nagyszerű! ezek itt össze-vissza galagolyolnak jobbra-balra és nem tudják, hogy miket csinálunk! Tessék?

Gelb Ödön hajolt feléjük.

— Ezt maguknak is muszáj meghallgatni — és rettentően nevettek —, nahát — s maga elé csapkodott — ezen muszáj röhögni... hahaha... — a szalvétával törölte magát — höhöhö... — örült röhej! Mesélem a Bellának, még az ősszel... Manchester és Liverpool között... egy angollal, tudja... a branschból, hahaha... höhöhö... — s elnevette az egészét.

— Hallatlan — mondta Ghyssza —, ez nagyon érdekes — mondja csak még egyszer.

Gelb Ödön belefogott nagy örömmel.

— Óriási! Meg kell pukkadni... az ősszel... Manchester és Liverpool között, az expresszen, egy angol... hahaha...

Elmondta elejétől végig, akkor Ghyssza megkérte.

— Ugyan mondja el még egyszer, hiszen ez nagyszerű.

És Gelb Ödön harmadszor is belekezdett.

— Tudja... tavaly Manchesterből... hát egy angol... koloszszális, hahaha... höhöhö...

Ghyssza most egészen feléje fordult.

— El tudná mondani ugyanezt visszafelé?

Gelb Ödön eltátotta a száját, aztán irtózatos bruhahaha esett ki belőle.

— Ja? Nagyszerű, ismerem ezt a trükköt, ismerem ezt, koloszszális... hogy végigmondani a palival, nagyszerű... háromszor végigmondani, akkor azt mondani, mondja el visszafelé. Gerzson, hallgasd

csak — átkiáltott a másik oldalra —, hallgassanak csak ide, mondom a Ghysszának ezt a dolgot . . . piramidális! Hogy még az ősszel, hogy megyek Liverpoolba, kérlek, az expresszen egy angol, hahaha . . . hogy azt mondja a kalauznak . . . mire a kalauz . . . nahát, kérlek, elmondhatja háromszor, akkor azt mondja — s mesélte az egészet elejétől végig, a padló remegett, úgy mulatott.

Ghyssza beváltotta a szavát és szinte egész este együtt maradtak. Vacsora után, hogy a társaság széteszlott, a szomszédos nagy szobába húzódtak, ahol a zongora is állott s amelyet Króhn Náthán szeretett zeneteremnek nevezni. A zongorát állandóan verte valaki, kétszer-háromszor Áront is odaültették, de hamar felváltották. Ott ültek és el voltak foglalva egymással. Ghyssza néha felugrott és körülszaladgálta a vendégeket.

— Megyek — mondta s kedves volt, ahogy komolyra szedte az arcát —, megyek, teljesítem a házikisasszonyi kötelességemet.

— Nna — jött is perc mulva —, forgalomba hoztam magam. Mindenki látott. Hát hol is hagytuk el? Szóval, Koncz Elek elkeseredett fiú. Tudja, hogy okos gyerek lehet? És csupa szív ez a fiú, úgy érzem. Igazán, nagyon szimpatikus nekem.

Ritkán beszélt a fiúkról. Az utolsó időkben ugyan, mikor már annyira bizalmas lábon állottak, hogy a napok apró eseményei jóformán ott bonyolódtak le egymás szeme előtt s elkerülhetetlenné vált meg nem ismerkedni, így messziről, egymás távolibb környezetével is, beszélt néha róluk s Ghyssza nagyjából ismerte életüket, reménytelenségüket és legalább a nevüket.

— És mondja — kérdezte egyszer —, de igazán mondja, nőügyekkel hogy állanak ezek a fiúk? Szerelmileg? Például az a Koncz Elek kinek udvarol?

Igazán nem tudta Áron. Ő maga is meghökkent, vajjon tényleg szerelmes volna Elek valakibe, van valakije? Sose hallott róla. Se komolyan, se, hogy ugratnák vele a fiúk.

Máskor meg azt kérdezte hirtelen.

— Ezek persze mind vad antiszemiták!

— Ó, dehogyan — s Áron zavartan nevetett.

— Nana, de azért szidogatják a zsidót, úgy egymásközt, mi?

— Hát . . .

— Hát persze. Igazuk is van, mi? Hát persze, hogy igazuk van — ezt egészen őszintén mondta —, nem is a zsidót szidják szegények, hanem a pénzt. Egyszerűen a készpénzt. Na, de ne politizáljunk.

Később tánc kerekedett s akkor — Áron nem lévén táncos — elszakadtak. De Ghyssza mindig szerét ejtette, hogy oda-odasúghasson.

— Nézze csak a Gelb—Salgó kettőst. A Beketowban láttam egyszer effélet.

Igy jött el rendre az éjfél és hogy a villanyok elaludtak, egy gyakorlott hang rikoltott végig a termeken.

— Szabad a csóóók!

Kohányi Gerzson volt, aki kiáltott. De Ernesztin néni mellett érte utól az újesztendő és ezen nevetni kellett.

Ahogy sötét lett, Áron kis mozdulatot tett a leány felé. Egész közel voltak, a válluk és a karjuk összeért. Amikor a villany felgyúlt, szembefordultak, mindakettőnek égett az arca.

— Látja — mondta csöndesen Ghysza —, ez nagyon jó. Ez a . . . ez a . . . Mert tudja, nagyon közönséges és csúnya dolog lett volna, ha most itt megcsókoljuk egymást, igaz?

— Igaz . . . — Érezte, hogy igaz, de férfi volt, kicsit bánta már, hogy nem tette meg mégis.

Az éjtszaka folyamán, hajnal felé Kohányi Gerzsonnak lovagias ügye is akadt. A legjobb barátságban karonfogva mentek le a büffébe Gelb Ödönnel, ahol két fekete kávé között Kohányi Gerzson bizonyos hölgyről indiszkrét nyilatkozatot tett Gelb Ödönnek. Gelb Ödön viszont az illető hölgyről, amint később kiderült, becsmérőleg nyilatkozott. Az ügy többi része már hangosan bonyolódott le.

Kohányi Gerzson két lépést tett hátrafelé, kihúzta magát és azt mondta:

— Uram! Vegye tudomásul, hogy ezért felelősségre vonom.

Gelb Ödön egy pohárka likőr után nyúlt.

— Ne magázz, te marha — mondta roppant nyugalommal —, ismerlek almafa korodból — és kiitta a likört.

Kohányi Gerzson a nyakáig elvörösödött és egy fokkal feljebb rikácsolta:

— Uram! Vegye tudomásul, hogy megvetem önt!

Gelb Ödön az aprósütemények között kotorászott és félvállról vetette oda:

— Kint vagyok az összeurópai vizekből.

— De uram!

— Mit, de uram? Ez nem egy színpad és mindenki tudja, hogy te nem vagy egy márki és én se vagyok egy márki.

Kohányi Gerzson pillanatra kiesett a lovagias hangból és őszinte méregettel kiáltotta:

— Pofon ütlek!

Gelb Ödön bólintott.

— Jó, hogy szólsz. Már itt se vagyok. — És megfordult, hogy odébb menjen.

Ekkorra már egész gyűrű vette őket körül és Kohányit lefogták. Gelb Ödön visszafordult és kedves mosollyal azt mondta:

— Eresszék csak el. Nem gondolja ő azt komolyan.

Króhn Náthán is ott termett és nem tudta hirtelen, mit tegyen. Kohányi tetszett neki és, ó Istenem, végre is lovagias ügy a Króhn-villában, hiszen ez nagyszerű! De mégis csak — kellemetlen.

— Ne bomoljatok, gyerekek, ne bomoljatok. Csak nem rontjátok

el ezt a nagyszerű hangulatot. Csillapodjon Kohányi úr, csillapodjon. Nem kell mindjárt vérre menni . . .

Kohányi azonban nem csillapodott.

— Köszönöm, Króhn úr — mondta abszolút hidegvérrel —, majd elintéztem a dolgot és bocsánatát kérem, hogy úri házában kénytelen voltam leinteni ezt a fiatalembert. Tisztelettel bocsánatot kérek!

A dolog már végigszaladt a vendégseregen. Akik lent voltak, felfelé siettek, hogy elmondják, akik fent voltak, lefelé szaladtak, hogy még lássanak valamit. De már csak a finálét láthatták, amelyet Kohányi Gerzson produkált, igen sikerülten. Egy percig komoran és összefont karokkal állt a büffé előtt, aztán maga után intette a két híres krakéler Grünhut fiút és eltűntek a kártyaszobában.

Gelb Ödön nem intett maga után senkit, sőt a karját sem fonta össze. Nagyon jó kedve volt és falrengető vidámsággal mesélte boldog boldogtalannak.

— Nahát, ez az állat . . . barátom! nekem jön mesélni, hogy . . . mondom neki, hogy . . . erre megmérgeződik, képzeld . . . hát mindenki tudja a Pirkauer szobaleányról, hogy . . . hát mit ugrál, nézz oda! Uram! azt mondja nekem, Uram! Gelb Ödönnek, a kövér Gelbnek, hát nem hülye? Hát mi vagyok én, keresztes vitéz? Nagyszerű.

A lovagias ügy szele végigborzongott a házon és kellemes izgalomban tartotta a társaságot egész éjtszaka. Salgó Bella maga is kijött a sodrából és Gelb Ödön jelenlétében odanyilatkozott, hogy a párbaj ugyan avult és barbár dolog, de adott esetben nem lehet kitérni előle. Ha muszáj, muszáj. Vannak esetek, melyekre a bíróság előtt nincs kádencia és az ember maga kénytelen a becsületét megreperálni. — Mindez Gelb Ödönt kínosan érintette s Salgó papa és Salgó mama csitították a leányukat.

— De Bella — mondta Salgó papa —, képzeld, hogy én akkor a Grünnel megverekszem, képzeld csak el.

Félóra mulva Kohányi és a két Grünhut előkerültek a kártyaszobából. Hüvösek és szigorúak voltak.

— Gelbnek kell eltávoznia — mondta a nagyobbik Grünhut egy érdeklődőnek. — Megállapítottuk. Felünk kijelentette, hogy felelősségre vonja, kijelentette továbbá, hogy megveti és tetteleg megfenyegette, ami bizonyos körülmények között már tettelegességet jelent, ha maga a sértés, tekintettel a tettelegesség ténylegesen való meg nem történésére, nem éri el pontosan a harmadik fokot, de túl van a másodikikon.

— Hogy érti, kérem szépen, ezeket a fokozatokat? — Cvikkeres emberke volt az illető, kis légybajusszal az orra alatt, izgékony, cégvezető az egyik Kaub-érdekeltségénél.

Grünhut végignézte, érdemes egy ilyennek magyarázni?

— Kérem — mondta —, figyeljen ide.

— Csupa fül vagyok.

— A Clair-kódex II-ik fejezet, A sértés és annak nemeiről, a nyol-

cadik paragrafus azt mondja, vigyázzon, szószerint idézem: Minden szó, írás, rajz, szándékos mozdulat vagy ütés, mely a társadalmi életben egymás iránt kötelező gyöngédséget, az önérzetet vagy a becsületet támadja: sértést képez. Érti?

A cvikkeres bólintott.

— Képez, igen.

— Na már most a kilencedik paragrafus szerint: A sértés árnyalatai és fokozatai — figyelje csak — árnyalatai és fokozatai végtelenül sokfélék. Lovagias felfogás szerint azonban a sértésnek háromféle nemét szokás megkülönböztetni, úgymint: a) az egyszerű sértést, b) a gyalázást, c) a tetteges bántalmazást. Na már most — a cvikkeres sűrűn pislogott — már most a tizedik paragrafus függeléke szerint súlyos eset az is, ha valamelyik fél — mint esetünkben is — a közbotrány elkerülése végett nem követ el tettegességet, hanem csak azt mondja: — a Grünhut gyerek kihúzta magát és élesen az orrából intonálta —: Uram! tekintse magát arculütöttnek! — a cvikkeres csillogó szemmel figyelte. — Érti? Na. Egy francia nemesekből álló becsületbírótság ítélete szerint ez a szóbeli arculütés nem egyenlő értékű ugyan a tényleges arculütéssel, hanem azért rokontermészetű azzal s mint enyhébb természetű tettegesség bírálendő el. Figyeli? Hát azért mondtam: tettegesség, de enyhébb értelmű, vagyis nem esik pontosan a harmadik fokozat alá, de túl van a másodikon.

Mikor Grünhut kicsit elhallgatott, a cvikkeres kiesett a lovagiaság búvköréből, megtörölte a cvikkerjét és tárgyilagos bizalmassággal azt mondta:

— Na jó, nézze, de muszáj azért két zsidó gyereknek így...

A Grünhut felkapta a fejét, sarkonfordult — pardon! — és otthagytta. A bátyjához csatlakozott, aki egy nagy társaság közepén magyarázta.

— Segédek, vagy tanuk nem lehetnek: a) akik ugyanazon ügyben akár mint sértők, akár mint sértettek érdekelve vannak, b) akikről köztudomású, hogy a párbajszabályokat és a párbajfeltételeket egyízben már megsértették, c) akikről köztudomású, hogy mint segédek vagy tanuk a párbajszabályok és párbajfeltételek megsértésében egyízben már részt vettek, illetőleg azt tudva jóváhagyták, d) akikről köztudomású, hogy a becsülettel össze nem egyeztethető cselekményt követtek el és ezért vád alatt állanak, vagy el voltak ítélve. Ez elég világos, nem?

Mindenki elismerte, hogy ez világos. Egy kis kopasz úr, a kandallónak dőlve, hangosan pattogott.

— Az amerikai párbaj, az kérem nem párbaj, az disznóság. Disznó gyávaság. Becsületes és lovagias társadalom ezt a párbajt el nem fogadhatja.

Valaki közbeszólt.

— Hergsell elfogadja.

— Hergsell — pattogott a kopasz —, Hergsell lehet, hogy elfo-

gadja. Tessék megnézni a Clairban! Én ismerem a franciákat, olaszokat, angolokat, németeket, átnéztem Chateauvillard-t, Du Verger de Saint Thomas-t, báró Chappeut, Bolgárt, Clairt, Kufahl—Schmied—Kovarczikot, nem fogadják el. Csak az egy Hergsell, hát le van szavazva. Az amerikai párbaj le van szavazva.

Kohányi Gerzsont egy csomó leány állta körül. Élükön Pirkauer Elza rajongott leplezetlenül. Kohányi sűrűn cigarettázott és lekötelezően kedves volt. Az ügyről magáról, mint illik, szóval sem tett említést. Híres párbajokról beszélt, pisztoly- és vitörügyekről, kombinált verekedésekről, halálesetekről.

Pirkauer Elza majdnem rálépett a saját alsó ajkára, úgy hallgatta. Később Ernesztin néni intette magához és szemrehányásokat tett neki.

— Istennek nem tetsző dolgot művel az — mondta — és a vallás tételeinek ellene szegül, aki embertársának életére tör.

De Kohányi Gerzsont nem ijedt meg. Ez szakmája volt, ebben otthon érezte magát és mindenre tudott válaszolni.

— Bocsánatot kérek — magyarázta hévvel —, a ravennai zsinat, ha jól tudom, 967-ben megengedte a párbajt, sőt Loyolai Szent Ignác maga is párbajra kényszerített egy mórt, vallási kérdésből kifolyólag, igen kérem és Conrád császár például, külön pátenssel adott engedélyt Péter navarrai püspöknek, hogy vívhasson. Jean D'Arcról nem is beszélve kérem, hiszen párbajban megsebesítette Montmorency herceget, kérem tisztelettel.

— Rettentő intelligens ez a Kohányi — mondta Spiegler és kicsit irigyelte a mai estéért.

A kis kopasz, aki az amerikai párbaj ellen foglalt állást, két-három embernek megsúgta, hogy Kohányi még sosem verekedett. Egyszer egy bakaönkéntes az Abbazia-kávéház előtt nyakonverte és lemarházta, de Kohányi később azt mondta, hogy csak vicc volt, az önkéntes neki jóbarátja, sőt rokona az anyja révén, szinte unokatestvére.

Három embert hagyott teljesen hidegen a Kohányi—Gelb-ügy. Az egyik maga Gelb Ödön volt, akinek eszébe sem jutott, hogy ő sértett fél, akinek távoznia kell. Nagyon jól mulatott, evett, ivott, táncolt, kártyázott és vicceket mesélt.

A másik két ember egymással volt elfoglalva: Ghyssza és Áron. Hajnal felé, mikor már oszlani kezdett a társaság, úgy ültek a zongoraszoza sarkában, mintha rajtuk kívül senki nem lenne az egész házban, az egész utcában, az egész városban. Már megbeszéltek mindent, elmondtak mindent, hosszú idők felgyülemlett restanciáját öntötte ki Joó Áron frissen és forrón s a leány magához vette az elmondottakat — nagy nyilatkozásokat s apró, kedves csecsebecséseket — magába zárta, eltette és hálás volt s Áron hálás volt ezért a háláért. Sokáig ültek így, már majdnem mindenki elment, Ghyssza egy mozdulattal félre libbentette a függönyt s kinéztek. Kint szépen, csendesesen, egyenletesen hulldogált a hó s egyszerre mosolyodtak el.

— Színpadon szokott ilyen szépen esni, nem is tudtam eddig, hogy tényleg van ilyen szép hóesés.

Az utca végén egy pont indult el és lassan jött előre, előre a fehérsegen, aztán még egy s még egy. Három. Libasorban egymástól kicsit oldalt jöttek közelebb, közelebb . . . már ki lehetett venni . . . sepertek. Egy negyedik is bekanyarodott most, lapáttal.

— És még sok minden szép van — mondta Áron s olyan halkán beszéltek, hogy máskor talán nem is hallani az ilyent, csak ilyenkor — még sok minden szép van . . .

— Meglátjuk-e mi azt? — s lehajtotta a fejét a leány, odamosolygott szomorkásan.

— Meg — mondta Áron —, hogyne látnók.

— Együtt?

— Együtt!

A vállát ölelte át, a leány odabújt, odasimogatta magát s szép, hosszú, forró csókot cseréltek, a függöny összecsapódott.

— Ghyssza! — kiáltotta valahol Króhnné — Ghyssza! Pirkauerék búcsúznak.

— Megyek! Maradjon itt — súgta —, majd egyedül menjen, azt akarom, hogy egyedül menjen — s elszaladt.

A fiú széthúzta a függönyt, kinézett a hóesésbe. A négy ember jött, tipegve sorban . . . egy-egy lépéssel tologatva odébb magukat, a bokáig érő puhaságban . . . s a Pirkauerék autója töfögött a ház előtt.

Ghyssza jött vissza.

— Na menjen, most menjen maga is . . . lekísérem . . . aztán visszaszaladok és ideállok ebbe a sarokba és integetek . . . maga nézzen fel és intsen vissza . . . itt állok majd . . . na ne . . . menjen szépen.

Króhnné jött be s Króhn. Szívélyesen búcsúztak.

— Boldog újévet, boldog újévet, Ernesztin néni már visszavonult, átadjuk, köszönjük, jóéjtszakát. — A lépcsőig kísérték. Ghyssza még lement pár fokot . . .

— Jó éjtszakát — súgta — intsen vissza . . . a sarokban állok . . . jó éjt, jó éjt — s gyönyörű volt.

Míg a kabátját, holmiját vette s végigment az úton a kapuig, ó, hogy ujjongott magában, Istenem . . . hát így, ilyenformán kitolódnak a dátumok, amit karácsonyra várt, megkapta Szilveszterre, mikor már nem is remélte . . . így válnak be az előérzetek! Így lehet hinni az előérzeteknek . . . — s örült az egész kis játéknak, az integetésnek, hogy a leány fent várja az ablakban . . . de jó, de édes, de drága . . . hogy ez a leány, ez a cinikus, fölényes kis gazember, ilyen kedves lett, ilyen jó lett, ilyen gyerekes lett igazán, ezzel az integetéssel . . .

Kilépett a kapun . . . a négy pont már ott mozgott a ház előtt . . . előtte az első s végén utána a másik kettő, a negyedik odébb egy kupac oldalát tapogatta a lapáttal . . . Az első előtte, hosszú csontos ember . . . zsákban a lába . . . zsákronggyal bepólyázva, spárgával a nadrágja szá-

rához kötve ... csikos nadrágjához ... ott előtte ... Felnézett! Antal tanár úr! ... Antal János tanár úr ... s a szíve a torkába szaladt. Antal tanár úr ... s lekapta a kalapját ... valamit mondott. Az ember bólintott s odamordult valamit.

— Tanár úr, kérem ... tanár úr ...

Az ember megállott, szakállas volt és a szeme vérekes a hüléstől s mélyen ült és körülötte duzzadt volt az arca. Nézte őt egy percig.

— Joó Áron vagy — mondta — kicsit találgatva, majd biztosan — a szentmihályi Joó fia.

— Igenis kérem ... — s hideg szaladt a hátán végig ... az ablakban ott áll a leány, kedves leány, aranyos, okos, édes az ablakban ... a sarokban. — Mi-mit tetszik csinálni? ...

Az ember roppant nyugodtan mondta s csépp humorral.

— Kaszálók, fiam — s a mozdulatot mutatta — kaszálom a pesti réteket ...

Tényleg szerette az effélet Antal János tanár úr; kis háza volt neki, gyümölcsöse, Áron ott látta ezt a mozdulatot tőle, hogyne ... kaszálni szokott Antal János tanár úr ... széles szalmakalap a fején, surc a hasán ... kaszálni ...

— Kaszálni tetszik ...

— Igen, fiam. Pesti füvet ... ezt a kis vékony havat, villanyosjegyet, újságpapírt, bazárstancilít ... kaszálók — köhögött — szép nagy kazlakat rakunk belőle s elfuvarozzuk a Dunába. Hát te?

... A dolgozatokért ment akkor, egyszer ... egy reggelen ... mert Csorvássy Pista beteg lett, izent az öccsével, hogy ő menjen be a dolgozatokért ... és ott állott akkor a tanári szoba előtt és belesett a kulcslyukon ... be a tanáriba, én Istenem! De nem sokat látott, csak egy hátat. A Boli hátát ... a német tanárt csúfolták így. Boli állott háttal az ajtónak és magyarázott valamit ... Aztán akkorácskát kopogott, mint egy hangya ... csöppecskét ... — Tanár úr, kérem, Csorvássy beteg és izent, hogy jöjjenek a dolgozatokért ... Van így az ember, hogy pillanat alatt órákon, napokon, éveken végigszáguld, vissza ... — A dolgozatokért. Nesze, fiam, elbírod? Add csak oda a feleségemnek — mondta Antal János tanár úr, kicsit összehúzta a szemét, ellenzőt is csinált a tenyeréből s elnézett ki az ablakon — az esernyőmet is kérd el, gondolom, eső lesz, de vigyázz rá, te, oda ne csapkodd a kerítésekhez ... — Igenis, jónapot kívánok — s kihátrált. Tán öt éve egyszer valamiért bement a tanáriba — ó, nagy fiú volt már akkor, gavallér — valami másolatért. De furcsa volt ... a szolga intett — tessék bemenni — megijedt. Hát, Istenem, már úgy megöregedett, hogy csak így, így be szabad ide ... a tanáriba — s bent tanárok ültek sorban, vagy öten, olvastak, noteszekben lapoztak, tanári noteszekben, dolgozatokat javítottak ... a falon szerte elhalt tanárok arcképei, szépek, komolyak, bajszosak, még szakállasok is ... milyen nyugodtak voltak. Antal tanár úr is milyen erős, méltósággal teljes volt a tanáriban, ahogy ült,

fekete könyöklőt viselt klottból, mert nagyon vigyázott a holmijára, de aztán olyan is volt mindig, mintha skatulyából húzták volna ki...

— Én, tanár úr, kérem... én itt vagyok már régen... tanulok...

— Megélsz?

— Zongoraleckéket adok...

...Hát akkor meg, azzal a gummival. Mikor a kályhára tette. A radirt... jaj, de bűdös lett... azt mondta akkor Antal tanár úr — én nem bánom, ha tréfáltok, mert az a jó vér jele, de legalább találjatok ki ujat, ezt már harminc éve ismerem, ezt a bűzt... ezen nevettek, de köhögött Antal tanár úr s még azt mondta — különben is, legalább velem ezt ne csináljátok, mert én az órát úgyis megtartom, ha bűdösség is van, de tudjátok, hogy rossz a tüdőm, hát okosabb tréfákat is csinálhatnátok. Egyébként, ki volt? Nem felelt senki. Ki volt? — kérdezte még egyszer — nem büntetem meg, szavamra mondom, de jelentkezzék, ki volt? Most szerette volna mondani, valahogy most... — tanár úr, kérem, ne tessék haragudni, én voltam akkor azzal a radirral... én tettem a kályhára... bocsánatot kérek — de elfulladt és a kezére nézett Antal Jánosnak, ahogy fogta a seprűt, cérnakesztyűje volt Antal Jánosnak és a kesztyű ujjai rongyosak voltak, koszlottak s a cafatokból pirosra dagadtan állott ki az ujjahegye... És a leány ott fent a sarokban... a sarokban, a zongorával szemben, a függöny mögött! S merevnek érezte a testét, ahogy ott állott...

A többiek is odajöttek. A lapátos beérte őket. Pipát vett elő... Szemben egy hirdetési oszlop állott, arra bámult a fiú, egy vörös plakátra. A vörös plakáton fekete néger táncolt, hatalmas vigyorral s fehér betűk ugráltak körülötte, szikrázó fehér betűk, mint kis villanylámpások, szerte a feje felett: Ezt mindenkinek meg kell nézni! Semmit nem látott, aki Batani Lagót nem látta! — Ő ezt már látta valahol, ezt a négert, igen, emlékszik, látta.

— Zongoraleckéket adok, tanár úr, kérem... — s szégyelte a kalapját, kabátját, cipőjét, kesztyűjét — és ide voltam híva Szilveszterre — igazolta magát — egy tanítványoméhoz voltam híva... zongorázni... — és lesütötte a szemét: hazudott! És ekkor a zsákrongyokat látta a foszlott zsakett nadrágra spárgázva és ismét felnézett s akkor veres szemét látta, dagadt két szemét... és a négerre nézett megint.

— Na, gyerünk, tanár úr — mondta a lapátos, úgy látszik, vezető — rövid az éccaka — s viccesen — mulatni kell.

Antal János kezét nyujtott.

— Isten megáldjon, fiam. — Áron lekapta a kesztyűjét, vörös lett az igyekezettől. — Ha fel akarsz keresni, gyere. Elbeszélgetünk. Ird fel a címemet — mondta.

— Köszönöm szépen... nem felejttem el... észben tartom. Fel fogom keresni, tanár úr, kérem... jó éjtszakát kívánok.

... S hogy odább ment, az agyát égette az Antal János két szeme... és épen Szilveszter hajnalán, hogy így... itt... ilyen poentirozottan...

ilyen, ilyen durván... most... — az oszlop alatt állott meg s megfordult. A vörös néger alatt állott... Azok már odébb léptek... egy-egy cösszanással lépegettek előbbre s kaszáltak maguk előtt... kaszáltak... Áron felnézett az ablakra, oda, ahol... ott a sarokban... Sötét volt s a függöny meg se moccan.

(Folyt. köv).

Török Sándor.

A FA TISZTA!

Parasztleány volt. Nálunk szolgált.
Tudta mindig a dolgát.
Reggel korán tüzet rakott
s a sárgasörényű tűz
úgy ropogtatta bent a fát,
mint nyugtalan paripa az abrakot.
Egyszer megálltam az előszobában
s majd leesett az állam:
a gyújtó nem a padlóra
volt leszórva,
hanem ott hevert — mint májusi lomb! —
az asztalon.
Tíz-tizenkét fehér fadarab, —
ereztek vékony fonalak,
átfutották keresztül-kasul...
S én néztem a rajzot hangtalanul
s míg néztem hangtalan a rajzot,
ereimben a Nap tüze viharzott,
mely már csak távoli rege,
mert mindent, mindent a hó fed
s a hó alatt
a tünt tavasz hideg kísértete!
S az abroszon most itt hever
a nyár, a nyár, mint szent kehely,
melynek nektárja tűzpatak!
Üdvözlég, régi sugarak!
— Míg így rabul ejtett egy vad szomj,
arra libegett a leány
s azt hitte, hogy az abroszért haragszom.
A fát karjára szedte,
lassan a földre tette
s csak ezt suttogta engesztelve vissza:
«A fa tiszta!»

(Debrecen.)

Gulyás Pál.

EGY AMFORÁHOZ.

Sötét pincében, félig homokba ásva
Kristály, nemes edény, egy amfora —
Áll időtlenül és magában, óva
Félve, őrizve évszázadok óta
Mi szíve s vére, drága óbora.

De nincs kitől, hisz' eltemette már
A pince aajtáját a kor
És egymásra dült boltjai alatt
Mindent belep a szürkeszemű por.

Nem jó a nap, hogy tükörébe nézve
Fényét miriád lángra bontsa szét
És nem jön senki jáklyával kezében
Osonva lopni, tilkon vinni szét
Mámort és tüzet szóró életét.

Nem viszik gonddal kosárba helyezve
Koszorús szolgálak, hogy rózsák között
Trónoljon drága ételek fölött
Hol dús gazda nyújt dús vendégpohárt
S isszák pohárból a tárolt napsugárt.

Nem töltögetik meg gyöngéd lánykezek
Rubint-arany és topáz serlegek
Drága ölet.
Szivárványszínben nem ragyog a lét.

Csak állsz magadban, félig homokba ásva
Időtlenül, te kristály amfora.

Pándi Hjelt Kálmán.

Kornis Gyula : Magyar filozófusok. (Tanulmányok. Kultúra és Tudomány. 65. kötet. 1930. 229. l.) Sok jel mutatta, hogy a magyar filozófia a magyar művelődésnek kései gyermeke; és egy század elég volt annak igazolására, hogy a késői hajtás gazdag és nemes gyümölcsöt hoz. Sokan nem gondolták és valóban nem is gondolhatták ezt. Idegenből jött ültetvény volt még egy százada s ha ma forgatjuk a harmincas évek filozófusait, megdöbbenünk, minő a gondolatok élénk táru-
 ló serege s minő a nyelvük. A «fogalom» szó helyett ilyenek mint fogony, megfogat, észfogat, az «egyén» helyett egyded, különd, önnözet s más efféle. Páratlanul érthetetlen műnyelv kapott lábra, ki-ki — hiúságból is — gyártotta a műszavakat s körömszakadtáig ragaszkodott hozzájuk. Az Akadémia innen-onnan százéves első Műszótára nem mert belenyúl-
 ni a méhkasba, csak felsorolja a szó-szüleményeket, de nem javasolja egyiket-másikat. Szerencse is. Elmultak, lehullottak az első korai fagyra. Mégis már a 40-es években Szontaghot úgy olvashatjuk, mintha nem is épen ma, de nemrégiben írt volna. Még szomorúbb a nyelvnél a tartalom: visszhang és visszhang, főképp német filozófusok nyomán s ép a korabeli vezérfilozófusok közt sok a homályos. (Óvják is «a hegelileg elkinzott érdemes olvasókat».) Kornis első tanulmányában magvas és színes hosszmetsetet ad filozófiánk fejlődése s az Akadémia viszonyáról. Szinte pittoreszk képek vonulnak fel a XIX. századról: először kanti, hegeli hatások, majd egy nemzeti filozófiává deklarált görögös-németes harmónia-rendszer, amely eredeti véna híján

nem hozott dicsőséget a magyar tudományosságra. A század második felét már színvonalasabb átvételek jelzik: áthat hozzánk a rendszerekről lemondó filozófia-történet-bálványozása, ugyancsak áthat az új-kantiánus filologizálás, majd a pozitivista irány. Végül erőteljes értékelméleti, idealisztikus irány keretében önálló, nagy tehetségek lépnek fel s a lankás-dombos vidékből kijutva — immár a XX. században — egy hegyrendszer tűnik szembe: Pauler Ákos filozófiája, mely európai szemmérték szerint is kiemelkedő, kort jelző, hatalmas és mély alapozású rendszer. Van okunk panaszkodni? A Kelet magyarja nem lehet immár idegen alig 90 esztendő elmúlásával a filozófiai kultúra mélységei iránt.

Szerzőnk érzékeny fülkagylóval hallgatja, vajjon minő felhangok hallatszanak ki a XIX. század tudós irodalmából; «minden filozófia mintegy a nemzeti kultúra összesűrített kifejezése»; «az uralkodó filozófiai áramlatok . . . a kor lelkének és kulturájának rendszeres fogalmi megformulázásai», de «új életeszményeket is szerkesztettek», e szerint «a filozófia valóságos kultúrhatalom, történeti mozgató erővé emelkedik». A filozófia «nem csupán az egyforma emberi ész alkotása, hanem az értékfelfogásé is, mely gyökerében irracionális, a nemzeti karakter szerint különböző». Ebből a XIX. századi fejlődésből csak annyi látszik, hogy a kanyargós, ide-oda verődő ár-
 nak van valaminő gravitációs pontja, mely ígéret csupán; egy rendszeres világlátás, szemlélet sajátos prizmája érzik: a nyugati eszmesugár sajátos közeget talál maga előtt, melyen meg-

török. De még nem látunk magunk előtt kijegcesedett egészet, amely sui generis hazai töből merészen szökkent a magasba. Ha a filozófia «a kultúra öneszmélése», úgy még várjuk azt, aki a magyar kultúrának igazi szellemét filozófiává tudja kristályosítani. Addig, mi, fejlődésünkben arra hivatkozhatunk méltó önérzettel, hogy európai szinten tudunk járni, melyen több tudósunk kiemelkedik. Nagyon hálásak lehetünk Kornisnak a magyar filozófia-történet ez eleven, megkapó összefoglalásáért, melyet az Akadémia 100 éves ünnepére írt. Acélos stílusát színesen tartja felfogásának melegsége, érdekessé teszi józan, biztos ítélete és szellemesen fordulatos tárgyalása.

E kötet még három nagy tanulmányt közöl: Pauler Ákosról, Medveczkyről és Posch Jenőről, továbbá három kisebbet Alexanderről, Bánócziról és Fináczy Ernőről. Nem külső életrajzok ezek, hanem a művek története, karöltve a szellemi struktúra boncolásával. Kornis mester e téren. A filozófiatörténesek ritkán tudnak élénk varázsolni emberi arcot. Próbáljuk elolvasni pl. Kuno Fischernek nagy Hegel-monografiáját, az emberi Hegel szürkén, elmosódottan marad. A gondolat-mű önálló valósággá meredek, mely elfödi az embert, az alkotót magát. Kornis, mint pszichológus és filozófus elevenebb rétegig halad, az alkotást az alkotóval együtt mutatja be, az alkotás túlsúlyával ugyan, de a belső kibontakozás eleven rajzával. Műről-műre halad, pompás, törölmetszetten éles domborműveket rajzol meg s végül az egyetemes jelentőséghez képest mérlegel. Pauler filozófiáját in statu nascendi állítja élénk. A rendszer körvonalozásából még, sajnos, hiányzik klasszikus alkotásának, a logikának ismertetése (a tanulmány írásakor ez még nem jelent meg), de máris előttünk áll a nagyszabású rendszer szinte minden ízében.

Itt a fejlődés kinyomozására esett a hangsúly, Medveczky-nél és főképp Poschnál a szellemi alkat kibontogatására. «A túlságosan óvatos kritikus szellem, melyben nem sok a konstruktív fantázia, az öntudatlan szkepticizmus határán áll: mikor a kialakult gondolatot megformulázni törekszik, már erőszakot lát benne» — ez valóban Medveczky eredeti attitűdje; mértéktelen óvatosság, bizalmatlanság a rendszeresség «mérészségével» szemben. «Tender minded» (James), finoman gyengéd, óvatos a probléma felállításában és kezelésében. «Annyira felolvad az ismerésben, a racionális összefüggések látásában, annyira elég önmagának, hogy társas hajlamai visszafejlődnek . . . a lelki élet egyéb, az értékek irányában mozgó érzelmi mozzanatai nem érvényesülhetnek» — ez Posch Jenő tudattalan ösmotivuma, ezer más finom szállal átfonva, melyet Kornis fáradhatatlanul bontogat szét.

Biztos értékítéletét szerzőnk széles horizontja, gazdag szemlélő ereje garantálja. Az oly kisebb tanulmány is, aminő Fináczyról szól, csakúgy ontja a találó észrevételeket. A rajz arányossága pedig nemcsak igazság-érzékünket elégíti ki, hanem esztétikai élvezetet is kelt.

Önkénytelenül felmerül a gondolat: miért van az, hogy a magyar filozófusok történetében Kornis, sajnos, érintetlen talajon jár, első forrásból kénytelen dolgozni. Filozófusaink éltek, írtak, letűntek, mintegy archivumba kerülve porosodnak. Gondolati küzdelmeik heve kihamvadt és egy távoli kor embere már nem érzi s nem is igen érezheti, hogy mik voltak — egykor — az igazi nehézségek, a problémák nagy, sőt kínzó központjai. Az átlagos filozófia-történet mint egy-egy meteort mutatja be az írókat. Kontinuitás, fejlődés, örök küzdelem pedig itt is van. Kornis mint született történész mutatkozik be; nem pusztá egyéni életrajzokat, vagy pusztá rendszer-

kivonatot akar adni, hanem koráramlatból s emberi törekvésekből, jellemeiből egyaránt magyaráz, korszellemből és nemzeti szellemből eredeztet. Ez az igazi történeti elhivatottság, mely eddigelé nálunk — e téren — erősen hiányzik. Az itt közölt tanulmányok is mutatják, hogy tudománytörténetünk terén tátongó hézagokat kitölteni, nagyszabású, széleskörű szintézist alkotni szerzőnk mennyire hivatott. Elpusztíthatatlan nyeresége tudományunknak mindaz, amit írt s nagy nyeresége lehetne a magyar tudományosságának, ha e megkezdett életművét folytatni módjában lehetne. Eredeti, maga szemével néző, harmonikus világ- és életszemlélete így és eddig is gazdag színekben csillogó rajzokkal ajándékozta meg glóbuszunk legelhanyagoltabb területét: a magyar filozófia történetét, melyben nemcsak egy mult kihamvadt tüze, hanem jövőnk reménye is csillog.

Dékány István.

Kornis Gyula: Kultúra és nemzet. (Tanulmányok. Budapest, 1930. Franklin. 223 l.) Kornis Gyula írói munkássága hű tükre nyilegyenesen céltudatos irányba haladó tudományos és közéleti pályafutásának. Hatalmas érdeklődési köre már fiatal korától kezdve a nagy szintézisek meglátására képesíti. Egyforma alapossággal mélyed el nyelvészeti, majd filozófiai, pszichológiai, pedagógiai, történelmi tanulmányokba, amelyek most mind arra szolgálhatnak, hogy ezt az évek munkájával összegyűjtött óriási elméleti tudást és felkészültséget mint kultúrpolitikus a gyakorlatban, a nemzet tényleges lélekformálásában is gyümölcsöztethesse. «A magyar művelődés eszményei» című nagy munkája, — amelyben művelődés-üintézményeink gyökereit, fejlődését, történeti hátterét széles keretben nyújtja, először világítja meg a magyar nemzeti szellem strukturájának sok sajátos

vonását, — a csúcspontját jelenti ennek az elméleti felkészültségnek. Ebből a hatalmas munkából még inkább megerősíthette Kornis nagy történeti öntudatosságát, amely kultúrpolitikájának egyik legjellegzetesebb vonása.

A nemzeti katasztrófa óta Kornist folyton foglalkoztató kultúrpolitikai problémákat tárgyal alig két éve megjelent «Kultúra és politika» című, 25 tanulmányt magába foglaló műve: Mikép lehet legalkalmasabb módon a nemzeti kultúra értékeinek, mint ideális céloknak megvalósítását, megközelíteni? Mikép lehet a filozófus értékeszméit a valóságba gyökereztetni, a következő nemzedék lelkébe csöpögtetni? Milyen legyen az a nemzetnevelés, amely regenerálni segíti a vérző nemzettest életét? Ezeknek a problémáknak továbbszövését, új eszmékkal való kibővítését adja most előttünk fekvő legújabb kultúrpolitikai írásaiban.

A III. Finn-ugor Közművelődési Kongresszus alkalmából írt tanulmánya, az egész magyar kultúra történetének plasztikus összefoglalása, stílszerű bevezetésül szolgál a könyv gerincét alkotó «Nemzeti megújulás» nagyszabású, tervszerű munkaprogramjához. E tanulmány magját Klebelsberg Kuno gróf kultúrprogrammjának: a neonacionalizmusnak elvileg átgondolt, magasabb szintézisbe foglalt kifejtése alkotja. Kutatja elméleti és gyakorlati jogosultságát, történeti és jelen távlatát. Gondolatkörének lényege a tiszta aktivizmus, amely a produktív magyar ember típusát, a cselekvést, a munkát, a teremtő lendületet, a szigorú kötelességtudást helyezi előtérbe, szemben a passzív, negatív, destruktív szellemmel. Ezek az eszmék Kornis kultúrpolitikájának is sarkalatos pontjai, melyek mint vezérmotívumok azonos szellemi akusztikát kölcsönöznek minden kultúrpolitikai munkájának.

A megváltozott bel- és külföldi helyzetnek megfelelő új eszményeket a neonacionalizmus programja történelmi tanulság útján tűzi ki. Előbb fel kell tárni a nemzet multjában azokat a tipikusan visszatérő hibákat, amelyek a nagy katasztrófákat előidézték. Csak így lehet megszabni az új nemzetnevelést az új magyar embertípus kiformalása számára. A nemzeti fejlődés feltételei elsősorban a vagyonosodás és műveltség, amely csak teljes szociális és gazdasági reform alapján lehetséges. Tragikus vonása a magyar sorsnak, hogy az a társadalmi réteg, amelyet Kornis a nemzeti ideológia legelső és legfontosabb hordozójának tekint, a középosztály, ma súlyosan megrendült, jelentékeny része szétporlóban van. Ahhoz, hogy felsegítése a nemzeti erő nagyobbodását is jelentse, teljesen át kell alakulnia, ősi faji értékekkel felfrissülnie. A modernebb mezőgazdasági és ipari ismeretek és készségek elsajátításának nagy szegénységünkben és a technika mai korában való elsőrendű szükségessége a jelenben az alsóbb néposztályokat, főképp a faji szempontból is legsúlyosabb elemet, a parasztságot erősen előtérbe hozza. Az okszerű gazdálkodás nyomán támad a nagyobb vagyonosság — írja Kornis is —, amely a kultúra fejlesztésének azután újabb anyagi eszközeit teszi lehetővé.

A gazdasági gyakorlati életpályákon való boldogulásnak fő akadálya a magyar lélek sajátosságában rejlik. Nagy része van azonban ebben az előítéletnek és maradiságnak is. Az amerikai szellemre: egyéni munkára és vállalkozó kedvre, a szívós kitarító munka fanatizmusára való nevelés kell hogy egyensúlyozza a magyar természet keleti quietizmusát, álmodozó lustaságát, amely inkább kirobbanó lendületre, mintsem lassú, szívós munkára alkalmas, mivel mindenki szellemileg is csak azzá lehet, amire

képessége, fogékonysága van. Természetes, hogy a nevelés a legtöbb eredménnyel ott kecsegtet, ahol a sajátos faji értékes vonások kifejlesztése és megőrzése áll a középpontban. Kornis méltán mutat ismételten rá a nemzet önazonosságának, történelmi egyéniség-tudatának rendkívüli fontosságára. Csak most a legújabb, erősen nemzeti jellegű irodalmi, művészeti, zenei stb. mozgalmak idején látjuk, hogy mi csoda harcot kell vívni a nemzet kultúr munkásainak a mult században idegen vágányokra tévedt szellemi irányok ellen. Amelyik nemzet nem ragaszkodik hagyományaihoz, túri faji vonásainak mellőzését és nemzetköziesítést és anynyira elfelejti saját nemzeti karakterét, hogy már az idegent érzi magának, valóban halálra van ítélve.

Kornist valami sajátos, halvány, óvatos fenntartás mindig megóvjá, hogy rózsás színeket lásson ott, ahol talán csak még a virradat szürkésége dereng. Egyéniségétől épen olyan távol áll a dagályos, szép szavakat hangoztató hazafiség, mint a hitét veszített pesszimizmus. Stílusának szép formáján, higgadt objektivitásán azonban minduntalan keresztülszillan a nemzet jövőjébe való erős bizakodás melegebb hangja. Szívvel-lélekkel Széchenyi tanítványa, «aki nem anynyira háta mögé, hanem inkább maga elébe néz és elvesztett kincse siratása helyett inkább azt tekinti, mit menthet meg még és azzal megelégedni és lassanként többet szerezni iparkodik.» «Romantika és reformvágy» című cikke csak újabb hitvallás Széchenyi géniusza mellett. Kornis az elsők között volt, akik Széchenyi aktivisztikus pedagógiájának, angolszász nevelési ideáljának, tettvágyó, dinamikus szellemének mai csodálatos aktualitását felismerték és magukévá tették.

Amerikai tanulmányútjáról egypár odavetett vázlatképet kapunk. Az amerikai nevelés öntevékenységi elve, a

cselekedve, gyakorolva tanulás — amely egyben teremtő munka — teljes visszhangra talált saját nevelési elveiben. A magyar iskoláknak a mai korszellemnek megfelelő megújítása természetszerűleg módosítani fogja a régebbi görög-latin műveltségideál iránt való lelkesedés hőfokát. Az amerikai élet nagyszerű dinamikája, nagyvonalúsága, a munka szeretete, a nagyobb műveltség, a feljebb törekvés becsvágya, az egészséges gazdasági gyakorlati szellem, mind követésre méltó vonások, amelyek a magyar élet kibontakozásának sine qua non feltételei is.

Az angol Public School-ok bemutatására szolgál a könyv utolsó fejezete. Ezeknek a mintájára megalkotott itthoni iskolák volnának hivatva arra, hogy majdan megteremtsék azt az angol-amerikai-magyar tudományos, gazdasági és politikai szellemi endozmozist, amelynek hiánya miatt a békekötéskor és azóta annyit szenvedtünk. Kétségtelen, hogy a magyar lélek lényegében közelebb áll az angolszász, mint a német kultúrdeálhoz. Ebben a szellemben a nevelés mind a korszellemnek, — amely a nevelés terén az új eszméket ma többnyire Amerikától kapja — mind a nemzet jelen szükségleteinek megfelel.

Az új magyar kultúrpolitika nagy életközelsége biztosíthat arról, hogy bár Kornis munkaprogramjának némely pontja a mai viszonyok miatt egyelőre nem könnyen valósulhat meg, a nemzet multjának, jelenének és jövőjének friss látásával olyan utat tűzött eléje, amely egyedül vezet regenerálódása, erkölcsi energiáinak és benső szellemi szubstanciájának kibontakozása felé. —*pm.*

Erdélyi József: Kökényvirág. (A szerző kiadása. Pápa, 1930.) Nem ismerem magyar költőt, aki a világ külsőségeiből kevesebbet vállalt volna magára, mint Erdélyi József. Az uradalmi béres-

ház gyermekemlékeiből von varázskört maga köré s élményanyaga alig több, mint ami a legegyszerűbb szíven is át ne huliámozhatna. Az a szép és izgató benne, hogyan tudja ezt a kis világot mégis teljessé tágítani. Úgy látszik, el lehet temetkezni a föld legszűkebb zugába s ott époly jól fölépítheti a lélek önmagából a mindenséget, mintha a legváltozatosabb külső kalandok révén próbálna egyetemessé tárnulni.

A *Kökényvirág* tizenöt versnyi füzetében nincsenek kalandok, sőt még események sem. Az egyetlen, amit belőle Erdélyi mai életéről megtudunk, az, hogy hazalátogat az anyjához. De a többi versében is állandó ez a hazalátogatás. Emlékeit idézi vissza, a kasznár temetését, melyen anyja úgy énekelt, «mintha nem is ő, hanem körül az ősi kert. Az ősi kert, az ősi föld... A városi urak szájtátva hallgatták, hogy énekel az a sugár alak». Elmondja, hogyan rémitette az anyját gyerekkövel, mikor a zivatartban hegedülni kezdett. Meg is büntette érte az Isten: «fölvettem a hegedűt s nem hagyja letennem; húznom kell a szomorút, húznom kell a csárdást; a haláltól várhatom csupán a megváltást».

Miféle líra ez? Néhány merengő pillanat: a télben senyvedő pacsirta látán, vagy a hegedű, a csipkebokor, a nyesett fák s a telefonkarók előtt. El lehet-e többé az Erdélyi telefonkaróit felejteni? Senki nem érti a zúgásukat, csak ő. «Akasztófa minden telefonkaró, benne utonállók rab lelke dalol. Kuruc dalol benne, bujdosó betyár; régen felakasztott cigány muzsikál. Fekete vaskampón fehér porcellán, egy-egy kitekert nyak-csigolya talán s egy nagy vaskötélnek fojtó fonala minden telefondrót. — Haláltambura...» A modern költő minden hangszerelő és ki-fejező bravurja segíti itt az ős népi emlékeket életre riasztó képzeletet. Emlékek és eddig észre sem vett tárgyak leírásai teszik az egész füzet

anyagát. Ezenkívül? Egy halálra sajnó élet, tele kiábrándulással, lemondással. Olykor némi groteszk humor színezi át, de legmüköltöibb inyenéségeiben is marad elég elhithető egyszerűség. A hegduvönót így írja le: «Egy lemetszett új a vonó, gyűrű lapul rajta alól; hegyes körme felül, az is kivájva belül».

A hangulat, a képzelet működése, az érdeklődés iránya ennyi idézetből is érezhető. És látható e költészet külső köntöse is; néhány tiszta dalforma s köztük magyar ritmus aránylag kevés; néhány friss asszonánc és igénytelen rímek. Ezzel aztán együtt is volna, amit erről a füzetéről és költőjéről mondhatnánk, pedig a kérdés neheze még csak most kezdődik. Ez a költő leír olyan primitív jelzőket, mint «kék szeme, piros szája annak a szép lánynak»; bevesz mostani kis gyűjteményébe olyan kedves jelentéktelenségeket, mint a *Csillag* és *Összel*; fölmutat ilyen szép, de Petőfi után síró képeket, mint: «Sombokrok zuhlott bíbora borult a hegy vállaira s korona volt fején a vár, eltört, királyi korona». Lefesti a *Hegedűt* úgy, hogy bohókás népi rigmusokat juttat eszünkbe s bár sok mély asszociációt kelt, értelmünk számára minden strófája jobb, mint az egész s csaknem minden sora jobb, mint a strófái.

Vegyük ezt a lírát s képzeljük el róla, hogy már ennek a századnak az elején megjelenik. Ugyanaz az élet, ugyanannak a szívnek a vergődése a maga félbetört igényeiért. Kerek belső formáival, hangjának többnyire hibátlan tisztaságával és egész költőiségével együtt kelthetett volna-e Ady előtt tizedakora figyelmet, mint amelyet ma érdemel? Akkor egy új s talán mélyebb Szabolcska lesz, most egy új irány mutatója. Ha kitépjük a korából s a maga időtlen igénytelenségében méltatjuk, nem jutunk-e azok sorsára, akik pár éve csak igen fanyaloga nyilatkoztak róla nagy műköltői fogyatkozásai miatt, vagy azokéra, akik a

népi elemet mérsékelt jelentőségűnek tartják benne?

Ez a líra a háború utáni nemzedék első új hangja s ezért kell kék szemét és piros száját másképen nézni, mint a régi Petőfi iskola hasonló fölfedezéseit. Az a magától értetődő frissesség, amely Szabolcskáék alkotásaiból áradt, Erdélyi fölléptekor szinte megvalósíthatatlannak látszott már. Mindenki a szabad-vers felé tódult s telezúfolt a türelmes sorait a világ külső képeivel, kozmikus köddel, politikai programmal, feszegő filozófiával, kultúrvonatkozásokkal s a technikai civilizáció gépcsodáival. Az aktuális mondanivalók özönében megfulladt a dal. Eleinte még Erdélyit is mintha tovasodorná ez az özön. De egyre makacsabban fogózik a hazai horgonykötélbe. Kitart a népi ihlet mellett s ez az érdeme. Míg minden kortársa óriás fölleteken száguld tova, ő megáll egyhelyben és kezd önmagába ásni. Mit talál ott? Szegény ember bús szegénységét, nyomorát, keservét és apró örömeit. Mesevágycat: királyfi-jussát, hiszen minden gyerek királyfiként kezdi. S a fegyvertelen ember győztes lázadását, mert csak fegyvertelenül lehet meghódítani a világot.

Erdélyi dalköltő lett, de az ő dala nem Petőfi folytatása, hanem az Adyé. Ez az eredetisége. Nagyobb stílusforradalom lett ez, mint a magyar dadaistáké. Magába szívta azt a különös ősi ízt, vadságot, nyelvi sűrítettséget, amely közvetlen Ady előtt már ismeretlen volt líránkban. Míg azonban az új magyar vers az egyre áthatolhatatlannabb bonyolultság felé haladt, Erdélyi kristályos egyszerűséggel fejlesztette költeményeit, ha kezdetben nem a nyugalmas tenger higgadt tisztasága volt is ez, hanem az ifjú pataké, mely akár-hogy rakoncátlanodik, dobálja apró fodrait, mégis üdítő ital marad.

A vidám futás azonban egyszerre gátba ütközött. Megállt s most duzzad fölfelé. Már van mélysége is és mikor a

külső világ képei tükröznek benne, ön-maga nagyságát mutatja. A *Kökényvirág* ennek a belső hullámzásnak az eredménye. Néha megzavarosodik; helyenkint, az anyagi világ partközében, kissé sekélyes. De lassan, egyenletesen emelkedik a szintje.

Új füzete hosszú szünet után jött s ez a tény is csak bezárulását mutatja a külső események szapora ihlete elől. Nincs már aktuális vallomása. Mondanivalóit, a tárgyi világ véletleneihez kapcsolva, önmagából termeli ki, vagy emlékeit dobja föl a mélyből. Egyforma erős és szép tud lenni ezekben az emlékképekben s a behullt tárgyak lírai festésében is. Az előbbire legszebb példák a füzetben a címadó vers, a *Zivatar hegedőse* és a *Hó*, az utóbbira a *Telefonkarók* és a *Csipkebokor*. De a többi darabok szintén költőiek, még amelyek ellen vannak is kifogásaim, mint — a már említett *Hegedűn kívül* — a *Pacsirta* és a *Nyesett fák*, amelyeknek befejezését elhamarkodta.

Kár, hogy a *Pacsirta* éppen beköszöntő darabja a gyűjteménynek, noha tartalmából érthető, miért került ide. S kár, hogy záróköltménye, a különben szép *Anyám* a leggépiesebben mutatja azt az eljárást, ahogy egy-egy objektív képéhez lírai reflexiókat fűz. Anyja háíátlan vesződését írja itt le, a libatömés csekély hasznait: «Munkád a húsz kövér és hasznod a húsz sovány», mondja s a folytatás: «Igy vagyok én is...» — egyszerre, a végső vers helyzeti energiájával, azt a képzetet kelti bennem, hogy darabjai többségében szintén ilyen szakadós férc kapcsolja az objektív képhez a voltaképeni lírai mondanivalót. Utánakeresek és kiderül, hogy aránylag kevés az ilyen módon szerkesztett verse, de mégis el kellett mondanom ezt az érzésemet, mert itt valami kezdődő modorosság fenyegeti Erdélyit, még pedig egészen kezdetleges fajta, amely a középkori moralisták tanulságlevonó módszerére emlékeztet s nem valami előnyösen.

Milyen természetes az effajta átmenet például az *Egy csíz után* befejezésében! S egyébütt is mindenütt jobb, mint az Anyámban. Pedig a kezdő és záró költeményre mindig fokozott súly esik; sok olvasónál ezek döntik el a kötet sorsát. Nem csalhatatlan módszer, de megvallom, magam is tiszteletben szoktam tartani első olvasásnál azt a sorrendet, amelyben a költő jónak látta velünk közölni alkotásait. — S ha már a másodrendű megjegyzéseknél tartok, szeretném megkérni Erdélyit, ne csináljon ilyen egybeírásokat, mint az idéztem «régenfelakaszott», amire ha lett volna is valami rejtélyes oka, arra igazán semmi szükség nincs, hogy a megismételt igekötőt összeragassza: «felfelsikolt», felfelrepül», «megmegálltam». Van nekünk a nélkül is elég hosszú szavunk ahhoz, hogy egy idegen élrémüljön, ha magyar szövegre néz.

Erdélyi új kötete a mondottak szerint nem hoz meglepetést többé. Az olvasó az első szavaknál otthon van a verseiben, ismerős tájon, ahova mindig szívesen tér vissza. Vannak a mai lírikus nemzedéknek messzebb mutató ígéretei nála, de azt az érdemét, hogy ép ezek a kiváló fiatalok kényszerültek — ki előbb, ki utóbb — az ő nyomdokaiba, még az sem homályosíthatja el, ha ezek a pályatársak idővel túlszárnyalnak.

Juhász Géza.

Hajnal István: Esterházy Miklós nádor lemondása. Bpest, 1929. Herceg *Esterházy Pál* úr adományának felhasználásával kiadja a Magyar Tud. Akadémia.) A magyar történelem számos alakjáról tudjuk, hogy élete folyamán rendre az összes hazai pártok lelkivilágát átélte. Az újabb történeti kutatások egyre gyarapítják azoknak a hazafiaknak számát, akik így teljes kört írnak le lélekben a magyar probléma körül; — ezek közé tartozónak ismerjük meg Hajnal Istvánnak alapos kutatással, világosan megírt értekezé-

séből Esterházy Miklós nádort is. Az udvar felé nincs annyira lekötelve, mint általában képzeltük, vagyónát házasságaival szerezte és nem az udvar kegyéből. Katholikussá meggyőződésből lett, örökségét is kockáztatva. Mint nádor, minél nagyobb hatáskörre vágyott, emiatt jutott éles összeütközésbe Pázmány Péterrel, majd Lippay kancellárral, a későbbi primással. Az ellentétek miatt gyakran fenyegetőzött lemondással is, de hivatalát élete végéig megtartotta. Összeütközése az udvarral katonapolitikai okokban gyökerezett. Azt kellett látnia, hogy a Magyarországon tartott haderő nem elég a török féken tartására és még ez a haderő sem kapja meg járandóságát. A költő Zrínyi előzőjeként számításokat csinál arról, hogy mekkora haderő volna szükséges a török ellen, mennyibe kerülne ennek eltartása. És ugyancsak a költő Zrínyi előzőjeként arra az eredményre jut, hogy Magyarország jövedelme elég volna ennek a haderőnek eltartására. Természetesen az eddiginél nagyobb terhet kellene vállalnia a nemességnek, de első lépés az volna, hogy a magyar kamara jövedelmét magyar célokra fordítsák. Akármilyen jogos volt ez a kívánság, bizalmatlanságot árult el az udvari kamara pénzügyi politikájával szemben és ezt a bizalmatlanságot megszerezve adta vissza Esterháznak az udvar. Betöltötte a bizalmatlanság mértékét az, hogy Esterházy megint Zrínyi előzőjeként az országgyűléstől függő hadsereg kiállítását javasolta, a hadsereg főparancsnokságát mint nádor, önmagának követelte. Követeléseit mint hű miniszter, csak az uralkodónak adta elő. A magyar ellenzéknek fogalma sem volt ezekről, de tudott rólok Velence bécsi követe, aki Esterházyt egyszerűen a magyar ellenzék vezérének írja le! Még kevésbé tudott a magyar ellenzék Esterháznak Pázmány Péter és az udvar ellen a

külpolitika ügyében folytatott küzdelmeiről. Az udvar a harmincéves háborúban győzni akart, emiatt békét kívánt a törökkel. Ezt a politikát támogatta Pázmány, aki a nyugati győzelmektől a katolikus egyház teljes uralomrajutását várta és azt remélte, hogy a nyugati győzelmek után az udvar teljes erővel fordul a török ellen. Esterházy nem bírta elnézni azt, hogy a nyugati harc kedvéért «béke» legyen a törökkel olyan áron is, hogy a török mintegy szabad kezét nyersen Magyarországra pusztítására. Gyakran összehívja a nemesi fölkelést királyi engedély nélkül is, meg-megütközik a törökkel, ami miatt ismételten királyi intésben részesül. Foglyait nem adja ki a béke fenntartásának felügyeletével megbízott Lipót főhercegnek. Az új béketárgyalások alkalmával háborút követel. Erdély megszerzését kívánja Brandenburgi Katalin, Bethlen István vagy Korniss Zsigmond segítségével. Ő megfordítja Bethlen tételét: egyesíteni kell Magyarországot, de nem erdélyi, hanem magyar vezetés alatt. A cél mindkettőnél azonos, az eszközök különbözősége a helyzet különbözőségének természetes következménye. Nemcsak a cél azonosságával emlékeztet Bethlen Gáborra, hanem azzal is, hogy amint Bethlen lelkes pártolója tudott lenni Báthory Gábor megválasztásának avégből, hogy hűsége jutalmául befolyáshoz jusson, úgy Esterházy is összeszorított szájjal vállalta a hűség szolgálatát a két (II. és III.) Ferdinánddal szemben, hogy a magyar alkotmány, a magyar nemzet érdekében szóhoz juthasson náluk. Állandó küzdelmének harmadik tárgya az országgyűlés tartásának követelése. Az uralkodó nem szeret országgyűlést tartani. Ha mégis összehívja, akkor a sérelmek tárgyalásának elhalasztását kívánja, csak pénzt adjon az országgyűlés, aztán oszlojkék haza. Legyen «rövid» országgyűlés. Esterházy meg-

szerzi ezt az örömet az udvarnak 1630-ban, de ígéretet vesz arra, hogy egy év múlva a király új országgyűlést hív össze. Új országgyűlést azonban éveken át nem tartott a király, mikor pedig a fölhalmozódott sérelmek egy részének elintézése végett a nádor törvényszéket hirdet az új országgyűlés előtt, a törvényszék megtartását letiltja a király. Gyanús az udvarnak az is, mikor Esterházy megbeszélést tart az alsó- és felsőmagyarországi vármegyékkel. Megint ellentétbe jut az udvarral, mikor a kihalt Thurzók vagyonát az ország céljaira kívánja lefoglaltatni. A magyar nemzet érdekének szolgálata változtatja meg vallásügyi magatartását. Ő is kergettette a prédikátorokat saját birtokairól, később fékezi önmagát és fékezni igyekszik hitsorsosainak túlbuzgalmát is. Belátja, hogy a hit Isten ajándéka. Hivatkozik jeles katolikus teológusokra, akik azt mondták, hogy a közjó érdekében meg lehet tűrni a protestánsokat. Elismeri, hogy az üldözésekben a katolikusok az erőszakosabbak; véleménye szerint Bethlen Gábor fölkelését is a templomok ügye idézte elő. A protestánsokkal való kiegyezést ajánlja a lipcei csata (1642) után is, de amint Hajnal írja: «az ország fennmaradásának érdekeit ezúttal is feláldozta az udvar azért, hogy a vallás kérdésében engedékenységre ne kelljen kényszerülnie». A magyar érdekekért folytatott küzdelem közben Esterházy mindjobban megismerte az udvar egyéb céljait és egyre szélesebb körre terjesztette ki fölhasználásait. Beleszólt a török békeügybe, kifogásolta, hogy Konstantinápolyban német ember képviseli Ferdinándot, ajánlotta a lengyel szövetséget, beleszólt a németországi ügyekbe. Az elért eredmény alig több az eredménytelenségnél, de az ismert nehézségek között ez is nagy eredménynek tekinti Hajnal. Maga Esterházy talán legjobban tudta ezt, de

azért annyira bántotta őt az eredménytelenség, hogy élete végén a protestánsokkal való megegyezés előmozdítása érdekében «mintha végzetes lépésekre készült volna elkeseredésében». Az ellenzék vezéreinek megmutatta — titok leple alatt — régebbi emlékiratait, azokat az iratokat, amelyeket mint hű szolgának a királynak kívül másnak mutatnia nem lett volna szabad. Az ellenzék vezérei azonban emlékeztek arra, hogy a régebbi országgyűléseken milyen erőszakosan viselkedett az ő kívánságaikkal szemben Esterházy. Nem tudták, hogy az, amit velük szemben védett a nádor, kompromisszum eredménye volt s azt épen Esterházy csikarta ki a királytól, azon túl tehát további engedményre számítani nem lehetett. Az ellenzék vezérei ezt nem tudták és nem bírtak fölmelegedni Esterházyval szemben. Lemondását azonban épen úgy nem kívánták, amint nem fogadta el a király sem, Esterházy Miklós tehát nádornak maradt mindaddig, amíg testben-lélekből megörve sírjába szállt.

Török Pál.

Thomas Mann : Mario und der Zauberer. (S. Fischer Verlag, Berlin, 1930.) Thomas Mann e legutóbbi kötete, az író szerint, «egy tragikus úti élmény», voltaképp hosszabb novella, mely azonban hangszerelése, a benne elmondott dolgok tudatos felnövelése által kilátóponttá is válhatik. Novellisztikus meseanyagának megismeréséhez egy rövid vázlat elegendő. Az író családjával egy olaszországi fürdőhelyen nyaral. Egy este megnézi Cipollának, a híres hipnotizőrnek a mutatványait. Cipolla a közönségből kiválasztott személyeken az akaratátvitel közismert példáit mutatja be. Az utolsó így kiválasztott médium, Mario, egy kávéházi pincér, legintimebb érzelmeiig vetkőzik le a szuggesztív akarat hatása alatt. Öntudatra ébredvén, előkapja revolverét és agyonlövi a bűvészt.

E fatális s egyben felszabadító vég egy fokozódó atmoszférikus nyomású előkészítésre teszi rá a zárópecsétet. Azok az apró, a végzetes revolverlövessel látszólag semmi összefüggésben nem levő események, melyek az elbeszélésnek majdnem első felét kitöltik, mint a wagneri «Wotans Unwillenmotiv»-ok villannak fel már az első mondatától kezdve. «Unangenehm . . . abstoßend . . . Verdruß . . . kein rechtes Behagen . . . Stempel des Unbehaglichen . . . abscheulich . . . Greuel» — e stílcrescendo elemei kötik össze a szinte várt és akarattal kérészt főtételt az inkább hangulat-teremtő, mint a meseorganizmus szerve részét alkotó előjátékkal. Gyanút keltő előkészítés, még gyanúsabb főtétel! Vajjon nem azoknak van-e igazuk, kik e novellában az irodalmi formák alá takart politikai véleményt keresik? A bizonyítójegek maguktól kínálkoznak s Mann maga is segítségünkre jön ehhez a magyarázathoz. A kezdő, irritáló esetek túlnöveltetnek igazi jelentőségükön, mindegyik «sub specie nationis» jelenik meg, mindegyik alkalom, hogy a mai Olaszországnak egy, az író lelkében preformált generális arcképe alakuljon ki belőle. Az író és családját egy olasz hercegnő kedvéért kiköltöztetik a szállóhól: bizantinizmus, csúszó-mászó korrupció; egy nevetlen olasz kölyök zavarja a fürdőzők nyugalmát: rá tarti, tekintetlen közhangulat; az író nyolcéves kislánya fürdőruháját meztelenül öblíti ki a tengerparton, a honi közönség ebben Itália vendégbarátságának, sőt a nemzeti méltóság megsértését látja: szemforgató farizeizmus, rendszabályi reakciókkal takargatott erkölcsi züllés. Az egész mai olasz közszellem érdemjegyeket kap ez apró események kapcsán, igen határozott és félre nem érthető megfogalmazásban, olyan érdemjegyeket, melyeket csak a gyorsan általánosító, személyében érintett és politikailag

másutt álló idegen adhat. S végül magának a hipnotizőr Cipollának szereplése, ez a majdnem «Haupt- und Staatsaktion», egy a szemfényvesztő szuggesztivitás jelképe mögé rejtett, beszélni szerető mai olasz kormányelnökkel a főszerepben! Hisz nem kisebbről van itt szó, mint egyéni akaratok hiábavaló küzdelméről egy parancsoló akarat ellen. Mindegyik médium elbukó szabadsághős, mártírija az egyéni és általános emberi méltóságnak, maga Cipolla pedig, «die Personifikation von alldem», gyűjtőlencséje mindazoknak a kellemetlen eseteknek, melyek az író már elbeszélése első felében politikai véleményadásra indították. Ki merné így tagadni, hogy Thomas Mann a politikai ítéletet öltöztette nagyon is áttetsző ruhába? «Betrachtung eines Politischen.»

S mégis, kezdetben csak azzal a bizalmatlansággal, mely a feltűnően kézenfekvőt nézi, majd egyre biztosabb mozdulattal kezdi az ember eltolni az útból ezt az értelmezést. Amint Thomas Mann stílnaturalizmus sem leleplező, hanem inkább leleplező s főként sohasem önmagáért való, úgy e politikai naturaliak mögött is egy egyetemesebb, mondjuk ki mindjárt, irodalmibb érdekű gondolat búvik meg. Azt nem lehet eltagadni, hogy a «Mario und der Zauberer» ítéletmondás, de ezt az ítéletet nem a kényes idegű, demokrata européer mondja az egészségére büszke, abszolutisztikus nacionalizmus felett, hanem az északi lélek a déli felett. Az az egyoldalú és misztikus vonzás szűnik meg, melyet Itália gyakorolt az északi lélek német válfajára. Valamikor a német lélek egyensúlykeresése volt ez s a századokon át vágyott egyensúlyt a winckelmanni megfogalmazású «stille Einfalt und edle Größe» Goethe számára meg is adta. Nietzsche már semlegesíti a titokzatos mágnes erejét, megmutat-

ván az apollói zártság mellett a dionysosi lazultságot is. Az így kinyílt úton Thomas Mann az utolsó lépést teszi meg. Az olasz ég, teljes szimbólumértékével, elveszti varázserejét. «Gewiß, es ist klassisches Wetter, das Klima erblühender Menschheitskultur, die Sonne Homers, und so weiter. Aber nach einer Weile, ich kann mir nicht helfen, werde ich leicht dahin gebracht, es stumpfsinnig zu finden . . . die ungeheure Naivität und Ungebrochenheit des Lichtes . . . läßt tiefere, uneinfachere Bedürfnisse der nordischen Seele auf veröndende Weise unbefriedigt und flöbt auf die Dauer etwas wie Verachtung ein.» Maga az olasz nyelv, a csodált, az irígylett dalamú, «ein Ärgernis für sich», hiszen az sp-t németes schp-nek ejtik s csak az irónia nevezheti «antik hősök jajsavá»-nak a tengeri ráktól megcsípött olasz gyerkőc eszeveszett kiabálását. A közellátó német naturalizmus lehántja az ősi minta minden irodalmi kérgét, hogy ne maradjon meg belőle más, mint a holt Cipollából a bűvészszínpadon: «össze-visszadobált ruhák és ferde csontok tömege».

Thomas Mann régibb művei közül főként kettő jelzi az e pontig vivő utat: a «Der Tod in Venedig» (1913) és a «Zauberberg» (1924). Az első még csak az egyszűlyt kereső északi intellektus küzdelme a déli ég alatt fel szabadult halálos démonokkal szemben; a «Zauberberg»-ben már az egész latin-görög humanizmus megfosztódik egyetemes jellegétől s csak mint más egyenjogú életformák társa harcol az ember birtokbavételeért. A «Mario und der Zauberer» pedig a politikum késével vágja el azokat a köteleket, melyek az önállósulni akaró német klasszicizmust kiindulópontjához rögzítették.

Kerecsényi Dezső.

✓ **Fábián Béla: Ezer ember asszony nélkül.** (Budapest, Athenaeum, 400 oldal.) Bűntető-tábor Krasznaja-

Rjescskán, Kelet-Szibéria, kínai határ, három méter magas fakerítés, csukott kapu, őrtornyok, fegyveres strázsa, vidékek és szokások, állandó szökési tervek és hasztalan kalandok: ime, ilyen elemekből van összetéve ez az írás. Természetesen a bolsevizmusról sem felejtkezik meg, szerepel benne a cár is, Rasputin is, Lenin is, sőt a pirosbetűs címnek is eleget tesz: megvillan a betűk erdejében az aszszony fantómja is, a palotától a kunyhóig.

Azonban ez a könyv nemcsak hadifogoly-eseményeket akar regisztrálni, hanem ígér egyéb bensőbb célt is: éreztetni akarja azokat az örök érzéseket és halálos gyűlölségeket, melyek a fogolytábor zárt világában mutatkoznak. A fogolytáborban «minden érzés meghosszabbodik és a jelentőségében megnő, mert nincsen kívülvilág, mely az érzések erejét csökkenti».

Ennek az alap gondolatnak jegyét hordja homlokán Fábíán Béla könyve.

Amint már az első lapokból kiviláglik, maga a szerző is hadifogoly volt, tehát a könyv tulajdonképpen hadifogoly napló. A szerző mégis a vázolt eseményeket valami kerek-szerű regényformába önti, persze ez a kerekesség nem a flaubert-i regény művészi befejezettsége, hanem az ügyes zsurnaliszta és regényolvasó kultúremler rutinja.

Fábíán Béla ügyessége ezzel nincs kimerítve. Ügyes volt ő már a fogóságban is. Hamar feltalálja magát, midőn a taskent-i idillikus tájokról — ahol (csettintve jegyzi meg) nőkkel együtt meztelenül fürödtek a folyó vizében — a zord, állig begombolkozott Krasznaja-Rjescskára deportálják. De nem sokáig kellett itt szorongania egy-egy szobában ötvenedmagával szenvedő tisztársai között. Egy-kettőre lapot indít a táborban s irányítója lesz sok ezer és ezer megrekedt életnek. S ami szintén nem megvetendő: külön hatalmas szer-

kesztőségi szobát kap, amelyben ő, az egyszerű kadét, három társával kényelmesen eltanyáztat. Ebbe a szobába — amint a szerző maga dicsekszik vele — «engedély nélkül és kopogtatás nélkül nem volt szabad belépni másnak, mint a szerkesztőség tagjainak». Gondolhatni ezek után, hogy — ezt is a szerző mondja! — «a tábortan sokak elérhetetlen vágya volt a szerkesztőségi szoba».

Érdekes dokumentum ez a vaskos könyv s érdekes megfigyelni benne a lelkek kohézióját. Kit vesz Fábián Béla maga mellé társszerkesztőnek? Nem is egy, de két lapot szerkeszt. «Mindkét lapnak én voltam a szerkesztője és mellettem társszerkesztőként szerepelt *Natter-Nád Miksa*, a budapesti Alkotmány című napilapnak a munkatársa. Natter nagyon tehetséges, szorgalmas, kitűnő ember, aki a Fogoly Vasárnapban (ez volt az egyik lap!) Rökkant Katonák Éneke címen írt egy époszt, melyet mi harsogva tapsoltunk és örök remekműnek tartottunk. Benne zúgott a harctéren reménytelenül megrokkant szegény emberek bánatos üvöltése».

Nem a mi hibánk, ha egy 400 oldalas munkával kapcsolatban ily terjedelmesen kitérünk személyi momentumokra. Ez a szóbanforgó mű alaptermészetéből következik. Fábián Béla helyesebben tette volna, ha személyét kissé jobban háttérbe szorítva, intenzívebb gondot fordított volna élményeinek pszichológiai elmélyítésére. Csupa felszín, könnyed modor, csevegések, hadifogoly-átlánosságok, amelyek már közhelyek: ez Fábián Béla könyve. Bazár.

Az az ú. n. *Ezer Asszony* és az ígért bensőbb cél csak ürügy, hogy alapszövegében pár oldalas mondanivalóját 400 oldalra nyujtsa. *Gulyás Pál*.

Nem lehet örülni. *Tamás Ernő* versei. (Budapest, «Pax», 1929.) Tíz esztendője találkoztunk először e verses-

fűzet szerzőjének nevével. Nálunk akkoriban bontogatta szárnyát a «kollektív» ihletésű, prédikátori hangú, szabadverselő expresszionista líra, melynek stereotipizált gondolatköréből, formai monotonijából egyénibb vonásokkal kitűnni nem volt könnyű. Tamás Ernő hangjában már első jelentkezésekor megvolt az az egyéni íz, mely költészetét az irány falanszteri unalmából kiemelte. Hangos optimizmusában — a nem egyszer kissé keléktári szólamokon túl — egy őszinte bizodalmu, a maga morális tisztaságát érző s arra kényes fiatal léleknek szabad szárnyalását is meg lehetett érezni. Legjobb verseiben ez a lendület, akárhányszor a kifejezésben is eljuttatta arra az üdvös s a valódi lírában — mindhiába — elengedhetetlen határvonalra, ahol a legelvibb elszántságú kollektivisták költőben is azt éreztük és azt becsüljük, hogy: török-szakad azonosítani vágyván magát a «közösség»-gel és «emberiség»-gel, szerencsés pillanataiban már képes magát azonosítani *egy* emberrel is, azzal, kié a lírában minden érdeklődésünk: önmagával.

Ez a legújabb verseskönyve is önmagához viszi most közelebb. Lelkében is, ajkán is elevenek még a hit és etikai megigazulás igéi, de azt is érezni, hogy ezek most kemény küzdelemben, a kétellyel és kísértésekkel megvívott harcokban edződtek acélosakká. Lírája mintegy a szószéktől a gyónószékhez közeledett. Művészi fejlődését nyilván ebben az irányban várhatjuk, a *Testvér, a béke köszönt, a Nem lehet örülni, meg a Halhatatlan tagadás*: megannyi komoly ígéret, hogy Tamás Ernő szava messzebb és mélyebbre hatol a korábbi lírájában főlösen sokat használt hangerősítő nélkül.

Ezekben a kiemelkedőbb darabjaiban a benső forma művészi épsége felé is biztos haladást mutat: mondhatni partra vergődik a szabadvers parttalanságából vagy éppen hinárosából-

A veszedelmes szabadság néha-néha még lerántja a száraz, néha körülményeskedő prózába. Hellyel-közzel még efféle lexikonizú hasonlatokkal találkozni: «Mint Pontius Pilátus római helytartó került be a «Hiszzekegy» kezdetű hitvalló imába». Ilyenkor szinte csak az hiányzik, hogy Pontius Pilátus neve után zárjelben uralkodásának évszámait is megkapjuk! De ezek a prózai csikordulások már egyre ritkábban kerülnek sorai közé s mindig csak véletlenül és méltatlanul, akár — Pilátus a krédóba . . .

Valami rosszul felfogott Walt Whitman-hatásnak is része lehet benne, hogy szabadversírőink annyiszor fennakadnak a prózai nyersség zátonyán; Tamáson is leginkább néhány «meglepő» asszociáció kergetése vagy erőszakolt «szimultánista» felsorolás alkalmával esik meg efféle.

Ahol költői vallomása egészen a maga lelkének tövén sarjad, ott a kifejezés is ritkán hagyja cserben; ilyenkor bátran lemond minden «menetrend»-szerűségről s mégis hamarabb célhoz ér: mintegy légvonalban teszi meg az utat, néhány biztos szánylegyintéssel. «Testvér fájdalomja foszt meg az örömtől: Nem örülhetek a gyönyörnek, mert más szívéből téptem magamnak!» Ez a Tamás Ernő legtisztább hangja. Romain Rolland írta egyszer, hogy a «Jogot a boldogsághoz!» jelszavából ő képtelen ezt a kelleetlen melléköngét is ki nem hallani: «Jogot a mások boldogtalanságához!» Tamás Ernő legszebb és legkészebb soraival ugyanennek a nemes és rokonszenves kátének hitvallója: «Másért lehet csak élni igazán, ittasodón az ajándékozás örömeiben» — s ezt vele nem a prédikátori «textus» mondatja, hanem őszinte, meleg *érzés* kergeti ajkára. Emberhez és művészhez méltó hitvallás, mely már kifejezésében is közel jut a nemes egyszerűség monumentalitásához.

Rédey Tivadar.

Lavotta János. A kor és az ember.
 Irta: Szilágyi Sándor. (A Könyvbarátok Szövetsége kiadása. Királyi magyar egyetemi nyomda, 1930.) Ez a könyv érdekes példája a rekonstruálásnak. Sok adoma és kevés konkrét adat maradt ránk Lavottáról, a tizenhét század hírneves magyar hegedűséről, aki előtt egy Bihari is térdre borult. Ami megbízható közlés, az is inkább száraz életrajzi töredék. E néhány adat sugalmából rajzolta meg Szilágyi Sándor izsépfalvi Lavotta János arcképét a kor széles keretében. Szilágyi a fényködös fogalomból, melyé Lavotta a köztudatban vált, reális alakot formált s úgy állította elénk «a bájoló hegedűst», ahogyan fennmaradt művei alapján s a hiteles hagyomány vallomása szerint fájdalmas kötelessége volt. Ki ne hallotta volna *Lavotta első szerelmét?* S mily kevesen tudják, hogy ez az édesbús melódia, ifjúságunk emlékezetes szerenádja voltaképpen egy Kossovitz nevű muzsikustól való. Szilágyi Lavotta-könyve ezt a csalódást ábrázolja. A rozmaring- és levendulaillat, mely az életrajzról lelkét egykor betöltötte, az olvasót is hamar elhagyja, amint lapról-lapra mindjobban kiépül benne egy ellobogott élet tanulsága. A bájoló hegedűs nem volt képzett muzsik, inkább ösztönös virtuozitásából élő vadzseni volt, hirtelen felszárnyaló és muló sikerek után rohamosan züllő, mert mesterek vagy ön-maga rendszeres iskolája nélkül nagy zeneszerző, nagy művész senki sem lehet. Pedig külföldön is igéretnek látják őt s egy izben azt jegyzi meg róla valaki: Az úrban felettte kár az, hogy magyar. Ez a kellemetlen sajnálkozó aligha sejtette, hogy nem Lavotta származásában, hanem természetében lesz az akadály. Mert ki itt a bűnös? Igaz, ekkor még nincs nagy zeneszerzőnk, de a viszonyok más területen sem kedvezőbbek s egy Kazinczy, Berzsenyi, Csokonai stb. mégis ki

tudott bontakozni. Lavottának lett volna alkalmi pozíciót teremteni magának Bécsben, elmélyedni az európai zeneirodalomba, képzett zenészek sorába állani. Csakhogy ehhez nem volt elég akarateréje. Ha a magyar viszonyok kedvezőbbek, ő valószínűleg akkor is elrontja pályafutását. Ma is elkallódik a tehetség, ha legfőbb emelője nincs: kitarása. Lavotta ott-hagyja Bécsset, állhatatlansága öntudatlanul elszigeteli a nagyok társaságától s bár volna tehetsége, nem veszi fel velük a versenyt, hanem hazajön kúriák muzsikásának. A szerencsétlen, szülei házból korán kiköptt, kitagadott fiú élete csupa hányattatás, kapkodás. Volt közlegény, Bécs szerelmese, jurátus, kancellista, nevelő, versifikátor, hegedűoktató és klavirmester, noha zongorázni sem tudott, a Nemzeti Játzó Színek muzsika-direktora 15 váltóforint hópénzért. Végül teljesen elhatalmasodik rajta a vándoröszön s a mesterekhez képest mind kevesebbet számító Lavotta káprázatos tüneménye lesz a cigányszó mellett mulatozó vidéknek. A földesurak lelkesedve hívják, marasztalják, mutogatják; híres családok kapnak rajta, adják kézzől-kézre. A sokat ígért pálya épen ez ünnepeltetések delelőjén vált semmivé s a hanyatló Lavotta homloka köré már csak önmagának és társaságának mámorea ontotta a képzelt nagyság áglóriáját. Életrajzírója, bernátfalvi Bernát Mihály uram (a híres Gazsi édesapja), «Tisztelt Heves Vármegyének Betsületbeli Vice-Fiskálissa» szerint az 56 esztendő és 29 napot élt Lavotta 38 évet és 29 napot ivott át: megivott summa-summarum 1303 akó és 52 icce bort, 54 akó és $18\frac{3}{4}$ icce szilvóriumot s megért «a liquid» 22.250 Rf. 54 K-t. A vén borozóval már az'inas is packázni mert s Lavotta elkeseredett sóhajba tör ki:

— Ego, qui regibus ludo! (Én, aki királyoknak játszottam!)

Mi maradt meg hát Lavottából? Szilágyi Hubay Jenőt idézi egy helyen s ez a pár sor találóan felel a kérdésre: «Lavotta a legegyszerűbb tánc- és dalformákból kibontakozni nem tudott. Ebből következtetve zenei képzettsége és szaktudása csak felületes lehetett. Próbál ugyan több nagyobb-lélekzetű művet is komponálni, többek között a «Nobilium Hungariae Insurgentium Nota Insurrectionalis Hungarica» címűt, melyben tábori képeket akar festeni; a tábor zaját, táncait s örömeit akarja a magyar inszurrekciós időből zeneileg kifejezésre juttatni, de e művében sem tud a verbunkosból, a lassú és friss táncokból kibontakozni. Ne feledjük, hogy Lavotta bizonyára ismerte Haydn és Mozart zenéjét s hogy Beethoven ugyanakkor Bécsben alkotta halhatatlan mesterműveit! . . . És Lavotta működése mégis rendkívül nagyjelentőségű a magyar zene fejlődésében. Ő több ebben egy láncszemnél, ő valóságos kapocs mult és jelen között».

Az író lelkiismeretessége, lírai természetete folytán csaknem tíz ívnyire nő a Lavotta-könyv. Szilágyi külön fejezetekben szól a korról, az emberről, a művészről, a mecénásról s bő jegyzetekkel tetézi tanulmányát. Lavotta kiesik a «keret»-ből, hiszen nyomtalanul száguldott el felette az idő. Magányosan áll a korviszonyok közepette, függelék gyanánt s hogy mégis sok szó esik róla, azért van, mert Szilágyi a legapróbb részletekig megy az adatok tisztázásában. A könyv irányművé szélesül, minden elkallódott magyar tehetség mementójává. Szilágyi nyugtalan lélekkel tekint ide-oda, sokat vitázik közeli és távolabbi kérdésekről; példákat idéz érdekes nézeteinek, különvéleményeinek igazolására; beszél a cigányzenéről, műzenénk, dalköltészetünk fejlődéséről s más problémákról. Az így felhalmozott anyagnak mindenütt egy a végső célja: megcsinálni a mérleget,

eldönteni, hogy egy kárbavesztett nagy ígéret miatt milyen arányban felelős maga a művész és külföldieskedő kora. Szilágyi tartózkodik az általánosításoktól, ügyel, hogy ne hízelegjen és enyhén se ítéljen. Szíve ügye ez a könyv, újra vissza-visszatér egy-egy megállapításához, mintha attól félne, hogy nem volt elég vigyázatos, nem volt elég kimerítő. Eredeti ember, eredeti stílusa is van, a maga eszével s finom műveltségével nézi témáját s van néhány igen jelentős megállapítása a hazai és külföldi viszonyok szembeállításánál. Itt-ott nagyon is bőven beszél talán, de igazi mester abban, hogy érdeklődést keltsen s unalmassá seholse váljék. Kevesebb líraisággal író szaktudós bizonyára szabályosabb keretbe foglalta volna ennek a pályának arculatát, de nem olyan szívhez szólóan, annyi meleg szeretettel, annyira mindenkinek való hangon és a tállyai halotthoz méltóan, mint Szilágyi Sándor. Felejthetetlenül kedves könyv, élmény az olvasónak: ott kellene lennie minden magyar ember kezében. A mű pompás kiállítása a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda finom izlését dicséri.

Vajthó László.

Ósz Iván : Lélekharang. Versek. 1930. (Nemzedékek kiadása. Szombat-hely.) Ósz Iván a dunántúli írói nemzedéknek egyik legfinomabb hangú költője. Költészete teljesen a maga világát a maga ihletének útján nyilatkoztatja. Távol áll ettől a világtól minden problematikus nyugtalanság, vagy

kiperzselt illuziótlanság. Ideáltisztelettől átsugárzottan ragyog benne a meg nem tört, föl nem dült érzélemanyag. Az élet azért nincs belőle akadémikus harmóniában kivonva. A fegyelmezett szemlélődés belső nyugalma csak átszűri a benyomások hangos és sűrített tömegét s azt az egy motívumot ereszti át, amelyen törés és bántódás nélkül tovább tud remegni a költő tűnődésének halk, magányos merengése. Ez a lelki forma szabja meg Ósz Iván egész költői alkotás-folyamatát. Nincs nagy belső feszültsége, következésképp a formai megoldása is egyszerű, szinte észrevétlenül kezdődik s folyik le. Minden belülről történik, itt lesz a költői átváltás színtere. Emlékképek, emlékhangulatok, szimbólumok, innén táplálkoznak, de mindig a passzív szemlélődés lágy vonalainak szerkezeti kötelékeiben. Erősebb gondolati lüktetés talán meg is zavarná ezt a képekben való tükröződést, de viszont néha az eszmélkedés szélessége szétlazítja a költői hatás önkéntelenségét. Bármennyire befelé áramlik is Ósz Iván lírája, költői látásának azért sokszor rendkívül átütő ereje van. Ilyenkor költészete az egyetemes emberiest jellemző művészettel emelkedik magasba. Egyik versében ezt írja: A csillag fényes, amíg messze jár. Ha közel látnád, az is csupa föld. Az emberen is a legszebb ruha A messzeség, amit magára ölt. — Minden költő titok, messzeség. Ósz Iván messzesége az élet üde, tiszta pillanatainak fölemelő közelségét jelenti. Ez költészetének vonzó szépsége.

Brisits Frigyes.

Jancsó Benedek †.

(1854—1930.)

Zajtalan, de rendkívül értékes közéleti pálya záródott le az elmúlt nyáron, mikor Jancsó Benedek, a kiváló publicista örök pihenőre tért. Eleinte középiskolai tanár volt s irodalom- és tudománytörténeti búvárlatokkal foglalkozott. Már ekkor feltűntek jellemének azok a sajátságai, amelyek nevét később, más vonatkozásban is oly becsültté tették, t. i. éles, átható értelme, erős magyarsága, józan kriticismusa és a közérdeket önzetlenül szolgáló áldozatos hajlama.

Huszonnégyszáz éves korában a magyar nyelvtudományi eszmék fejlődésének ismertetése során a mult felé fordulását azzal indokolja, hogy szerinte «csak az ily irányú tudományos munkálkodás ment meg attól, hogy a tudomány magasabb régióiban fuvalló világpolgáriás hidegség lelkünket, érzéseinket meg ne fagyassza; csak ez adja meg ama nemes öntudatot, önbecsülést, melytől menteknek lenni, ha emberek akarunk maradni, sohasem szabad». A merész fiatalember ki akarja mutatni, hogy a magyar elme a nyelvészeti tudományosság terén már a XVI—XVII. században sem állt a korabeli európai színvonal alatt. Értzi, hogy ez nem könnyű feladat, de erőt ad neki az a megfontolás, hogy ha kísérletét nem koronázná is siker, legalább *példát mutat* sok «heverő pennának». Más alkalommal egy, a nemzeti önértetnek hízelgő, de kellő alap nélküli tudományos megállapítást cáfolva, hozzáteszi, hogy «szép dolog a lelkesültség, a nemzet előnyei- nek, dicsőségének öntudata, de csak

addig, amíg előítéletre, kritikátlan dogmatizmusra nem vezet». Ime, a későbbi publicista morális felelősség-érzetének csirái az ifjúkor szárnypróbálgatásaiban. Természetes, hogy az ily gyökerű lelkiség mondanivalói nem merültek ki az aránylag kis kört érdeklő irodalmi dolgozatokban; így esett, hogy aradi tanárkodása idején (1882) megindította a *Középiskolai Szemlét*, majd mikor Budapestre jutott, a még nagyobb szellemi látókört feltelező *Közoktatási Szemlét*. Mindkét folyóirat termékeny gondolatokkal szolgálta a köznevelés ügyét, melynek épen időszerű kérdéseit külön is szóvá tette a *Középiskolák reformja* c. munkájában. (1891.)

Tehetségének főiránya azonban akkor lett szélesebb körben ismeretessé, mikor egy fél éves romániai utazásából hazatérve, kiadta *Román politikai és történelmi tanulmányait* (1894.). Ezek még jobban feléje fordították a közhatalom gondozóinak figyelmét, úgy hogy nemsokára fölmentették a tanári munka alól és fölhasználva a nemzeti- ségi ügyekben való tájékozottságát, egy ideig a minisztérium erre illetékes ügyosztályában foglalkoztatták. Ez időbeli tudományos kutatásainak becses eredménye *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* című, kétkötetes, az Akadémiától is megkoszorúzott nagy műve. (1896—99.) Kár, hogy ennek tanulságai nem talál- tak elég megértésre az akkori optimista politikai légkörben; különben talán sok későbbi baj megelőzhető lett volna.

1907-től Jancsó új, fontos munka- körben, mint a szabadoktatási ügyek intézője folytatta egyre nagyobb szellemi területeket felelő hasznos

munkásságát. Ennek hatása bizonyos társadalmi szervek útján nagyban hozzájárult a századvégi magyar közműveltség színvonalának emeléséhez. Hivatali működésével járó elfoglaltsága mellett azonban nem hagyta abba a nemzetiségi kérdésre vonatkozó, küldetészerű tájékoztató munkáját sem. Minthogy eszméi gyakorlati megvalósítását nem sikerült keresztülvinnie, egyéb mód hiányában hirlapi úton, vezércikkeivel igyekezett a közvéleményt jobb belátásra bírni. Főgondolata az volt, hogy a nemzetiségi veszedelem csak úgy hártható el, ha az érdekelteket megfelelő elbánással, szinte immunisakká teszük az idegenből feléjük csengő szirénhangokkal szemben.

A nemes erőlködés hiábavaló volt, a világháborút megelőző két évtizedes felvilágosító munka nem hozta meg a kívánt eredményt. Legfeljebb Rákosi Viktor Elnémult harangok-jából s egyéb kisebb jelekből látni, hogy szórványosan mégis akadtak, akik kezdték ráeszmélni a fenyegető veszedelemre. A következmények sajnos igazolták Jancsót, de ő sokkal bölcsőbb lélek volt, semhogy az elkövetett hibák meddő felhánytorgatásával keserítse az amúgy is lesújtott köztudatot. E helyett inkább azon volt, hogy az immár tisztábban látó, de a valóság szörnyűségétől megriadt s csüggeteg társadalom önbizalmát erősíteni segítse.

Hajlott kora ellenére bámulatos kitartással folytatta főműve kiegészítő munkálatait s ezeknek betetőzéséül még 1920-ban kiadta a *Defensio Nationis Hungaricae*-t. Ebben már nemcsak a román, hanem a magyarországi tót és szerb nemzetiségi törekvések multját is feltárja. Majd ismét szűkebb hazája, Erdély sorsával foglalkozik behatóan; mégpedig oly módon, hogy a külföld is tudomást szerezhesen és hű képet nyerjen a változott helyzetről. Mindezek mellett állandóan

hozzászól az épen időszerű kérdésekhez s megvilágításukban nagy körültekintéssel mérlegeli az egyes jelenségeket. Gazdag tapasztalatai alapján az aggasztó tünetekkel szemben sem veszti el hitét, hanem magasabb szempontból nézve a dolgokat, mindig talál szavakat a közhangulat megnyugtatósára. Szép példa erre az a (Magyar Szemlébe írt) tanulmányzerű cikke, melyben arról elmélkedik, hogy *van-e szakadás az itthoni s az erdélyi lélek között?* A pro és kontra felhozható érvek szemügyre vétele után szinte prófétai ihlettséggel hallgattatja el a szenvedő véreink hűségében kételkedőket, hangsúlyozva, hogy: a «Nem, nem, soha! semmi körülmények között és sohasem lesz bizonyosabb, mint ebben a vonatkozásban».

E célkitűzésében és eszmei tartalmában nagy jelentőségű munkásság elismeréseül választotta tagjai sorába Jancsó Benedeket a M. T. Akadémia és tüntette ki tanári címmel az egykori kolozsvári egyetem. Halála alkalmából szép beszédek és cikkek hangoztatták a veszteség nagyságát, mely a megboldogult elhunytával a magyar nemzeti törekvések jövőjét érte. Ne feledjük azonban, hogy kegyeletünknek akkor teszünk igazán eleget, ha nem csupán emlegetjük az ő igazát, hanem megfogadva tanácsait: áldozatokkal is támogatjuk elszakított testvéreink kulturális és gazdasági törekvéseit!

B. Gy.

Zenei szemle.

A zeneművelés Szegeden. *Szeged szab. kir. város jelentése a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.* Összeállította: **Lugosi Döme.** Szeged, 1929. 111 l.

Zenekultúránk mai állapotának megismerése céljából a vall. és közokt. minisztérium kérdőíveket küldött az egyes vidéki városok polgármestereihez, hogy a beérkezett válaszokból zenei viszonyainkról kimerítő tájéko-

tatást nyerjen. Ebből az alkalomból az összegyűjtött adatokat Szeged város nyomdai úton teljes szövegében sokszorosította s habár a jelentés nem is lehetett kimerítő, Szeged zenei kultúrájáról mégis egységes képet nyújt és forrásmű jellegével bír. Értékét abban is látjuk, hogy egy alföldi város zenei multjából és jelenéből sok következtetést vonhatunk le a speciálisan magyar vidéki zeneélet sajátosságára és hiányaira.

A városok zenei multja a városi múzeumban, levéltárban vagy könyvtárban poros, elfeledett iratokba van eltemetve. Nem kis fáradságot jelent ezeknek lelkiismeretes átvizsgálása. Ez a fáradság sokszor kárba vesztettnek tekinthető, mert az alföldi városokban aránylag igen csekély a fennmaradt zenei vonatkozású írott emlékek száma. Sok vidéki városban ezt a munkát még el sem kezdték, amit Szegeden Lugosi Döme a legnagyobb alaposággal végzett. Ő fedezte fel a kegyesrendiek könyvtárában Szeged legértékesebb zenei emléket, egy, alkalmasint Mátyás király korából származó pergamentlapot, amely a Glóriának teljes szövegét és latin paleografiával írt hangjegyeit ábrázolja. A levéltári adatok bizonyítják továbbá, hogy Szegednek már a XVIII. század elején városi zenekara volt, amelyet áldozatkészen maga a város tartott fenn. Valamilyen élénkebb zenei élet azonban mindig egyes kiváló, agilis, zenei érdeklődésű ember nevéhez fűződik. Ilyen volt Nádasy László gr. csanádmegyei püspök, aki már 1722 körül kitűnő zenekart teremt az egyház céljaira. A városi zeneiskolában a zeneoktatás színvonalának emelkedése ugyancsak egyes kiválóbb zenész érdeme.

Feltűnő jelenség, hogy a szegedi népdalokat rendszeresen eddig senki sem gyűjtötte. Csupán Vikár Béla illesztett gyűjteményébe néhány szegedi népdalt. Ez annál csodálatosabb,

mert hiszen a legújabb időkben a szegedi egyetemi ifjúság egyesületei nemzeti munkaprogramjukba vették a néppel való intenzívebb foglalkozást. Ezzel már természetszerűen együtt kell, hogy járjon a népművészet felkarolása is. E sorok írója kapott is ajándékba e fiataloktól gyűjtött szegedi népdalokból egy kis csokorra valót, de csak a — szövegüket. Midőn a dallamok iránt érdeklődött, azt a választ kapta, hogy a kérdéses népdalokat csak egy műkedvelő gyűjtéséből válogatták ki, aki nem vállalkozik a dallamok szakszerű, pontos lejegyzésére. Ime Szeged város zenei multjának egy még fel nem dolgozott területe! A szegedi egyetem néprajzi tanszékének elsőrendű feladata közé tartozik, hogy képzett zeneethnografusokat is neveljen, akik hivatottak volnának legalább Csonkamagyarország népdalait összes variánsaikkal együtt összegyűjteni. Meggyőződésünk, hogy még sok olyan régi népdal él öreg emberek emlékezetében ebben a gyászosan összezsugorodott hazánkban is, amelynek szövegét, ha egyesek megőrzik is, már a dallama elvész a szakértő, pontos lejegyző hiányában.

Szeged mai zenekultúrája szép emelkedést mutat. Különösen kiváló teljesítményeket mutat fel a katolikus zene terén. Ha tekintetbe vesszük még a fogadalmi templomnak a legközelebb jövőben elkészülő hatalmas orgonáját, csak egy, nagyszerű kultúr feladata magaslatán álló lelkes vezető egyéniségre van még szükség, hogy Szeged a magyar katolikus zeneművészet Mekkájává emelkedjék. A városi zeneiskolában König Péter kitűnő vezetése alatt komoly munka folyik. Sok szerve van az iskolán kívüli zeneoktatásnak is, így minden remény meglehet arra, hogy a komoly zenét művelő zenei egyesületek is meg fogják találni a maguk műértő közönségét. Ezekben az egyesületekben nincs hiány Szegeden. Nyolc dalárdája közül

kettő hatvanéves multra tekinthet vissza, a filharmónikus zenekaron kívül a városban mintegy 16, részben ének, részben hangszeres zenepártoló egyesület működik (nem is szólva 18 cigánybandájáról), amelyek a társadalom legkülönfélébb osztályaiból alakultak. A hangversenyélet intenzívebb kibontakozása ennek ellenére sok nehézségbe ütközik. Legtöbb vidéki város zenei életét megbénítják a megfelelő hangversenyterem hiánya, a nagy terembéretek, adók és illetmények költségei, a vendégszereplő művészek nagy honoráriumai, amelyek az egész jövedelmet felemésztik. — Ezen csakis ingyenes hangversenyterem megszerzése segíthetne, ez lehetővé tenné a zenegyűléteket és a fiatal magyar művészek gyakoribb szereplését. A hírneves művészek pedig, akik vendégszerepelni jönnek vidékre, szemük előtt kell hogy tartsák azt az elsődrendű kulturális feladatot, amely ilyen esetekben rájuk hárul. Nem anyagi érdekek, hanem a vidék zenei izlésének művelése legyen főcéljuk. Ugyanezt szolgálhatná Szeged operaszínpada is. Színházának operaszemélyzete és énekkara önjéből is rendezhet előadásokat, csak zenekarát kell a filharmónikusokkal kiegészíteni. Ilyen apparátus épen a legalkalmasabb volna az operairodalom kisebb, de nagy zenei értékű operáinak művelésére. A szegediek hagyják Wagnert nyugodtan a fővárosnak és inkább legyenek legkiválóbbak Cimarosa, Pergolese, Mozart, Offenbach stb. 1—2 felvonásos, kisebb kiállítást igénylő operáinak előadásában. Közönségük operaigényeinek művelésére ezek az értékes művek nagyon is alkalmasak. Sajnos, ma az extenzív fejlesztésre kevés mód van s bár az utóbbi években nagyszerűen fellendült Szeged ezen a téren sem panaszkodhatik, zenekultúrájának hiányait ma még egyelőre inkább az intenzív, befelé menő szellemi emelés pótolhatja.

Ez más szóval specializálódást jelent abban az irányban, amely irány Szeged sajátos szellemi légkörének leginkább megfelel. Így készülhet elő azokra az időkre, midőn az ország második kultúrközpontjává emelkedik.

*

Wagner Siegfried, a nagy Wagner Richard fia röviddel az idei bayreuthi ünnepi játékok megkezdése után Bayreuthban meghalt. 1869-ben született Tribschenben (Svájc); 14 éves volt, mikor nagynevű apját elvesztette. Előbb építésznek képezte ki magát, csak azután kezdte meg Humperdincknél és Kniesenél zenei tanulmányait. 1894 óta mint karmester működött Bayreuthban, ahol édesanyja, Wagner Cosima visszavonulása után teljesen átvette az ünnepi játékok vezetését. Mint zeneszerző főképp mondákat és meséket feldolgozó népies operákat írt, amelyek inkább a Weber-operafarmákra térnek vissza. Főképp mint apja műveinek interpretálója szerezte a legnagyobb érdemeket. Hű és alázatos őrzője volt a bayreuthi hagyományoknak. Anyja mellett elsősorban az ő fáradozásainak köszönhető a bayreuthi kultusz nagymérvű kivirágzása, amely épen az idén Toscanini páratlan művészi teljesítményével Wagner legcsodálatosabb alkotásában, a *Tristan és Isoldéban* érte el tetőfokát. Fájdalmas rendelése a sorsnak, hogy az általa olyan fényesen és minden erejének megfeszítésével előkészített előadások diadalát már nem élvezhette. Halála a wagneri körnek pótolhatatlan veszteséget jelent.

Prahács Margit.

Jókai levelei Haynald érsekhez.

Haynald Lajos, néhai kalocsai bíboros-érsek levelezésének gazdag és érdekes gyűjteményét a kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár őrzi. Az irodalmi levelek gyűjteményében van

Jókai Mórnak is négy kiadatlan levele. Mind a négy levélen a megszkott lila tintával peregnék Jókai gyöngybetűi.

Két levélre rávezették Haynald válszának fogalmazványát. A fogalmazvány dr. Valihora Ágoston akkori udvari papnak kezeírása. Valihora 1886-ban lett érseki titkár, előzőleg szentszéki jegyző volt. Mint prelátuskanonok halt meg Kalocsán 1923-ban.

Időrendben közlöm Jókai leveleit a meglevő válaszokkal együtt.

1.

Negyedív fehér írópapiron Jókai levele :

Kalocsa.

Bibornok érsek Haynald Lajos ő eminentiájának.

Fogadja eminentiád legőszintébb üdvkívánataimat helvenedik születésnapjára. Kísérje ég áldása hosszú évek során: tartsa meg nemzetünk javára.

Jókai.

A lap alján a válasz fogalmazványa :
Nagyságos Jókai Mór úr

Budapest
Kerepesi-út.

Kedves távirati üdvözlete által nagyon megtisztelve és bensőleg megörvendeztetve érzvén magát a hetvenedik évébe nem régen belépett öreg ember, kéri az Istent, hogy Nagyságodat és szeretettjeit áldja meg és boldogítsa.

Haynald.

A hátsó lapon az iktatás : Haynald írásával : Jókai, oct. 1885.

2.

Levélpapírra írt levél.

Eminentias Uram,

őszintén tisztelt Bibornok úr.

Kálvinista létemre emberi kötelességemnek tartom egy szegény katolikus fiút Kitünőségod kegyes pártfogásába ajánlani. Papp Árpád, jó család sarjadéka, atyját, egy derék államhivatalnokot korán elvesztette (a választások alatt, hű kormánypárti buzgókodásáért orozva

megöllék itt Pesten). Azóta szegény özvegy anyja neveli, ő Felsőge által adott 150 forintnyi évi kegydíjból és kézi munkájából.

Az ifjú pappá akar lenni. Itt nekem, mint advocatus diabolinak inkább azon kellene munkálkodnom, hogy egy lelket a mennyországtól elragadjak, de lenyomja a mérleget nálam az emberszeretet s ez kényszerít, hogy Eminentiadat mély tisztelettel felkérjem, karolja fel e szegény fiúnak a sorsát s aki annyi ezerekkel jót tett, tetézze meg az eredetükre visszazálló áldások hosszú sorát e nyomorult család hálafohászaiival is.

Mely kérésem után maradok Eminentiadnak

hízelkedésre soha nem kész, de az igaz érdem előtt mindig meghajló szolgája
Budapest, 1886 Márt. 26.

Jókai Móric.

A levél élén s a hátsó lapon az érseki iroda iktatásának jelzése : Jókay pr. 27/3. 1886.

3.

Levélpapírra írt néhány sor :

Eminentias Uram.

Ha csak az Úr akarandja és élünk, nem mulaszlandom el fölöttébb megtisztelő meghívásának eleget tenni.

Legmélyebb tisztelettel Eminentiadnak alázatos szolgája

Bpest, 1888 Jun. 19.

Jókai Mór.

A levél élén az érseki iroda iktatása kék ceruzával : Jókay pr. 19/6. 888.

4.

A 2. sz. levéléhez hasonló levélpapírra írt levél :

Eminentias Uram.

Fogadja a mai örömnapon egyik legcsekélyebb, de legigazabb tisztelőjének szívből megérett üdvkívánatait.

A minden népek Istene tartsa meg Eminentiad drága életét, hazánknak, nemzetünknek és az emberiségnek javára a lehető legkésőbb időig: ki már életében megérte halhatatlanságának kezdetét s

nevét monumentumokkal vette körül,
melyek soha el nem mulnak.

*Legmélyebb tisztelettel maradok Emi-
nentiádnak*

Budapest, 1889 oct. 14-én

igaz híve és szolgája

Jókai Móric.

A levél hátsó lapján, a jobb hasábon az érseki iroda iktatása: érk. 15/10. 1889. Jókai Mór. (Mint a válasz is, dr. Valihora kezeírása.)

A bal hasábon a válasz fogalmaz-
ványa: 8vo¹

Nagyságos Úr!

*Szívem mélyéből mondok Nagyságod-
nak papi jubileumom alkalmából meg-
tisztelő kegyes jókívánataiért köszönetet.
A Mindenható oltalmazza és áldja Nagy-
ságodat és valamennyi kedveseit.*

*Mindenkori kitünő tisztelettel vagyok
Kalocsán, 1889 okt. 17.*

alázatos szolgája

Alatta az expedálás jelzése:

exp. 18/10.

Kollár.²

Jókainak e rövid levelein is meg-
csillan közvetlensége s kedves hu-
mora.

Közli:

Timár Kálmán.

Magyar folyóiratszemle.

Az ifjúság mozgalmaival számos közlemény foglalkozott már, amelyek különböző szemszögből igyekeztek az aktuális helyzetet megvilágítani, sőt a jövő célkitűzéseire irányító hatást is gyakorolni. Így egész sorozatok jelentek meg az ifjúság társadalomszemléletéről, különböző irányú reformterveiről, államelméletéről stb. E mozgalmakat tárgyaló közlemények rámutattak a mozgalmak irodalmi színezetére is, maguknak az irodalmi törekvéseknek behatóbb vizsgálatára azonban mindeddig figyelemreméltóbb kísérlet

¹ Jelzés, hogy oktáv alakú levélpapírra írták a levelet.

² Kollár János, világi ember, érseki irodatiszt volt.

nem történt. *Bisztray Gyula a Magyar Szemlében* az utóbbi tíz esztendő magyar verstermesének elemzésével kritikai összefoglalást nyújt legújabb líránkról és ennek tükrében föltárja forrongó fiatalságunknak, az «újarcú magyaroknak» ideológiájában végbe-
ment változásokat. A kép, amely e kritikai összefoglalás alapján elénk tárul, nem igazolja azokat az illuziókat, amelyeket az ifjúság táborában levő poétáinkról sokszor a kritikátlan-
ság és komolytalanság jegyében hirdettek. Az Ady halálát követő első időkben líránk ugyanazon generális hibákat és tévelygéseket mutatja, mint a múlt század 50-es éveiben. A fejtelenségnek és olcsó érvényesülésnek ebben az idejében alig lehet a költészet tisztább szavát hallani. Azok a költők, akik e szomorú években magasan kiemelkednek, messze Erdély hegyei között Ady örökségét már csak sokszorosán megszűrve csillogtatják. A külön útra talált lírikusok között Mécs László hordja az Adytól való elindulás legfeltűnőbb jeleit. Kevésbé széles hullámokat vetett, de kétségtelenül elénk hatást gyakorolt legújabb líránkra Ady pályatársainak költészete is. Az összeomlást követő években ifjúságunk az illuziók délibábjainak eloszlása után egy szabadabb tömörülési lehetőséget keresett és csakhamar megalakította azokat a szövetségeket, amelyek az ifjúság újabb mozgalmaihoz vezettek. Az új szervezkedés, amely keresi a kapcsolatokat a munkás társadalom ifjúságával is és a falu népét is egyesülése körébe akarja vonni, nagy változásokat idézett elő legutóbbi évek alatt az ifjúság ideológiájában. Az új gondolatformáknak tipikus énekese Győry Dezső, akinek verseskötete (Újarcú magyarok) az utóbbi tíz év magyar költői irodalmának legfigyelemreméltóbb termése. Ezek a versek a jelen egy-egy égető problémáját vetik föl, de egyben túl az aktuális művészi dokumentumok is. A jelen-

kező reakciót jórészt az előző korszak elhasznált nyelvi és formai kifejezés-módja idézte elő. Az ifjúság költészetében a konvencionális rímes formákat egyre jobban kiszorítja a kötetlen szabad vers és a költői nyelv tudatosan közeledik a leegyszerűsített élő beszédhez, majd visszatér a föld népének nyelvéhez. Vállalkozókban nincs hiány. Valamennyi ifjú poétánk az új idők várt énekesének hirdeti magát. Az ifjúsági mozgalmak egyik ága megmaradt teljesen a maga irodalmi terrénján, míg a másik egyre szorosabban kapcsolódik be a társadalmi reformok munkálataiba. A falu egyszerű világához visszatérő emberi lélek Bartalis Jánosban találta meg leg-hivatottabb énekesét. Kívülről Illyés Gyula és Simon Andor költészetében a város és a kultúra megfáradt fiai nyujtózkodnak ki az otthoni föld és a szabad vers széles ölelésében. De a népi forráshoz való visszatérés rendszerint azzal a veszéllyel jár, hogy a népiességet túlhajtván többnyire etnografiai különlegességet vagy útszéli burjánt termel. Így történik azután, hogy míg a mozgalom egyfelől formában és tartalomban egyre jobban eltávolodik kezdeti irányától, addig másfelől a minden áron erőszakolt népiesség lesz lényege a versnek. Új népies költőink nem veszik észre, hogy amikor népies megújulást sürgetnek, voltaképpen szintén epigonokká és még hozzá kétszeres epigonokká válnak, megkésett epigonaivá egy már csúcspontra ért, útját tehát teljesen lezárt fejlődésnek. Új, népies költőink tehát ilyesformán nem is annyira a népből merítenek, mind inkább nemzeti klasszicizmusunk két óriásától, Aranytól és Petőfiből. Ady után bizonyára jó ideig nem várhatjuk költészetünk egyszintű kiterjedését, de ha nem gondolhatunk is erre, a feldolgozás munkája annál serényebben folyhat és ifjúságunktól elvárhatjuk irodalmi örökségünknek és nagyjainknak méltó megbecsülését.

Sziklay Ferenc, a szlovenszkói magyar kisebbségi pártok kultúrreferense az *Erdélyi Helikonban* a kisebbségi irodalom alapvető problémáival foglalkozik. A nemzeti kisebbségek minden tettének a kisebbségi élet fenntartására kell irányulnia és ebben a mindenben legelső sorban benne van a kisebbségi irodalom is. Mert az irodalom a kultúrértékek látható megnyilatkozása, melyen keresztül a szellemi valóságok érzékelhetővé válnak. Az élet szükségszerűen termeli ki magából az irodalmat és az irodalom az élet kritikája a jelenben, az élet konzerváló sója a multa vonatkozóan és az élet útjelző oszlopa a jövő sötétsége felé. Az irodalom a vox humana örök összhangja, az isteni szépség, igazság és jóság, az emberi örök értékek inkarnációja. És ha az irodalom az élet szülötte, alapjellege csak olyan lehet, mint szülője. Ezért az egyes magyar kisebbségi csoportok irodalmának színvonalát, esztétikai értékét annak a kisebbségi csoportnak szellemi élete határozza meg elsősorban, amely az irodalmat magából kitermeli. A kisebbségi csoportok irodalmának fejlesztése célt tévesztene abban a pillanatban, amikor szakadást akarna bevinni az egységes, örökké oszthatatlan magyar irodalomba. Csak az lehet a cél, hogy az új helyzetben, az új magyar kultúrterületek irodalma a maga egyéni színeivel, mint a ma is központi kultúrterület irodalmának egyenértékű komponens álljon be az egyetemes magyar irodalom eredőjébe. Minden kisebbségi csoport magyar irodalmának ez az összhangba állása az anyaország irodalmával, az irodalmi érték fogalmának feltételéhez van kötve. Vagyis a kisebbségi csoportok irodalma akkor lehet hatótényezőjévé az egyetemes magyar irodalomnak, ha irodalmi értékben legalább oly magas nívóra emelkedik, mint amilyen nívót az egyetemes magyar irodalom ma reprezentál. A kisebbségi sorsban nem lehet

saját erejére bízni az irodalom fejlődését, mert egy viszonylagos kultúréletben, amely haladást is igényel, sőt rohamosabb tempót az általános kultúrhaladás utólérése végett, a szűz talaj öntermékenyülését kívánni nem lehet. Vetni kell a magot a melegágyba és a kritika ollójával azután a palántát meg kell dolgozni. A talajtörés munkáján a szlovensztkói és erdélyi magyar kisebbségi irodalma már túlesett, de még mindig szükséges, hogy a kritika szeretettel dolgozzék. Különösen veszedelmes az «abszolút esztétikai mérték» merev és hajlíthatatlan követelésével előállni, mert bármily tetszetős is ez a posztulátum, lényegében meghatározhatatlan irreálitás és még veszedelmesebb a kisebbségi irodalomtól egyszerre «européer» nivót követelni, mert ha ez érvényre jutna, az irodalom palántája nem gyökeresedhetnék az élet talajába, kívül maradna a kisebbségi magyar élet közösségén. Ez a nivó eljön, de csak úgy, ha élet és irodalom a maga erejéből emelkedik arra a magasságra.

Nagy József az Athenaeumban a filozófia és az emberi lélek történelmi kapcsolatairól közöl tanulmányt. Megállapítja, hogy a filozófia szava nem ver nagyobb visszhangot mai társadalmunk lelkében. Pedig a XX. század határozottan e nemes studium megújítását hozta el és a világháború nyomában járó néhány esztendő azt ígérte, hogy a művelt tömegek érdeklődése felébred a filozófiai fejtegetések iránt. Ma már azonban tisztán látható, hogy a filozófia nem elégitette ki a hozzája forduló lelkeket, vagy pedig ez az érdeklődés nem volt egyéb, mint a világtörténet értelmének kétségbeesett keresése egy olyan korban, amikor az átélt szörnyűségek megingatták hitünket az értelem fönnállásában. De ez az elégedetlenség mélyebbről fakad, mert nem új keletű. A mai helyzet csak természetes következménye annak a folyamatnak, amely az utolsó század

folyamán élesedett ki kultúránkban, ami azt hozta létre, hogy a filozófia szinte a létért kénytelen küzdeni az európai kultúra uralkodó áramlataival szemben. Nem csoda, ha e kritikus helyzet filozófiánk belső valóját sem hagyta érintetlenül: újabbkori története nem mutat egyenes vonalú fejlődést, sem önvalója, sem módszere, sem tárgyköre nem áll világosan előtte és a fejlődő modern tudományok közepette hontalanul bújdosik az uralkodó tudományok kegyét keresve. A mai filozófiával való elégedetlenség az emberi léleknek abból a vágyából fakad, hogy nem elégszik meg a valóság egyik felének ismeretével, hanem a lét egészének megismerésére szomjúhozik. Ezért a mai ember nemcsak a régi metafizikával, hanem az egyoldalú természet-tudománnyal is elégedetlen. Érthető ennél fogva, ha érzékeny elmék ma nemcsak a filozófia kríziséről, hanem a tudomány összeomlásáról is szeretnek beszélni. Ez a krízis azonban nem jelent halált, mert a szellem életében, mint általában minden életben, nincsen abszolút pusztulás. A filozófia sem hal meg, hanem folytonosan megújodik, individuális alakokban éli a maga életét, ép úgy, mint az emberi szellem, amelynek legmélyebb valójából született meg.

Molnár Pál a Debreceni Szemlében Piscator «politikus színházáról» közöl ismertetést. Piscator neve, ahol már ismerik és elsősorban Berlinben, vörös posztó. Ahová lép, pártarc ütött ki, politikai szenvedélyek, művészi viták lángolnak föl. Színházát ő nevezi «politisches Theater»-nak és ezen azt érti, hogy a színház célja nem a hagyományos értelemben vett művészet, hanem a politikai célú pártpropaganda. Belső válságok, égető szociális bajok tudatosítása, nagy tömegek előtt és ezáltal lázítás a törvény, az állam és a társadalom ellen. Jelszava a kommunizmus művészetfelfogása: «Kunst ist Waffe». Színháza minden elemében

kollektív alkotás. Ha nincs darab, az összes résztvevők együttes munkájával teremt. Mindenünnen összehord céljainak megfelelő anyagot, ebből gyúrja egybe az előadást, mely csak a színpadon kapja meg az összefüggését és formáját. Műve mindannak teljes visszája, amit valaha rendező és scenikus akart. Nem a darabhoz méri a rendezést, hanem kívülről visz egy óriási technikai apparátust a silány, széthulló kollektív tákormányba. Érdekes gondolata, hogy a páholyszerű színházat meg akarja szüntetni, mert ez a társadalmi rendkülönbséget hangsúlyozza. Az arényszerű színházat akarja fölleveníteni, anélkül, hogy lemondana a rendezés, szobaszerű színpadról. A legújabb technikai vívmányokat akarja belevonni a színpadhatás eszközei közé. A filmmel konkurrenciára kel: a mozival összeházasítja a színházat. A közömbös tömegeket egy mindent magában foglaló «összművészet» szenciójával akarja meghódítani. Mindez azonban már a múlté. Színháza megbukott és ő elvesztette lába alól a talajt. Piscator szobája három nap múlva banalitássá vált. A darabok nélkül dolgozó színház, a rendezői technika szellemileg és anyagilag egyaránt kimerült. Tiszta technikával és agitációval még a materialista Berlin se érte be hosszú ideig. Piscator bukása tanulsága minden rendezésnek: a túlfeszített technikai fogások ideig-óráig

feledtetik, de sohasem pótolhatják a hagyományos értékekben gyökerező valódi teatralitást. Bukása óta újból és újból kísérletezik, de régi diadalainak nimbusza eltűnt fejeéről. Piscator korjelző és korjellemző egyéniség. Színháza abszurdumig menő túlzásával közvetlen reakciója a l'art pour l'art színjátszásnak. E visszahatás hevéssége az öntudatos tömegek hatalmas átalakító erejére vall, de amit Piscator alkot nem beteljesedés, hanem úttörés új lehetőségek felé. A tőle kitágított formák új lelki tartalomra várnak. Ez a tartalom csak a nagy emberi közösségek megújult lelki és erkölcsi életéből sarjadhat.

K. B. O.

Magyar Iparművészeti, Háziipari Kiállítás és Vásár a Károlyi-palotában. A Baross Gábor Kör, a Baross Szövetség, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége és a Magyar Iparművészek Országos Egyesülete a folyó év nyarán július hó közepétől szeptember hó közepéig terjedő időre nagyszabású iparművészeti, háziipari kiállítást és vásárt rendez Budapesten a Károlyi-palotában. A kiállításon bemutatásra kerülnek a magyar iparművészek és háziiparosok művészi termékeinek legjobbjai. A kiállítás főleg idegenforgalmi propaganda célokat szolgál, mert a külföldiek részéről a magyar iparművészet és háziipar iránt mindenkor megnyilvánuló nagyfokú érdeklődést kívánja elsősorban kielégíteni. A kiállításra jelentkező iparművészek és háziiparosok száma oly nagy, hogy a Károlyi-palota tágas termei mellett is nagy gondot ad a kiállításra benyújtott tárgyak művészies elrendezése.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.